

૪૬૪૫

પાક નાર આહુતન.

રચનાર

જીજ્ઞાસુ જી. કાપડયા માસતર,
તે

પરશીઅન તેક્સ, પાઠ સાહેબ, અમીર અચ્ચે,
ખાદાઈ લાકડાઈ અવાજ હોય કે ? , પેટ્રોબોલ
પચી. રમુજ સંગ્રહ, ખખરદાર, વગેરે ગ્રીન્ડ
ધણાંક અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી શાળા
પયોગી પુસ્તકો લખનાર.

ANGLO-PERSIAN
PRESS.
1891.

ક્રીમત ૧ રૂપીઆ.

મુંબઈ મધે તા. ૦ ૨૫ એપ્રિલ ૧૮૯૧ ની અપોરે
 રાખ્યાઈ તાવર જોવાંજતાં કેટલાક ચંડાળ દોજખી
 જીવડાઓથી પોતાની પાક દામાન જળવવા
 ખાતર પોતાના પ્યારા જીવનો ભોગ આપી
 પારસી ટોળાની કીર્તીમાં જીઆદતી કરી
 આપનાર બેહુસ્તનશીન બાનુઓ

બચુબાઈ તથા પીરોજબાઈનાં

અકાળ મરણની યાદને
 આ નાનો અને દરેક બાનુએ
 નકળ કરવાજોગ કીરસો

પુરતાં માનસાય

અર્પણુ

કર્યો

છે.

પાક દામાન યાહુદન.

મકરણ ૧ હું.

ઈસ્વીસન ૧૩ મા સઘડાનાં એક સાલના શિયાળાની સાંજરે એક યાહુદી વેપારી પોતાનાં ધરમાંજ રાખેલી આદિસવાલા ઓરડામાં દિસાળ ગણ્યો એક ખુરસી ઉપર બેઠો હતો. તેની નજર તેની સનમુખ ઉભેલા એક જુવાન શખસ ઉપર હતી, જે એક પેટી ઉપર પડેલા સોનાના સિક્કાઓનો ઢગ ત્રાજવામાં જોખતો હતો.

‘શું ધાર્યું બત્રિજ,’ યાહુદી બોલ્યો, ‘આપણા આ ઉઘોગી શહેરમાં તોફાન આજ તકે પોતાના પાંઉ ઉપર તથ્યાર થવું નથી? શું આપણા ધરમાં આપણો દુશમન શાહજાદો એદઉઅદ પોતાની સાથે પોપના વકીલ, આપણાં લિન્કન પ્રાંતના અમીર અને તેમના પોતા જેવા લાલચુ રસાલા લાઇને આવે, અને આપણને કાંઈ હરકત ન થાય એવું શું ધારે છે?’

‘બની તો શકે, પણ તેવો સંભવ જણાતો હોય એવું લાગતું નથી’ બત્રિજો બોલ્યો. ‘આજ સવારે નદી કીનારેની મીરઝા ડાકેણને હું મળ્યો હતો, અને તેણીએ મને આ આગાહી આપી હતી કે—’

આ સાંભળતાંજ પેલો યાહુદી જે તે વખત નાં વેહેમી લોકોના વિચારથી તદ્દન હલટોળ હતો તે તેને અટકાવી બોલ્યો, ‘મીરઝા, તોઆ! વળી મીરઝા, ખસ હવે તેણીની સઘળી આગાહીથી મને વધારે તોઆ ના કર! જેસ્તા, મારા બત્રિજન, તે ડાકેણના કરતાં મારી અપ્પણ બુદ્ધિ કાંઈ મને અધિકાધિક નવી ચેતવણીઓ દરરોજ આપતી જાય છે. મારું મન દ્રઢ સ્વભાવ ધરાવે છે, માટે મીરઝાના ઠાળા આગાહીરૂપી બકારાની હું થોડી દરકાર કરવામાં લાવીશ. તું કેવળ જીવન છે, પણ હું તો અરણ્યસ્થાન વગેરે મુલકોમાં મવાશ કરી ત્યાંના જાળજા ભાગોમાં ફરી જાહુદી હુન્નરો અનેક મકારના જોવામાં લાવ્યો છું કે જેની રૂબરૂ મુક્તાં મીરઝાનો તમામ હુન્નર કુછ બિસાદે પોતાની પાયદારી ધરાવી શકે નહિ. મીરઝા? મીરઝા તો એક સાધારણ આરત છે. પણ આ તે શો સખખ તું સમજતો હશે કે મીરઝા તારા તરફ એટલી લાભકારક કા-

જાજી ચલાવવામાં મથેલી રહે છે? તારે તેણીના બા-
બમાં ખુબ સાવધ રહેવું જોઈએ, નહિ તો કે તેણી
તને પોતાનો ડાકણો કરી મુકે એમાં લગારે શક
નવું નથી, મારા ભત્રિજા.’

આ સખુન સાંભળતાંજ ભત્રિજો કથવાતો
જણાયો. તેણે હસવાની તર્જવીજ કરી. તે કોઈ વિ-
ચિત્ર દેખાવતો ૨૦ બીનાળા ખાંચેલો જુવાન્યો
હતો. તે કહે તું કહે ગોયા કોઈ વેહેંત્યું આદમી
હતું. તેની છાતીતું હાડકું બહાર નિકળી આવેલું
હતું, જેથી તે બેડોળ દેખાતો હતો. તેનો એહેરા
ફિકો મારી ગયેલો હતો, જે ઉપરથી કોઈ પણ
તેને વિષે આમ કહી શકે કે તે શરીરે દુખી તો
ખરો પણ કોઈ જન્મલનો કીડો તેનાં મનને પણ
કરડી કરડી તેને અસ્વસ્થ હાલતમાં સદા રાખતો
હતો. તેનો પોષાક—ચાહુદીનો જન્મો, તે ઉપર પટો,
બંધ, અને પજો સપાટ, જે નંગોમાં બહાર જતી
આવતી વેળા ચાહુદી લોકી લાંબી ટાંચ સાથની
પીળા રંગની પાગડીનો ખાસ વધારો થતો હતો.—
તે વેપારી અને તેનો ભત્રીજો પાછા કામમાં રોકાયા

‘આ પ્રાંતના માયરે (પાદરી) એક અઠવા-
ડયાંના અડસતામાં ૫૦) ઝેડીન જેવી એક મોટી
ફૂકમ આપણુ ઉપર મોકલી નહિ વાર?’ જોસીનસ

વેપારીએ પુછ્યું. તેના જવાબમાં તેના ભંત્રીજાએ હા નો જવાબ આપ્યો, અને કહ્યું “ અને તેના બદલામાં તેજ વખત તેના ઘોડા માટે ખોગીર વગેરે સામાન તેને પોંહાંચાડયો હતો.”

‘ ખરી વાત, તારું કહેવું રાસ્ત છે, વેપારી બોલ્યો, ‘ પણ મને તો તાશ્રુખી મોટી લાગે છે કે આ પ્રાયર જે એક વેળા ધણો ગરીબી અવસ્થામાં હતો તે એટલી મોટી રકમનાં નાણાં ક્યાંથી મેળવવા પામ્યો હશે, અને એનાજ જેવા અને એનેજ લગતા ખીજા એ સવાલોની બહાર ચરચા ચાલે છે કે-લાદ’ હયુ જ્યારે પવિત્ર લડાઇમાં ગયો ત્યારે પોતાની ખાચડી તથા ખાજક જે બધા શ્રવણગુર હસ્તક મુકી ગયો હતો, તે શ્રવણગુર ક્યાં છે?—અને જ્યારે ભેદી હેલન (લાદ’ હયુની સ્ત્રી) મરણ પામી ત્યારે પોતાનાં ખાજક માટે જે દોલત શ્રવણગુર હસ્તક મુકી ગઇ, તે દોલતનું શું થયું?’

તે ચાકુદી પોતાની દાઢીના ખાજ સફા કરતો એ ખાખદો વિષે મનમાં વિચારનું દોલ કરતો હતો. મજકુર ખાખદો સાથ પ્રાયરની દોલતમાં એકાએક થયેલો વધારો તેના મન ઉપર તરેહવારે વિચારો ઉત્પન્ન કરતો હતો.

“ત્યારે શું લેદી હેલનની મિલકત પાદશાહનાં નામમાં લીનકનના અમીરે પોતાને હસ્તક નહિ લીધી કે?” જેસ્તાએ પુછ્યું.

જોસીનસે જવાબ દીધો, ‘તે માંહેલો મોટો ભાગ તેના હાથમાં ગયો, પણ, બ્યારે હેલન છેલ્લી સીક પડી ત્યારે પોતાથી બનતું સધળું તેણીએ મને આપ્યું; તે મધે તેણીનાં કિમ્મતી ધરેણું અને પોતાની હવેલીનું સઉથી સરસ ફરનીચર હતાં કે જેના અવેજમાં મારી તરફથી સોનાના સિક્કાની કાંઈ જેવી તેવી રકમ તેણીને ન મળી હતી. તે સાથ શ્રવણગુરૂએ તેણીનો મેહેલ અને તે મધેનાં બીજાં રાચરચીલાં વેચી ઉપજવેલી રકમ વિષે લગારે ન બોલતાં મેં આપેલી મોટી રકમનું શું થયું?’

જેસ્તા બોલ્યો, ‘કેટલાક એવું કહે છે કે એ બાબત વિષે પેલો પ્રાયર આ મુજબનો ખુલાસો આપી કહે છે કે શ્રવણગુરૂ પોતાની સાથ પોતે ખાસ સંભાળથી ઉઠારેલાં બાળકને લઈને ઇકિનો ખાતે આવ્યો હતો. તે વેળાએ તેની સાથ સિક્કાઓની એક સંદુક હતી. તે સંદુક બધ્ધિલોદ હયુના શોધમાં જનાણુ તરીકે પેક્ષેસ્તાઈન જવા નિકળ્યો. વળી તે પ્રાયર એવું ડોળ ધારણ કરી સમજાવા માંગે છે કે તે શ્રવણગુરૂ ઇયાતો આપણા પ્રાંતની સરહદ ઉપ-

રનું દબદબ ઝાળંગી જતાં મરણ પામ્યો છે, ધ્યા-
તો લુટ ખાતર તેનું ખુણ થયું છે. ગમે તે હોય,
પણ પ્રાયર પોતે પણ એવું કહેવાની હિમ્મત કરતો
નથી કે પોતાના રક્ષણ તમે સોંપેલાં બાળક તરફ
શ્રવણગુરુ દગો કરી શકે એવો હતો.”

‘મને ખબર છે કે તે એ રીતે ખુલાસો કરે
છે;’ વેપારી બોલ્યો, ‘પણ એ ખુલાસો શું સમ્ય-
કથી ભરેલો છે? ઘડીભર કબુલ કરોએ કે શ્રવણ-
ગુરુ પોતાના મુરંખીના શોધમાં પેલેસ્તાઇન જવા
નિકળ્યો, પણ તેને ગયાને આજે પાંચ વરસ થયાં
છે—એટલે એમખી ધારીયે કે દેશાવર ખાતે પર-
લોકમાં તે મરણ પામ્યો; તોપણ પેન્નો ખીજો સવા-
લ ભેદના પંરદા નીચે ગોટાં ખાતો રહી જાય છે.
ઇકાનોનો પ્રાયર જણાવે છે કે બાળકનો આધાર
તેની બક્ષેશ ઉપર રહ્યો છે—તે શી રીતે? શું શ્રવ-
ણગુરુ પોતાની સાથે સિકાની સંદુક પણ લેતો
ગયો? એ હરગેજ થઈ જતે આવું નથી! મવાશ મં-
જળમાં ચોરો-પિંડારા-લુટારા-ગળાં ફાંસું વગેરેના
જોખમ થોડો હતો નથી કે તે જેવો બાહોશ ગ્રહ-
સ્થ તે સમજ્યા વગર પોતા સાથે જરનો જોખમ
લઈતેટલાં સંકટમાં જીઆદતી કરે; પણ આ ભારે
સંકા ઉત્પન્ન કરવા જોગ છે કે પેલો પ્રાયર જે કાંઈ

કરે છે, તે માટેની જોગવાઈ તે ક્યાંથી કરતો હશે. તેને નાણાં સંબંધી ગુચવાડો તો છેજ નહિ. અને જોટલી સેહેલાઈથી હું તે મેળવું છું તેટલીજ સેહેલાઈ તેને લાગે છે. મારે માટે તો લોકો એવું વિચારે છે કે મારું ઘર સોનાની ખાણ ઉપર આંધ્રેવું છે.’

આટલી વાતચીતના દરમ્યાનમાં જેસ્તાએ પોતાના હાથમાંનું સિક્કા જોખવાનું કામ પૂરું કીધું, જ્યારે પેલા વેપારીએ પાછું બોલવા ઉપર પોતાની તેજ ઝખાન ચકાવી.

‘મને યાદ છે કે આજ સાત વરસની વાત ઉપર મારી બેટી જુદીથની ૧૫ મી સાલગરી હતી અને તેજ મુજારક દિવસ લેદી હેલન સાથ લાઈ હયુંના લગનનો પણ હતો. તે વખત પેહેલાં મને સરકાર દરખાસ્તમાં લોકો સાથ અતિશય લેવડદેવડ ચાલતી હતી. ત્યાં હું મોટે વ્યાજે નાણાની રકમ ઉછીકી આપતો હતો. લાઈ હયુ પાદશાહ ત્રીજા હેન્રીનો માનીતો હતો; અને પાદશાહને નાણાની જોગવાઈ કરી આપવા તે જગેજગ કરતો હતો. એવા અંક પ્રસંગે તે મારા ઘર આવ્યો; અને અમો વચ્ચે મિત્રાચારી બંધાઈ. તે દોસ્તીની રહે તેણે ધણીક સંકટ વેળા મને બચાવી લીધો છે. તેણે મને

કોઈ દિવસ ઇજા કે તુકસાન કર્યાં નથી; અને જોકે જાતે તો હું ચાહુદી છું, પણ એવી ખોદા આગળ મીનત ગુઝારી કરું છું કે તે આપણા આ દેશ તરફ તે દાદગર દાવરની બક્ષેસ્થી જલદી સહીસલામત પાછો ફરે. આ દેશના સઘળા અગ્રિજોમાં તેજ એક પુતપરસ્ત છે કે જેને મેં મારાં જીગરમાં મુકામ કરી આપ્યું છે. એક દિવસ-હા, તે લાદ' હયુના લગનનો દિવસ હતો જે ઘણા જનેાને મનસે નેહેસ્ત દિવસ હતો જ્યારે તે લાદ' હયુએ મુસલમાન લોકો સાથે લડવાને પેલેસ્તાઇન જવાનો પોતાનો ઇશિદો જાહેર કીધો. આ ઠરાવ સાંભળી લેદી હેલન ઘણી દુખી થઈ. લડાઈ ઉપર ઉપડી જનારાં એાનું સરઘસ પસાર થતાં કરનાએ તથા પીપોરી વગેરેના અવાજો સાંભળી લેદી હેલન એ ચાર વેળા બેશુદ્ધ થઈ.

‘પણ એ વાતની થોડુંક અગાહ,’ વેપારીએ બોલવાનું ચાલું રાખ્યું, ‘જ્યારે સાધુ અને છોકરાંઓની ઝાયનરૂપી બંદગીના અવાજથી દેવળ ગાજી રહ્યું હતું ત્યારે લેદી હેલનના પગની નજદીક સંગેમરમરની જમીન ઉપર એક મોટું વાગળું આવીને પડ્યું. અને પોખના નિયમ પ્રમાણે બહાર પદ્ધાનો ઢહેરો પીટાલો હતો, તે વેળાએ એક મર-

જ્યોતોલક ધ્રુવડ દરવાજા આગળ કીકીયારી પાડી ર-
હયું હતું. સહવાર ધણી રળીઆમણી ગઈ હતી,
પણ જ્યારે બિશપે (પાદરીએ) સોનેરી બાંધણીની
ભણવાની ચોપડી ભક્તિ કરવાની જગા ઉપર ક્રિયા
ખાતર ઉંઘાડી ત્યારે આખી ઇમારત ગોચા રેતી
ઉપર બાંધેલી હોય તેમ ગગડાત અને ગાજવીજના
ઢબકારાથી ધુણ રહી આવી જતના ભયંકાર ઢબ-
કારાનો મને કોઈ દિવસ અનુભવ થયેલો ન હતો.
ગગડાટ સાથે જે વિજળીનો ચમકારો લાગે તે
તો સત્યાનાસની અને ખાણખરાખીની નિશાણુ
હતી. એ સંધ્યો ઘોગાટ અને દેખાવ એકજ વાદ-
ળું જે જમીન ઉપર ઘસડાવું દેખાવું હતું, તેનોજ
હતો. તે વાદળ પેહેલ વેહેલાંતો નાનું હતું પણ મા-
ત્ર ૧૫ મીનીતના અડસતામાં વધીને બહુ મોટું
થયું હતું. આવાં ચિન્હ દેખાડ્યા પછી તે ફાટીને
જે કકડામાં વેહેંચાયું એટલે સુર્યનું મહણ થયું.
એ બનાવ બાળે પેલી નદી કીનારે રહેતી મીરઝાં
ઉપર થપકાનું વાદળ આવ્યું, જાદુઈ વિશ્વાંથી એ
સંધ્યો દેખાવ માલુમ પડ્યો હતો, અને મીરઝાં ડા-
કણ પોતાનો જીવ ખોવાના અંત ઉપર આવી ગઈ.

“પણ આવા જાહેર તાંકણાં વેળા તમે દેવળ
આગળ દેખાવ દેવાની હિમ્મત ચલાવી શક્યાકે?”
જેરતાએ પૂછ્યું.

‘કાં, એમ કરતાં, મારી જીંદગીને થોડો ખો-
કો પુગવાનો હતો.’ જોસીનસે જવાબ દીધો, “તે-
મ કરતાં અલખતાં મારા અસખાખ વગેરે ખોવાની,
ધાસ્તી તો ખરીજ હતી; તોપણ હું ત્યાં ગયો; એ-
ટલુંજ નહિ પણ દેવલમાં ખનવાની લગન ક્રિયા
અને વિશેષ કરીને નેઝેરીન ઉમરાવની પુંજની ખ-
ખર જાણવાને છેક માંહેલા ભાગમાં પેવસ થયો.”

‘કાકા,’ જેસ્તા ખોલ્યો, ‘મારી પિત્રાઈ તે
વેળા ખેહાલ માંદી ન હતી?’

‘ખેહાલ નહિ,’ વેપારીએ જવાબ દીધો,
‘પણ મંદવાડનો હુમલો સખત હતો; અને તેણી-
નો રોગ એવો હતો કે દેશમાંનો સઉથી હુશિયાર
છાલાપાલાનો વૈદ તે પારખી ધયા તેને સકા કરી
શક્યો નહિ. તેણી મોટો ભાગ તો એશુદ્ધ હાલતે
પડી રહેતી હતી; કદાચ કોઈ વખત છુટું છવાયું
જગાસું ખાતો હતી. તોખાહ! તોખાહ! તેણીના
એ મંદવાડની યાદ મને કોઈ આપે નહિ તો દીક;
કારણ કે તે યાદ કરતાં મારાં દિલ્લેદુખ લાગી આ-
વે છે.’

‘તમને તેણીના રોગની ખાસયત કે કારણ-
નો પટો મળી શક્યોજ નહિ, કેમ વાર?’ જેસ્તા-
એ પુછ્યું.

આ પળે કોઈએ દરવાજો ઠોક્યો નેથી ને-
સ્તાના સવાલનો જવાબ મળતો અટક્યો.

—(૦)—

પ્રકરણ ૨ જી.

જેસ્તાએ દરવાજો ઉઘાડ્યો. તેણે ધિકાને શેહેરના પ્રાયરને તથા લિન્કનના અમીરને ધરમાં દાખલ કીધા. તે પ્રાયરના હાથ હેઠળ શેહેરમાં જ-
માવ થતા ઘણાક લાલચુ પાદરીઓની એક મોટી સંખ્યા હતી. પોતે એક આપમતલખીઓ પુરૂષ હતો—અને રાજમાં ચાલતાં મસતી તોફાન ચલાવ-
નારા બદમાશોનો હિમાયતી હતો. અમીરનો તે મુ-
રંખી અને જમીન થવાની અભિમાની દેખાડતો હતો. તે અમીર વારંવાર પોપ અને ધરમના વડા-
ઓ સાથે ગુચવાડામાં આવી જતો હતો જેમાંથી મજકુર પ્રાયર પોતાની તરેહવજન અને હિકમતથી તેને બચાવી લેતો હતો—એટલો તે પોપનો અને તેના જસુસોનો વિશ્વાસુ બન્યો હતો.

અમીરનાં બળનો સુમાર આટલાજ ઉપરથી સિદ્ધ થઈ શકે કે તે ૨૦૦૦ લાઈ લોકોનો ટાલુકો ધરાવતો હતો. તે પોતાની જાંદગી ખુરાં કરતુંક અને બદ દયાનતમાં ગુજરતો હતો, અને તે કાળમાં ગુજ-
રતી બદકારીમાં ઉકમાઈ મેળવતો જણાતો હતો.

લોકો ઉપર ગેરઈનસાફ શુભરી મેળવેલો. પૈસો તે ઉડાઉપણે સપાટાબંધ ઉરાડી નાખતો હતો. પોતાની આવક જવકના સુમારનું તે મુદ્દલ બાન રાખતો ન હતો. ધરખટલામાં તે પોતાની સાથે એક આખી ફોજ રાખતો હતો; તથા જતે કોઈ મોટો ઝનુની માણસ હતો, અને જ્યાં તે પગ મુકતો ત્યાં લિનકોનીઅનો પોતા ઉપર કોઈ આફતની વકી આવેલી સમજતા હતા; એટલા જુલમી દારથી તે તેમની ઉપર હાકમ છ ચલાવતો હતો.

‘રે યાહુદી, લાવ તો એક રેહેનીશ ગ્લાસ,’ અમીરે આવતાંને વાર એક ખાંક ઉપર ખેસતાં કહ્યું; અને તેનો એક ગોટ ઓટ્યા પછી તે બોલ્યો,—

‘તું તો એક શેહેનશાહ છે, યાહુદી, કે આવા આવા શરાબ તારી પાસે રાખે છે! તારા આ ગોશ્તમાં મારાં માણસો તો રમખાન મચાવ્યા વગર રહે નહિ—હા—હા—હા—વારું પેલા તીરના બાથરા જે તું મને આણી આપવાનો હતો તે ક્યાં છે. મારા તીરન્દાએને તે વગર જાહુ અડચણ પડે છે, અને જો તે બાથરા ચિવટ અને મુલાઈમ ન હશે તો—ફ્રાન્સ ! સાધુ સેન્ટ દેનીસના સોગંદ લઈ કહું છું કે, તને મારા કિલ્લામાં લઈ જઈ સુલીએ ચહડાવીશ.’ ત્રીજો ગોટ ઓટાયો એટલે તેના હાથમાં

આપેલા બાટલાનું તળિયું આવી ગયું ન્યાર પછી તરેહવાંર સોગંદ લેવાનો બકારો ચાલુ થયો.

આ તેની હાલત જોઈ જોસીનસ મનસે બોલ્યો, ‘આ તે ખ્રિસ્તી ઉમરાવ-શું એના ઢંગ-કેવો ખુબખ-કેવો લોહીનો પ્યાસો-અને વળી અમારી ખુલ્લું ધર્મી કામનો ધિક્કાર કરે છે.’

“એ ઇશ્વર નિંદા કરનારા જીદી જીદી તોખ-મે પેદા થયલા નીચ કુતરા!” અમીર બોલ્યો, ‘તેં મારો સ્વભાવ બગાડ્યો છે; પણ જાતે હું રાંક ખવાસ ધરાઉં છું છતાં હું ગુસ્સે બની શકું છું. મેં તારી પાસ ૩. ૧૪૦૦ મંગાવ્યા તે ના પાડવાની તેં તાકાત ચલાવી? તું જોતો નથી મારા બદમાશો પગારને માટે કેવા ખુબ પાડી રહ્યા છે? નાણાં ધીરે છે કે તારું ધરખાર મારાં માણસો પાસ લુટાવા માંગે છે?”

‘થોડું બોલો,’ વેપારીએ કહ્યું, ‘એટલે હું તમને જવાબ આપું છું કાંઈ બી જીજી વધારે નાણું આપું. તે પેહેલાં આગળી રકમનો હિસાબ મને મળવો જોઈએ. આ પેટીની અંદર તમારા આગલાં ખત છે અને તેને પેટીમાં તપાસી રાખવાના બાડાં જેટલુંબી તેતું ઉપલ્લે એવું નથી; સખખ, તમારા દેશનો કાયદો તો મને નાણાં વસૂલ કરવાને

તમારી જાગીરી ઉપર હુકમ નામું કરી આપેં પણ તમે મને તે હુકમ નામું બજાવો દેવો એવું હરગેઝ થઈ બને નહિં—તે કરતાં વળી ગંધાતાં, તમારાં ગંધાતાં કાગળાં—કાણુ જાણે—ઉંદરના ખાધામાં આવે કે નહિં.’

‘સેંત દેનીસના સોગંદ લઈ કહું છું,’ અમીર બોલ્યો, ‘રે ચાહુદી, કુતરીના પેટના, જાણુકે જ્યાં રે એમજ છે કે મારાં ખત તને કાંઈ કાયદો કરે એવાં નથી તો તને હવે બીજાં શેનાં મળે! તું મને શુરુસે કરે તો યાદ રાખજે કે મારા કિલ્લામાં લઈ જઈ તારા વરના જેવા દાંત તારાં જડબાંમાંથી ઉખેડાવીશ અને તેજ વડે તે મારાં તમામ કાગળાં છોડવીશ. હા—હા—ચાહુદી કુતરીના મુડદાંને એકેક દાંત હજારે સિક્કાનો અવેજ જેટલો ગણી તેને એટલો બધો કિંમતી કરવો! હા—હા—કુતરા, તને સારું વ્યાજ હું આપીશ! હા—હા—અને એ રીતે હું મારાં ખતને છોડવીશ!’

આ સખુન સાંભળતાંજ ચાહુદીના પગે આંકરાં ચઢવા લાગ્યાં અને તેથી તે કુદકો મારી ઉઠી બોલ્યો, ‘મારી પાસ જે કાંઈ છે તે મારું પોતાનું છે. અને તે હું તુકસાન ખમી કાઢને આપવાનો નથી. મારું કેટલાક જાતીલાઓ ઉપર તું ધણો

એકન્સાંક ગુન્નરે છે. તેઓ માંહેલા કેટલાંક તારાં કેદખાણામાં હાલ પિડાય છે; અને જ્યારે મારીજ દોલતના ભોગે તારી પાસથી મારી સલામતી વેચાતી લઉં છું તે જો ખપી જાયતો પછી પેલાં પિડાતાં જતીલાઓના જેવા મારા હાલ જોઈ લેવા.’

‘સંભાળમાં રહેજો તારી, રે પાખંડી કુકર,’ અમીર ચીડ ચઢાવી બોલ્યો, ‘આ તારી સખુન પર્વરી માટે તારી હું ખરાખર ખબર લઈશ! આવતી વદ થતાં તારી તીજોરીમાં એક સિકકો કે કાંઈ સામાન બાકી રહેલો જોવા તું પામનાર નથી.’

‘એ વેપારી ભુલી જાય છે,’ પ્રાયર બોલ્યો, ‘કે પાદશાહ એક યાહુદીને તેની મરજી પડે તેમ ખ્રિસ્તીની મેઢૈતલ વધારી આપે છે. તમારાજ ખેતાબની દસ્તુરી ઉપર એણે તમને નાણાં ધરેણે આપ્યાં છે તે કદાચ ખાતરી સુર્વક નહિ હશે તો એ શું કરવાનો છે.’

‘પ્રાયર, હું જાણું છું કે તેનો મને ભરસો નથી,’ જોસીનસ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો. ‘ઈસ્લામમાં પ્રમાણીક વેપાર ચાલવા જેવું કાંઈ નથી. પણ તેને ખનતાં સુધી સલામતી ઉપર હું મુકી શકશ. આ શહેરના યાહુદીઓના હાલમાં અમીર સાથનાં બધાં કન્ત્રાકત મુકીશ અને ત્યાંના અમારા અમલદારો

આગળ મારો કબજો ચલાવીશ. હું તો છન્સાફળ માંગશ, અને યાહુદી કાયદા મુજબજ કોઈને પણ નાણા ઉછીકા આપીશ; અને હા, તેમ કરતાં મને નુકસાણ જાયતો તે હું મુજે મોઢે ખમીશ.’

‘દેનીસ વીરના સોગંદથી કહું છું, રે યાહુદી કુતરા,’ અમીર બોલ્યો, ‘તને મારાં બંદીખાણામાં નાખી હુકરતું માસ જમાડીશ; અને ત્યાં જ તારું મુન રેડાવીશ. તને યાહુદીઓની દરબારમાં જવાજ કોણ દેશે. સાવચેત રહે, કુતરા, અને આજ પલથી તું મને પોતાનો દુશ્મન સમજ.’

‘વેપારી ભુલી જાય છે,’ પ્રાયર બોલ્યો, ‘કે એ આપણા સપાટામાં આવેલો છે અને તેટલામાટે આપણુ બંધેને મોટો બદલો આપવાને તે બંધાયેલો છે. એક વેળા એણે પોતાનાં નેહસ્ત કદમથી આપણું પવિત્ર દેવળ અપવિત્ર કર્યું છે, અને ખીજી વખત હાલ પેલેસ્તાઈન ગયલા ઉમરાવને પોતાની બાઈબંધીમાં તથા એક યાહુદન ઉપર તેતું જીગર જીતી લેવાને જાદુ ચલાવ્યું છે—જે બંધે ગુનાહમાટે ગુનેહગારી દાખલ એની મિલકત આપણી જમ્તીમાં આપી દેવાને તે લાયક થઈ ચુકો છે.’

‘રે જુઠા પાદરી!’ વેપારી બડબડ્યો.

‘વળી મારા હવાલામાં સોપેલું બાલક, હયુ,

પ્રાયર બોલ્યો, ‘અધાર’ થયા પછી આ ધરને લમ તા બાગના દરવાજામાંથી ચોરી છુપીથી બહાર નિકળ્યું તે વિષે વધારે ખબર કે નીશાણુ મારા સાંભળ્યામાં આવા છે એ હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી. પણ યાદ રાખજે, જોસીનસ, કે તારી જાતવાળા-ઓના જાદુઘ કે તકથી તે બાળકને કાંઈ પણ હાણી પુગી છે તો તેનો કિણો તારા એકલા ઉપર માત્ર નહિ પણ આ કિલ્લામાંહેલાં તારી કોમના તમામ લોકો ઉપર રસ્તા ખેજ આવી પડશે જેના માઠા પરિણામની જવાબદારી મારે સર રહેશે નહિ.’

‘એતો હું સમજું છું,’ જોસીનસ બોલ્યો, ‘કે હું તેમજ મારાં ખેશ કુટુંબીઓ જોખમમાં છે, અને હું ક્યુલ, પણ કર’ છું કે અગર તું એક વેળા મારી ખુનખેખ ઉખેડી નાખવા ઉપર તપ્યો તો તે તું વગર અટકાવે કરી શકશે; પણ તેં કાંઈ દહાડો એવું સાંભળ્યું છે કે મુવેલો યાહુદી ૩૧૪૦૦) ની રકમ કોઈને આપી શક્યો છે? કર મારો નાશ, એટલે જોકે તેથી પાદશાહને કે તને ફાયદો થાય છે. એમાં તને લાભ થવાનો છે કે ? મારા વારસ તરીકે મારી બેટીને પાદશાહ તરફથી હિસ્સો મળશે, અને તેમ થવાથી તને કાંઈ હાંસીલ છે કે તેનો પૂખ્ત ફરિયાદત કરજે.”

તે માયરે વેપારીના હાથમાં હવે પાંદશાહી મોહોર સાથનો એક રૂકો મુક્યો, જે જોસીનસે ઉંઘાડ્યો અને વાંચ્યા પછી પુછ્યું—

‘શાહાઝાદો એદઉઅદ’ મારી પાસે રૂપીઆ ૩૧૦૦૦) માંગે છે? પણ જમીનગીરી આપે છે તે પુરતી નથી. તે મારાં સરના જોખમ ઉપર માંગે છે, અને પ્રાયર, તમારીજ મુઆફેક ધમકો રજુ કરે છે. ઠીક, મારાં સરને જોખમે તે થવા દેવો! વ્યાજ વગર ત્રીજો હિસ્સો પણ હું કોઇને ધીરનાર નથી.’

‘આ શહેર શાહાઝાદા અને અમીરના સોખ-તીઓથી ભરપુર છે,’ પ્રાયર બોલ્યો, ‘જો તને તારાં ઘરખાર અને બેટીની કદર લાગતી હોય તો વિચાર કર કે—’

વેપારી ગુસ્સામાં પોતાના હોટ પીસી બોલ્યો—

‘તારીથી, હા તારીથી તેઓ કરતાં અધિક મારે બિહીવાનું છે. તું બિશપનું તાજ મેળવવાની પેરવીમાં છે, અને તે લોભી નેમ પાર પાડતાં જેઓ તને કામ લાગે તેમને કાયદો કરી આપવાને સુકતો નથી. તું બીતરથી મારા દુસ્મનોને મને તોળાહ પાડવા ઉસ્કરે છે છતાં બહારના દેખાવે મારું બહુ બોલે છે. ફરેખ બરેલાં મકર તારો પેસો છે. તું મારા માટે એક બેહુરમતી રોકો લઇ આવ્યો છે,

અને તે આ રીતે ઉરાડી મુકું છું!

ઐટલું બોલતાં, તે રોકો તેણે પાદરી તરફ ફેંક્યો જેણે બપોડી લઈ ભાર મુકી કહ્યું—

‘કુતરાઓ તો બસે; પણ હું તો તારે ગળે મોહોળુંદ ધાલીશ, નહિ તો કે તું જેમ બસે છે તેમ કાપું પણ ભરે!’

તેજ પણે યાહુદી ચાકર કાલેખ અંદર દાખલ થયો, અને પોતાના શેઠના કાનમાં કાંઈ હરસે બોલ્યો, જ્યારે વેપારી બોલ્યો,—

‘કોઈખી હોય તેને અંદર દાખલ કર. આ ત્રીજા આવનારે યાહુદીના શબ્દો હરસે સાંભળ્યા હોય એવું જણુચું કારણ કે તે તુત દાખલ થયો. આ નવો આવનાર ઉંચાં કદનો હતો. તેણે ટોપી ઉતારી જ્યારે શાહાઝાદા એદઉઅદ તરીકે તે ઓળખાયો, અને પોલાદો મોન્ન પેહેરેલાં હાથે વાળ સમારતો બોલ્યો, ‘મારું માંગું તને મળ્યું છે?’

‘બલા શાહઝાદા,’ વેપારી બોલ્યો, હા મને મળ્યું છે?’

‘અને તે રકમ તું તુત ઉભી કરી આપશોની?’

વેપારીને તીરની માફક લાગ્યું, પણ અભિ-

માન અને મગરૂરીથી જે હિમ્મત ઉત્પન્ન થાય છે તે વડે તેણે જવાબ દીધો—

‘ભક્ષા શાહાઝાદા ! તારો પેદર, ત્રીજો હેન્રી, અમારી જાતવાદાઓ પાસથી ભારી કર લીએ છે, અમને દંડ કરવાને જે જમાબંદીની કચેરી ઉભી કરવામાં આવી છે, તે મોટી પીડાકારક છે, અમારે હાથ લાગતી દરેક ચીજ ઉપર પાદશાહની મેહેસુલ માટે મોટો કર નાખવામાં આવે છે. તમે લોકોનાં ગજવાં ભરાયાં વગર તરસીયા યાહુદીઓનાં તાળવાં પાણીથી થંડાં થઈ શકનાં નથી.’

‘પણ એ બધું મારી માંગણી સાથે શું નિશ્ચયત ધરાવે છે?’ શાહાઝાદાએ પુછ્યું.

‘બધી—દરેક વાતની,’ યાહુદીએ જવાબ દીધો, ‘કારણ બોલ શાહાઝાદા કે અમે લોકો તાજને મોટો આશરો આપીએ છીએ અને અમનેજ તે તાજ તરફથી નામના બચાવ શિવાય કંઈ વધુ મળી શકે કે નહિ?’

‘બચાવેલા !’ શાહાઝાદો બોલ્યો, ‘મારા આપના જીવના સોગંદ લઈ કહું છું કે બ્યારે હું રાજ થઈશ ત્યારે ઈન્જિલાન્દની તમામ યાહુદી બળાઓને દેશવતો આપીશ. દેશના તમામ સિક્કા તમે લોકો હાલમાં ચોરીથી ઓછા કરી નાખો છો,

પણ મીરા વખતમાં એકબી સિકકો ઝાઝો થયલો જણાયો કે ઉતરથી દક્ષિણ અને અગ્રેયથી મગ્રેય સુધીના મારા દેશ માંહેલા તમામ યાહુદીઓને ભેગા કરીશ, અને જીવજંતની માફક તમને કચડી નખારીશ !’

એ સંઘળી ધમકી જે શાહાજાદો એદઉઅદ્ બોલ્યો હતો તે તેણે પોતાની પાદશાહીના દ્વારમાં બજારી ખરી પાડી હતી.

શાહાજાદો બોલ્યો, ‘અને પદાશાહ હેન્રીનાં રાજમાં જે સરતે તમને વેપાર ચલાવવા દેવામાં આવે છે, તે વિષે બડબડવાની તું તાકાટ ચલાવે છેની ? તને બાદશાહી પરવાનાથી અતરે રહેવા દેવામાં આવ્યો છે તે તું જાણતો નથી કે ? અને એક વેળા શહેરમાં રહેવાનું પરવાનું મળ્યા પછી અમારા અમીર ઉમરાવોને તુંએ નીચવી લધ પોતાને ગમ્મર બનાવ્યો નથી ! તમે લોકો પાદશાહના ગુન્હામ છો ! તમારાં શરીર તેમજ તમારી મિલકત તેની અધિકાર તળે છે; અને તમારાં બચ્ચાં કચ્ચાં અને ચાકર નફરો તેનીજ મેહેરબાનીથી તમારે હસ્તક રહેલાં છે.’

‘તે માટે હું પાદશાહનો ઉપકાર માનું છું.’

જોસીનસ ખોલ્યો, અંતે તેમ કરતાં ગોખાતે અમારી શરત રહે પોતાના ન્યાયાનની રૂઢી પ્રમાણેજ આંધે છે. પણ અમારીજ મુઆફિક તમારા ખ્રિસ્તીઓ જીલ્લાતથી પિડાય છે તે કેમ? જેટલું અમે વેડીએ છીએ તેટલુંજ તમારા ખ્રિસ્તીઓને વેડવું પડે છે. મીલાપના વેહેવારથી તેમને નોખા રાખવામા આવેલા છે, -તથા તેમને અંધારા ગારમાં નાખવામાં આવે છે—તથા ખરાં ખોટાંની તપાસ ચલાવતી વેળા તેમના હાથમાં અગની આપવાના વગેરે દિવ્ય પ્રમાણો તેમના ઉપર અજમાવવામાં આવે છે-તથા તેમને કોઈ ઉમરાવના કાંટા ઉપર કાંસી દેવામાં આવે છે; અમારા યાહુદીઓ વિષે તો એવો કાયદોજ રચેલો છે જે બને તો-અમે અમારાં નામીયાં લોહીથીખી જાળવી રાખીશું. અમારામાં કોઈ પીતા-ભરથાર-કે બેટા એવા નહિ મળશે કે જે પોતાના આશરા હેઠળનાંઓનાં નુકસાનમાં મરતાં સુધી સાંમે થશે નહિ ! ’

‘તારા ખોલ મારા સાંભળ્યા પ્રમાણે મને એવી યાદ આપે છે કે તારા ધરમાં એક ગોરી દેવી છે. જેણી એક સુંદર જાદુગર ગાયણુકાર છે. આવાં બેકેડ શહેરમાં તારે જે તેણીને સંભાળવી જોઈએ. આહા ! ’

‘ભંડા શાહજાદા એદકઅદ,’ જોસીનસ જોલ્યો, ‘સારા બાવે તું મારી સાથ સાડું કરવાં માંગતો હોય તો આવતી કાલે અપોરે ચાહુદીઓના ‘હાલ’ માં તું મને મળજે, ત્યાંના એક ઓરડામાં મારા નવીસન્દાઓ આપણ વચ્ચેનાં એક ખટની નકળ લખી કાઢશે જે ત્યાંની તેમની જાહેર પેટીમાં મુકવામાં આવશે, અને તેના અસત્ર નકળ આ પેટી જે પેટી ઉપર મેં હાથ ટેકવ્યો છે તેમાં મારી ખાસ રહશે.’

‘રે દાઢીવાળા દેવ,’ શાહજાદો જોલ્યો, ‘કાંઈ પણ દગો થાય નહિ એટલા માટે ફ્રેન્ચમાં લખાવ-જે, અો હું તારા હરાવેલા વખતે અને મુકામે તને મળીશ; પણ યદ રાખજે કે તે કામમાં કાંઈ ખોટાઈ માત્રુમ પડ્યુ તો તેની ગુનેહગારી તને ખબર છે—કે તારી જાગીરી અને અસ્કયામત જપ્ત કરવામાં આવશે અને તારા જીવનો કશાથી તું છુટકારો કરી શકનાર નથી.’

‘મારાં ખત ફ્રેન્ચ, લેટીન કે કોઈખી બાષા-માં લખાય તેમાં કાંઈ ખોટાઈ થશે નહિ,’ ચાહુદી જોલ્યો ‘અને હવે અમીર સાહેબ, તમે શું કહો છો ? હું શાંતીમાં રહેવા માગું છું. તમે પણ કાલે ત્યાંજ આવજો અને તમારો હિસાબ નક્કી કરજો.’

‘કુતરા, હું જે બોલ્યો તે પ્રમાણે કરીશ. થણાં લખત તને કરી આપ્યાં. એ મેં બોલું કીધું છે, અને હવે તો વગર લખતે હું તારા પામેથી નાણું લેવાનો આટનું કહી અમીર ત્યાંથી નિકળ્યો. બહાર નિકળતાં તે બોલ્યો, ‘રે મસાલ કુતરાઓ, આ નેહેસ્ત દાદરા ઉપર દિવા સળગાવો અને ધરતો અડગરો બોલો.’ તેણે લીંગા સોગંદ જોરસીનસે સાંભળ્યા હતા. શાહાઝાદાએ ટોપી પેહેરી અને બહાર નિકળતાં કહ્યું કે—

‘તું જાણે છે, રે થાહુડી કુતરા, કે ખટ-પટ લખી આપવાને બદલે તને એક તીરથી વિધી નાખું, પણ તું કાલે મને દરાવેલી જગાએ જરૂર મળજે અને મારા મેહેતા સાથે બહુ નકી કરજે.’

‘હું કાલે ત્યાં બપોરે મળીશ, કારણ તે વેળાએ અમારા જતીલાઓ વેપારની કચેરી બરે છે.’

‘સાહેબ મેહેરજાન, થાહુડી,’ પ્રાયર બોલ્યો, ‘તું મારી ઉપર એવા બોલો ઓચરવામાં લાવ્યો છે કે જે હું દરગેઝ જુલૂશ નહિ, અને જેનો કિણો તારી ઉપર હું લઈશ. મને એજ્જતની પદવી મળે નહિ પણ હું એટલી સત્તા ધરાવું છું કે તને તોડી પાડી શકું; અને આ વાત મારી સાચી માનજે કે આજથી હું તારો દુસ્મન થઈ રહીશ.’

સધળાઓના જવા પછી પેલો ચાહુદી વેપારી પોતાની બેટીના ઓરડામાં ગયો કે જ્યાં તેણે પોતાના ભત્રીજાને તેડાવ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી.

જુદીયની મા, ક્લેરિયલ, પોતાના ભરથાર સાથે ઇન્ડિયાન દેશના લીન્કન પ્રાંતમાં આવ્યા પછી શેહેરે સ્ટેમફર્ડમાં તેઓ જઈને વસ્યાં. તે શેહેરમાં તેમના જાતીલાઓની મોટી સંખ્યા વસ્તી હતી, અને ત્યાં તેમને રસ્તામાં ક્લેરિયલનો ભાઈ ભીખારી હાલતે પુગેલો મળ્યો. તેની એવી હાલત તે શેહેરના અમીરે કરી મુકી હતી, જેણે તેની તમામ હાલત અને મૂલકત લઈ લીધા પછી તેનું ધરખાર જપ્ત કરી લીધું હતું. જોસીનસે તેને અને બાયડીને પાછું ઠરીઠામ કરી આપ્યું એટલે તેઓ પોતાના એક નાનકડા દીકરા સાથે પાછાં સુખથી રહેવા લાગ્યાં; પણ તે સુખ મહાલવાને તેઓ જાણે વખત જીવ્યાં નહિ જેથી તેમનું એકપૂરું ફરજંદ પાળવાનું કામ જોસીનસને માથે આવ્યું જેણે એક હુશિયાર આયાને હસ્તક તે બાળક સોંપ્યું. એમ કરતાં કેટલેક દિવસે તે બાળક આયાની ગફલતીને લીધે પોતાનાં માતપીતાને જઈ મળ્યું, જ્યારે પેલી આયા

અતિશય ધાભરી પડી અને મીરઝા ડાકેણ આગળ જવા નિકળી, અને ધાણુંકે ચાલ્યા પછી જંગલની નવરી રાહમાં તેણીની મોટી ખુશાળી વચ્ચે એક બેડોળ પણ જીવતું બાળક મળી આવ્યું, જેને તુર્ત ઉપાડી લઈ તેણી જોસીનસ વેપારી આગળ આવી અને તે બાળક તેના સાલાનું હતું, એવું જણાવી તેને હસ્તક સોંપી ગઈ. આ બાળકનું રૂપ જોઈ તે વેપારી અને તેની બાઈડી વિચારમાં પડ્યાં પણ તેમને પેલી આયા વિષે કંઈ પણ સંકા ન ઉપજ્યા-થી તે વિષે વધુ ચકચાર કરવાનું કારણ તેઓએ જોયું નહિ.

એમ કરતાં કેટલેક દિવસે કલેરીબલ અને જોસીનસે પોતાના ભાનજ બાળકને લઈ શહેરે લી-નકનમાં જઈ વાસો કીધો; પણ ત્યાં તેમને રહ્યાને જાઝો વખત ગુજર્યો નહિ એટલામાં કલેરિબલને મોતના ફિરેસ્તાનું બોલાવું આવ્યું, જેથી તેણીની જીવીય નામની બે વરસની બાળકા તથા પેલા ભાનજને પાળવાનું કામ એકલું જોસીનસને હાથ રહ્યું. પોતાની સ્વર્ગવાસી ઓરતના છેવટના સખુ-નને માન આપી જોસીનસે પોતાના ભાનજને પોતાની બેટી સાથે સારી કેળવણી આપી તેને પોતાની આશીસનાં કામકાજમાં સામેલ કીધો. એમ કરતાં

જુદીથંવળાં ૧૨ ની ઉમરની થતાં તે હીખર, ધંઝે-
 જી, કેન્ચ, અને સ્પેનીશ વગેરે ભાષામાં તેમજ ગા-
 યત હુન્નરમાં અતિકુશલતા પામી; જેથી તેની વા-
 ખવાખીનો શોહીર શેહેરમાં જનજન ફેલાવો પા-
 મ્યો. હવે બનાવ એવો બન્યો કે જુદીથ એક દિવ-
 સ પોતાના વાજી સાથે પોતાના કામજ સરોદનો
 સ્વરમેજ તપાસતી હતી તે વેળાએ તેણીના રેહેઠાણ
 આગળથી અમીરના પાદરીનું જવું બન્યું જે તેણી-
 નો મધુર આવાજ સાંભળતાંજ વિસ્મય પામ્યો અને
 તે વાતની તમામ હદીકત અવલથી તે આખેર સુધી
 સહરાગાટ ફરી અમીરને કહી. તે અમીરે પેલી ગાર
 અને કામજવણ વાલી કન્યા તુટીને પોતાના કિ-
 લ્લાના પાંજરાં રૂપી બંદીખાણાનો કેદી ફરી પો-
 તાના ઉપયોગમાં લાવવાને દિલસેહરાવ કર્યો; પણ
 ખોદાનું કરવું એવું થયું કે બ્યારે તે પોતાની ખુરી
 નિષ્ટા પાર પાડવાના હેતુથી તે યાહુદીના ધર તરફ
 માણસો લઈ ગયો ત્યારે ત્યાં લાઈ હયુનું આવવું
 બન્યું જેથી પેલી યાહુદનનો બચાવ થયો. તે જોઈ
 તે યાહુદને પોતાના છુટકારો કરનારનો ઉપકાર મા-
 ન્યો એટલુંજ નહિ, પણ તેનું આ હેસાન તેણીએ
 પોતાની છાતીની પાટી ઉપર બીલામાંની સાહીથી
 કાતરી મુક્યું; અને પેલા અમીરે લાઈ હયુનેજ
 ખાતર ફરીથી તે યાહુદનનું નામ લીધું નહિ.

એ રીતે પોતાનો છુટકારો થયાને કેટલેક દિવસ તે યાહુદન એક દિવસ પોતાના ઓરડામાં બેઠી હતી જ્યારે તેણીનો બાપ પોતા સાથે એક સુંદર છોકરાને લઈ તેણીની આગળ આવ્યો અને તે બાળક તેણીને દેખાડ્યો. તે જોઈ તેણીએ તેને પંખાળી તેનું નામ પુછ્યું, અને છોકરો તેણીને જવાબ દેવા જતો હતો એટલામાં જોસીનસે તેને વારસો અને તેનાં મોંઢ ઉપરથી માળ ઉભા કરી જુદીથને તેના ચેહેરા ઉપરથી તે માળકની પીછાણ કરવા કહી. જુદીથે તે બાળક તરફ જરાબર નજર દીધી અને જોયું તો લાદ હયુનો ચેહેરો તેના મોંઢ ઉપર જણાયો જેથી તેણીએ તુર્ત અટકળ બાંધી કે તે લાદ હયુનું ફરજંદ હતું.

‘હા, તેજ છે,’ જોસીનસ બોલ્યો. ‘એ લેદી હેલનનો વારસ છે. એ મને રમતો જણાયો, અને પેલેસ્તાઈનનું ગીત તારે મોહોડેથી સાંભળવાની કબુલાતે અહિં આવ્યો છે, વાસ્તે તને એના બાપનો ખાતર ગાવું જોઈએ. તને ખબર છે, હયુ, કે તારો બાપ ક્યાં ગયો છે?’

‘હા, તે પેલેસ્તાઈનની પવિત્ર જમીન તરફ ગયો છે અને જ્યારે હું મોટો થઈશ ત્યારે હું પણ ત્યાં મારા બાપના શોધ માટે જઈશ.’

‘ત્યારે તું લડવૈયો થવા માંગે છે,’ જોસીનસે કહ્યું; ‘પાદરી નહિ.’

‘પાદરી, નહિ;’ છોકરો બોલ્યો, ‘પણ ખોદા તરફના મારા ખ્યાર ખાતર હું દાણાની દારડી લઈ બણતો રહીશ.’

જુદીયે તરતજ તે ખાળકને પેનમાં દાખ્યો, અને તેણીની નજદીક શિવાય છોકરો કદી સુખી જણાતો નહિ; જેથી જોસીનસ તેને રાજપાત મુકામ ઉપર લાવતો પણ તેમ કરતાં પેલા માયરન કપટને લીધે તે ધણી સાવચેતી વાપરતો હતો.

‘બોલ, વ્હાળા હયુ,’ જુદીય કહેતી, ‘તને ક્યું ગીત બાવે છે. તારે ખાતર હું પવન અને પાણીનું ગીત શિખીશ. મારો સીતાર એવીનો મધુર રીતે ચલાવીશ કે સાધુઓ કહે છે તેમ ગોયા અસ-લી હરદહ લોકોનો સીતાર જે દેવ દેવસ્થાનથી વસા-યલાં ઝાડો ઉપર લટકાવ્યાથી ધનસાનનો હાથ લા-ગા ખગર પોતાની મેલે ઘણોજ ખુશકારક વાગતો હતો તે મીસાલ વગાડીશ.’

આવા જવાબથી સર હયુ ખાળક જુદીયને ગળે વળગી પડતો, અને એવી મમતા દેખાડતો કે જે જોઈ ઘરડાઓ પણ અદેખાઈ લઈ જાય.

પ્રકરણ ૪ થું.

‘આજઢને બિશપ (વડા ધર્મ ગુર) ને મળ્યા વગર હું પાછો આવીશ નહિ,’ યાહુદી બોલ્યો, ‘યાહુદી કચેરી છોડ્યા પછી હું મેહેલ તરફ જઈશ; અને તેમ કરતાં મને રાત્રે મોડું થાય તેથી તારે કાંઈ ગભરાવું નહિ, બેટી! મોડું એટલા સમયથી થશે કે આજ રાત્રે મેહેલમાં ખાણું છે અને તેટલા માટે મેહરબાન ઓતેસ્ત બીશપને મળતાં કહાય મને મોટી અડચણ પડશે.’

આ સમુન સાંભળ્યાથી જુદીય એટલી ગાભરી પડી કે આગળ કોઈ દી તેણીએ એવો ગભરાત દીઠો ન હતો. તેણીનો એહેરો તે ગભરાતની ગવાહી આપતો હતો, અને તેણીના બાપે તેણીની તરફથી પોતાની નજર ફેરવી નાખી કારણ કે તેણીની બિહીક બીનપાયાની હતી એવું તેણીને તે સમજતી શક્યો નહિ.

‘રે બાવા, આજે તમે ના જાઓ!’ તેણીએ કરગરીને કહ્યું, પણ તેનો વિચાર યદ્ય હતો : કારણ કે તેને એવી બાતમી મેળવી હતી કે, પોતે આ પેલી ધમકી અમીર અમલમાં લાવવાને તકવાર કરતો હતો, અને કે પેલો પ્રાયર તેને તે કામ બજાવવાને ઉશકેરતો હતો.

તેના જવા પછી જુદીથે જેસ્તાને પોતાના ખાસ સત્તુનમાં બોલાવ્યો, અને કહ્યું, ‘રે પીત્રાઈ’- મુશકેળાત અને આકૃત આપણી ઉપર ભમે છે.- પા- રં, આશીસ વગેરે સઘળું યરાયર બંધાયસ્ત છે કે?’ જેસ્તાએ હા કહી, જ્યારે તેણી બોલી, ‘કેમ ભાઈ, તું શું ધારે છે? આપણને ધારતી રાખવાનું કાંઈ મોટું કારણ છે? મારો વહાલો બાપ, સહીસલામત પાછો ફરશે? રે સાંભળો? એ શું બાંગ થાય છે?’

મોહોલ્લામાં કાંઈ ગોંઘાટ થવાથી યાહુદને ફિ- ક્કી પડી ગઈ. આપણા અમીરને ત્યાંની આજ સાં- જની ઉમ્મણી માટે ઉઝોરન અમીર અને તેનો રસા- લો વગેરે લોકો આપણાં શેહેરમાં આવે છે, જેસ્તા બોલ્યો. આ બોલતી વેળા ‘વોરન’, ‘બોશેમ્પ’, વ- ગેરેની બાંગ મોહોલ્લામાંથી પસાર થતા લશકરી સિપાઈઓએ ઉઠાવેલી સંભળાઈ.

‘જુવોની, ચોકનો દરવાજો બંધ છે કે, જે- સ્તા?’ યાહુદને પુછ્યું. જેસ્તાને બપોરનો હતીજ કે તે કાલેએ યાહુદીના જવાબાદ મજબુત સાંકળ- થી બંધ કરીને હતો; તો પણ તેણીની ખાતરી કરવા લેતો ગયો.

‘મારે મીરઝા ડાકેણને મળવું જોઈએ,’ જે- સ્તા મનસે બડબડ્યો. હું સારી પેકે બનાવું છું કે

આજઘને લોઈ' હયુને આહાર આ બગની. ભીંટને અથીંગી ઉભેલો મેં દીકો છે અને જો તે—'

તે એટલું બોલતો ચાહુદી લત્તાના ધોરી રસ્તા ઉપરના દરવાજા ભણી અડપથી ચાલ્યો બ્યારે તે ચોંકીને જોય શું કે ડાકેણ તેની પાસે આવેલી છે એવું દેખાયું કે તેણી દરવાજામાંથી તેની પુકે નિકળી હતી. તેણાને જોઈ તે બોલ્યો, 'રે આરત, તું આ મીસાળે આચીંતી ક્યાંથી નિકળી આવી ? અને અતરે શું શોધે છે ?'

ડાકેણે તેના હાથમાં હાથ મુકી તેને ચોકમાં ઘસડ્યો અને કહ્યું, 'હું તને શોધું છું. રે છોકરા, તારું શું થશે-શું થશે તારું ! મારા મિનારામાં આવા ડાગન કા કા કરેછે-ધુંવડ બોલેછે આતસ પજરે છે !' તેણીએ જાદુઈ લાકડી ઉઠાવી, અને કહ્યું, 'ચાલ, તું મારો વારેસ થશે-અને આજસુધીમાં થઈ ગયલા સંઘળા જાદુગરોમાં તું નામનો ઉઠાવનાર થશે.'

'છી, છી, આરત,' જેસ્તા બોલ્યો, 'હું તને વારંવાર કહી ચુકો છું કે તારા ગુપ્ત હુન્નરમાં હું જરા પણ ભાગ લેનાર નથી.'

'આસ્તે બોલ,' ડાકેણે કહ્યું, 'એવી એવી વાતો સાધારન માણસોના કાન ઉપર જવા લાયક

નથી. 'બાળ કે હું તને ઇન્સાળ કરતાં ચઢતો કરીશ.'

જેસ્તાએ ડોકું ધુણાવ્યું અને કહ્યું. 'નહિ
મીરજા—નહિ ! જે સંકટ સોસતાં મેં તને જોઈ છે
તે તું તારી કિપરથી દુર કરી શકી ન હતી; તો તું
મારી કિપરનાં સંકટ શી રીતે આવતાં અટકાવી શ-
કશે ! તું અન્ન વગર ભુખે મરે છે—તું તારું પો-
તાનું પુરું કરી શકતી નથી. તું કહે છે તેમ—તારો પો-
તાનો દીકરો તારીથી ધુમ થઈ ગયો, જેને તું પાછો
મેળવી શકતી નથી ! નહિ, મીરજા ! તું પોતાને
ઇન્સાળ કરતાં ચઢતી કરી શકતી નથી, ત્યારે મને
તું શું કરશે !'

ડોકિણુ ગુસ્સો કરી બોલી, 'રે દિવાના ! માદી
શકિતનો તું આ રવેશે અનાદર કરે છે ? જાડીના
ડવથી હું તારું લોહી ફરતું બાંધી નાખીશ, અને
તારા સાંધા જડ કરી નાખીશ ! હું તને—નહિ,
નહિ, હું એને ઇબ્ન નહિ કરવાની :—તે કામ કર-
વાની હું હિમ્મત કેમ ચલાવિં ? મારું પોતાનું બાળક
એના જેવું જ થાત !' તેણીના ડોળા ફરવા લાગ્યા;
અને તે જોઈ જેસ્તાના દિલમાં બચની લાગણી ઉ-
જાગેરાઈ. પણ એટલામાં તેણીનો જોશ નરમ પ-
ડ્યો, અને જે કામ હાથ ધર્યું હતું તે કિપર તેણી-
ના વિચાર દોડ્યા.

‘એજ,’ તેણી મનસે બોલી, ‘જેના ધુમ થવાથી મારું દિલ ખવાઈ જાય છે તે જો હોત તો—આ જે થયો છે—તેજ તે થાત ! તેની ઝળાંએ કોઈ દિવસ મને મા ફરી બોલાવી નથી. તે નામ કદાચ તે કોઈ બેગાણીને આપતો હોય, જ્યારે હું એકલી પડી ગઈ છું ! જ્યારે હું તેનું નામ મેળવવા જનદુહ ધુનમાં હારી જઈ છું, ત્યારે તેના જવાબની મને લાગણી મળતી નથી ! અને જ્યારે હું અન્ન માટે કોઈને અરજ કરું છું, ત્યારે તે કોઈ કનેથી મને કહાવી આપતો નથી—કોઈ મને આપતું નથી, કારણ કે હું એક ડોકણ છું !’ એટલા સમુન બોલવા પછી તેણીની આંખમાંથી આંસુ ટપક્યાં. જે સ્નાંએ તેણીને દિલાસો આપવાની કોશિસ કરી, પણ તેણીએ પોતાની જનદુહ લાકડી વડે તેને પાછો રાખ્યો, અને પથ્થરો ઉપર પોતાના પ્રગ અક્ષબ્યા.

એમ કરતાં જ્યારે જનદુહ ધુન નરમ પડ્યું ત્યારે તેણી ચાલુદીના ચોકની દિવારને અડેલી ઉભી અને હાંફતી હાંફતી બોલવા લાગી—

‘જો તું—મારાં—ફરમાન—મુજબ ચાલશે—તો તું—એક મહાન પુરુષ થશે. મારી મેહેરબાની મેળવવી એ ગોયા—’ આ બોલતાં તેણીને જોરથી થાંસાની ગુંચ આવી, જે પુરી થતાંજ તેણીએ બોલ-

વાનું ચાલુ રાખ્યું, ‘હું કાઢતે મારો સખુન ફેર-
વવા દઢશ નહિ ! જે થવાનું—તે તો થવાનુંજ. યાદ
રાખજે કે મારો વારસ બનવાનું તારીજ સરજત-
માં છે—તે મને તારી આંખની રચના તેમજ તારાં
કપાળની રેખા ઉપરથી માલુમ પડે છે; વાસ્તે દેવ-
લોમાં મધ્ય રાત્રેના ઘંટોના સાદ નિકળે તે પેહેલાં
તું મને આવી મળજે; કારણ, જ્યારે ચંદ્ર મધ્ય
આકાશે આવે ત્યારેજ આપણાથી આકાશી દેવદે-
વીઓ સાથે મસલહત ચલાવવાનું બની શકે છે.’

‘રે જોરત !’ જેસ્તા વચમાં બોલી ઉડ્યો,
“તું મારીજ તરફ આટલી જે તરફદારી દેખાડે છે
તે શા માટે હશે, એ મને સમજ પડતી નથી ! પણ
તારી કાફલુદી યા તારી ધમકીથી હું ડાકણો બનવા
ના નથી. તેં જે ચીજ મને આપવાની કબુલાત
આપી છે તે ક્યાં છે ?”

‘હું તારે માટે એક ઘણાંજ મજબુત અસર-
વાળું મંત્ર લાવી છું તે આજ રાતે તને મળશે,
જ્યારે—’

‘બસ બસ’ જેસ્તા બોલ્યો, ‘એ તારા વિ-
ચારથી હવે હું કંટાળી ગયો છું ! ઘણા દહાડાની
વાત ઉપર તેં જે મદદ મને આપવાની કબુલાત
આપી હતી, તેજ માત્ર મને હવે જોઈએ છે, જે

‘માટે હું તને સારા અવેજ આપી શકું છું.’ એટ-
લું કહેતાં તેણે પૈસાની એક ફેલી ઉંચી ધરા દેખા-
ડી અને તે માંહેના સિક્કાઓ ખખડાવ્યા.

‘એ દ્રાહ્ણી તારાં પેહેરનમાં પાછી મુક?’
ડાકેણુ ધિક્કારથી બોલી. ‘જો સોનુંજ તારી પૂજ્ય
દેવી હોય તો તેની ખાણુ જમીનમાં પુષ્કળ દટાયલી
છે જે તમામની ચાવી હું તારે હાથ કરી શકું એવી
હું છું!’

‘હું સોનાં રૂપાંને પૂજતો નથી,’ જેસ્તા બો-
લ્યો, ‘પણુ આ મારા પૈસા તો લે—એ બધી રક-
મજ લે અને એ વડે તારી તમામ હાજત જોગી
વસ્તુઓ ખરીદ કરવામાં લાવ. મીરજાં, તેં મારી
ઉપર મોટી મેહેરબાની વરસાવી છે, તે હું કેમ કરી
બૂળી જાઉં, વાસ્તે લે—જરૂર કરો લે—આ ઠેલા.

‘ના હું હરગેઝ થઈ લેવાની નથી,’ ડાકેણુ
બોલી, ‘એ તારી અક્ષેશ મારા હાથમાંથી પસાર
થઈ કામ લાગશે નહિ.’

‘હું તને વિનંતી કરું છું કે એ તું લે અને
તારા માટે અન્ન વસ્ત્ર ખરીદ કરવામાં લાવ.’

‘છોકરા! મને જોઈતી ચીજો પૈસા લઈ
કાઠ કેઠોલીક મને વેચાતી આપે નહિ—કારણુ સધ-
‘જા મને ઝોળાએ છે’ કે હું ડાકેણુ છું, તેઓ

મારો ઉપર ભુખમરો પડવા દેશે. સધળા કાંઈ એમ કરે નહિ, પણ ખોદા માલુમ કે સખી દિલના પુર-
ષો ક્યાં મળશે ! શું ચાહુદી લોકો મારી ઉપર રહેમ નજરથી જોય છે ? નહિ—તારી કોઠલી ઉંચી મુક.’

“એમ થવું જોઈએ તેથીજ હું લઉં છું;”
પોતાના જબ્બાની બાંહમાં કોઠલી ખોસ્તો તે ખો-
લ્યો. “બાર્ મીરજા, મધ્ય રાત્રે હું તારાપાસ આ-
વીશ. લાઈ હયુ અતરે પાછો ફરેલો છે, તેની તને ખબર તો હશે.”

“અમીર કે ફકીર,” મીરજા બોલી, “મારી નજરમાં તો સર્વો સરખાં છે. હજી ગામડયા ભલા કે બ્યારે હું ભૂખે મરતી હતી ત્યારે તેઓ કકડો રોટલી તથા એલ દાર મને પુછતા હતા; પણ બ-
હેમાં લોક તો તદન સુકીજ મને મરવા દેવા માંગ-
તાં હતાં. ગામડયાઓ મને શ્રાપ દે છે પણ તેઓ મારાં નાગાં શરીરને ધાંકવા મુજને ફાટુંતુડું વસ્ત્ર આપે છે. તારાં મોટાં નશીબ વિશે તેમની નજર ખોલ: તું શેહેનશાહો અને રોમ શેહેરના વડા ધર-
મશુર કરતાં દરજ્જામાં વધતો થવાનો!”

“તું હુલી જાય છે, સ્ત્રી,” જેસ્તા બોલ્યો;
“કે મારી અને પેલેસ્તાઈન જતા લાઈ હયુ વચ્ચે જે કાંઈ બન્યું હતું તે મેં તને કહ્યું હતું—પણ તું તો મારું કાંઈ સાંભળતી નથી.”

પોતાની જાદુઈ લાકડી ઝાંખી કરતાં તે ડાકે-
ણ પાછી બોલી, “ના, મારા દત્તક, મારા વિચાર
તે તરફ દોડે છે કે જ્યાં જાદુઈ ચક્ર તારી રાહ જોય
છે.” એ સખુન બોલતી વેળા ડાકેણની મોટા ખા-
ડા પડી ગયલી આંખમાં ઝલુન ભરાઈ આવ્યું, અ-
ને તેણીએ તેનાથી પીઠ ફેરવી. જેસ્તા ત્યાંથી ઘો-
ડાઓને તથા શિકારી કુતરાઓને ખવાડવા તથા
બીજાં કામો કરવા ગયો. તમામ કામથી ફારેગ થ-
ઈ તે પાછો ઘરમાં દાખળ થયો, અને પોતાના
ઝોરડામાં ગયો અને પેલી બેદી આંધરે તરેહવાર
વિચારમાં પડ્યો.

પેલા ચાહુદીવશે એવું કહે છે કે તેણે પોતા-
ની બેટીની બુદ્ધિ ખીલવવા તેણીને તરખીયત આ-
પી હતી એટલુંજ નહિ પણ તેણીની કલ્પનાશક્તિ
પણ શુધારી હતી. દિવાનખાણાની સુંદર ભીંતે મી-
સરી કાગળ ઉપર સોનેરી હરફે અરખી અને હીન્દુ
શ્લોક લટકાવેલા હતા.

ચાહુદીઓના વ્યંહારસંબંધી કાયદાની રહે
મૂર્તિઓ રાખવાની તેમને મનાઈ હતી; પણ જો-
સીનસ તે કાયદાઓની થોડીજ પરવાહ કરતો હતો;
અને મહેલો, મંદીરો, તથા દેહેરાંઓમાં પ્રાચીન
કાલે મૂર્તિઓ રાખવામાં આવતી હતી.

‘હુણી બેટી,’ જોસીનમ પોતાની બેટીને મુતિવાળા ઝોરડામાં લઈ જતાં બોલ્યો, ‘આપણી કામ પોતાના! જીવની સંભાળમાં એટલી રોકાયેલી રહે છે કે તેઓ આપણી રીતભાતમાં થયેલા ફેરફારની ખબર લઈ શકતા નથી. આ ઘરમાં શું છે તે આપણા શિવાય ખીચું કાઢ કહી શકતું નથી. ઝોરડામાં તું જ્યારે બહાર દવા સારી ન હોય તે વેળાએ બાગમાં ફરવાને બદલે આ શોભીતાં રાત્રીકદાર પુતળાં વચ્ચે તારો વખત ગુજરજે.

પેલો ચાહુદી જ્યારે ખીજાપ યાને વડા પાદરી ના મેહેલમાં ગયો ત્યારે બચતી મારી જુદીય પુસ્તકાળયમાં દાખલ થઈ અને ત્યાંથી પુતળાં વાળા ઝોરડામાં ગઈ જ્યાં તેણી બારી આગળ એક તખ્ત જેવી ખુરસી ઉપર બેઠી અને ગંભીરપણે સુખમાં ગુજરેલા આગળા દહાડા વિશે વિચાર કરતી રહી અને તેવા દહાડા પાછા આવવાની તેણીએ મુદત આશા છોડી.

—(૦)—

પ્રકરણ પ મું.

જુદીયે તે બપોરનો વખત પેલાં તખ્ત ઉપર ગંભીર વિચારોમાં ગુજર્યો. તેણીની આંખ પાણીથી ભરેલી હતી અને તેણીના કાણુ પોતાના આપ-

ના પગલાંના અવાજ ઉપર રાખેલા હતી—પણ તેની કાંઈ નિશાણુ મળે નહિ. એજ ખુરસી ઉપર આગળ જ્યારે તેણીનો બાપ તેણીની માની ખુબ-શુરતીનું વર્ણન કહી સંભળાવતો હતો ત્યારે તેણી પોતાની છાતી ઉપર ઉંઘી પડીને સ્થીર મનથી સાંભળતી હતી, અને તેણીને એહેસ્તમાં મળવાની ખુશાળીથી મનને મલકાવતી હતી.

તેણીની બે દાસીઓ તેણીને માટે સ્વાદીષ્ટ ખાણું લઈ જોરડામાં દાખળ થઈ, જેને પુરતો ઇન્સાફ કરવાને જુદીથે તજવીજ કરી; પણ શીકર ચિંતાથી તેણીની ભૂખ મરી ગઈ હતી. કેતુરા નામની એક હબસણુ દાસીએ મોતીના દસ્તાની એક છરી અને ચાર સિંહવાળા પગ તથા મોતીના જડાવના કડાં સાથની એક ઉંડી મોટી રકાખી કે જેમાંથી સુગંધી સોડમ નિકળતી હતી તે તેણીની આગળ મુકી. બેલાસેત દાસીએ એક ત્રેમાંથી ઉંચા દારૂનો સોનાનો પ્યાલો તેણીને પીવા આપ્યો. તે દારૂ તેણીએ જુદીથના શોખને ખરનો મસાલા દારૂ કયો હતો. તે પણ તેણીને પીવા ગમ્યો નહિ; જ્યારે રૂપેરી ત્રેમાં કેક, મીઠાઈ વગેરે મિષ્ટાન પકવાનો તેણીની રૂચી ઉશકેરવા ધર્યાં, જેને પણ તેણી અડકી નહિ.

થોડીક વારે જુદીય પાછી વિચારમાં પડી એટલામાં જેસ્તા તેણીની નજદીક આવ્યો. તેના એહેરા ઉપર ગમગીની દીસતી હતી.

‘તમારા બાવાએ દિવાનખાણામાંથી કાલેબને મોકલ્યો છે, અને તેઓ પાદરીના મેહેલ તરફ ગયા છે. હવે આપણા વિશે કંઈ ખુરા સમાચાર આપણે સાંભળીશું,’ જેસ્તા બોલ્યો.

‘અને કાલેબ ક્યાં છે?’ જુદીયે લઠડતી જવાને પુછ્યું.

‘નીચે, ચોકમાં; તે એવું સમજતો દેખાય છે કે થોડાં અઠવાડયાંમાં આપણને આ ઘર છોડવું પડશે.’

જેસ્તા અઠવાડયાંને બદલે દહાડાં યા કલાક કેહેવા માંગતો હતો, પણ ડહાપણથી તેણે તેણીને ચોંકાવવા જણાવ્યું નહિ કે આફતનો દહાડો ધણે જ નજદીક હતો.

‘અરે, નહિ,’ જુદીય બોલી, ‘હું જાણું છું કે કાલેબ ધણે સમજી છે. આ રથળથી જુદી થતાં મારું જીગર તુટી જશે. યાદ કર, જેસ્તા, કે એજ ઘરમાં આપણે જન્મથી રહેલાં છીએ; એજ ઘરમાં તારાં કાકી-મારાં માં-ગુજર્યાં છે; એજ ઘરમાં આપણા પિતાની મોહોળત બરી સંભાળ હેઠળ આ-

પણ સુખમાં ઉછેરાયાં છિએ. શું અહિંથી નીકળતાં તને સંટાપ લાગશે નહિ ?’

‘મારાં મનસે તો સઘળી જગા સરખી છે’
જેસ્તા બોલ્યો, ‘ઘોર શિવાય કોઈખી ખીજી જગા-
માં મને સુખ મળનાર નથી.’

જેસ્તાની લાગણીએ તેનાં બીતરમાં જુદીય
તરફ કેવી શોહોર બરેલી હતી તે વિશે તેણી અન-
ભણ હતી.

‘પિત્રાઈ,’ જુદીય બોલી, ‘મને લાગે છે કે
ચોડુંક થયું તું મારી તરફ બેદરકાર રહે છે. મને
લાગે છે કે મારા બચપણના સાથીની દોસ્તી હું
બોલી બેઠી છું! હું કેવી ના લાયક!’

‘ના, જુદીય,’ જેસ્તા બોલ્યો, ‘તારી દો-
સ્તીને હું લાયક નથી! કેવો નાલાયક!’

‘ના, એમ ના બોલ!’

‘કાં નહિ બોલું?’ જેસ્તા બોલ્યો, ‘તને
શું ખબર કે હું દિલથી કેવો નિરાશ રહું છું! તું,
બુબથુરતીની દેવી મારી નિરાશીની વાત શું સમ-
જી શકે! હું રાતને દહાડો બળાપામાં વખત કાઢી
મોતને યાદ કરતો રહું છું.’

‘પિત્રાઈ!’

‘મને હવે પિત્રાઈ કહેતી ના,’ તે બોલ્યો, ‘હું તારો દાસધું.’

‘પિત્રાઈ શબ્દ નહિ વાપરું તો બાઈના અધિક મોટા એલકાબથી તને બોલાવીશ.’

જુદીયના એ શબ્દોથી તથા વિશેષ કરીને જ્યારે તેણીએ પોતાની આગળી અચ્ચપણની રમત વગેરેની યાદ આપી તેથી તે પિગલ્યો.

તેણી બોલી, ‘જેસ્તા, વિચાર કર કે આપણે કેવાં એકઠાં વખત ગુજરતાં હતાં ! ડુલો ઉપર કેવો શોખ રાખતાં હતાં ! અને તેથી આપણને કેવી ગમત તથા ખુશાળી મળતી હતી ! (કુંડાંમાંથી ત્રણ જોલાખ તોડીને) ખેતરનાં ડુલો વિશે વિચાર કર કે તેઓ કેવાં વર્ધે છે !’

એ સખુનને તેણીના ગંભીર ચેહેરાએ દશ ધણી અસર વધારી આપી.

તેણે પેહેલાં તે ત્રણ ડુલ તરફ અને પછી તેણીની તરફ પોતાની નજર ટાંકી.

‘અચ્ચપણમાં આવી ઉત્પત્તિ કેવી બાવે છે !’ જેસ્તા બોલ્યો. ‘આ જેવાં જવેરાત મેળવવા પાછળ હું ચાલાકીથી લાગો હતો અને તેમના ઉપરથી મળતી શિખામણને મુખારક ગણતો હતો.’

‘તને આ રવેશે દુખી જોવાની મેં થોડી આશા રાખી હતી!’ જુદીય બોલી. ‘ખાતરી રાખજે કે તારા વિચાર તમામ ખ્યાલી છે. તારી ઉપર હેત છે. તેમજ તારી હાલતે તું આખા છે; અને તે કરતાં વધારે તને શું જોઈએ?’

‘મારી ઉપર હેત છે! હેત! કાણુનું!’

‘તારા કાકાનું, મારું.’

‘તારું!’

‘હા, મારું. મારા પિતા શિવાય આ દુન્યામાં તારા જેટલું મને ખીજું કોઈ વહાલું નથી.’

જેસ્તાનાં જીગરમાંથી તેના ગાળ ઉપર લોહી ફરી વળ્યું, અને ત્યાંથી પાછું જીગર તરફ.

‘જેસ્તા એ શું?’ જુદીય બોલી. ‘આ રવેશે કેઈ મોહોખતની ઉંડાણમાં તું ગરકાવ છે.’

પોતાના શબ્દોને વાચ્યા આપવાની ચોકસ રૂંધી ઉપરથી સઘળી સચ્ચાઈની જુદીયને ખબર પડતે; પણ તે પળે તેણીનાં દિલમાં કોઈ જોર લાગણો ઉત્પન્ન થઈ જેથી તેણી ગાભરી બની. ખરેખર; એક ખીજો શખસ, જેણે સ્વર્ગવાસીઓની સંખ્યામાં પોતાનું નામ ઉમેર્યું હતું તે તેણીને જેસ્તા કરતાં અધિક વહાલો હતો, જો કે તેપણ તેણીના આપ કરતાં તેણીને ઓછો વહાલો હતો. સોઈ

હયુને પાદ કરતાં તેણીએ ડચકું ખાધું, તેની ઉપરની તેણીની મોહોબત દાનેશ વિચારની હતી. તે મોહોબતનું જોર તેણીનાં પોતાનાં જોરના વધારા સાથે વધ્યું જતું હતું, જેથી તેણે તેણીનાં જીવનનો પૂરતો કળજો મેળવ્યો હતો.

ચાહુદન પુસ્તકખાણામાં ગઈ. જેસ્તાની છાત્રીમાં આશા જેમ ઉત્પન્ન થઈ હતી તેમ નાણુદ પણ થઈ. તેને વિચાર આવ્યો કે તેણી તેની મોહોબતનો ભેદ સમજી ચુકી હતી, અને તેથી તેનો અનાદર કર્યો હતો. પુસ્તકખાણામાંથી પાછી ફરતાં તેણીએ હસ્તે મુખડે જેસ્તાને પોતાની સાથે જવાને બોલાવ્યો. તે જોઈ તે મનસે બોલ્યો, 'તેણીને હું ચાહું' યા બહિ તેની બે પરવા દીસે છે.' આ વિચાર તેની છાત્રીમાં દાખલ થયો.

જુદીય તેની નજર આગળથી ચાલી ગઈ હતી પણ તેના ખ્યાલમાં તો તેણી હજી ત્યાંજ હતી. તેની નજર જે જગા ઉપર જુદીય ઉભી હતી તે જ ખાલી જગા ઉપર રાખેલી હતી.

‘અરે! પેલા આગલા દિવસો પાછા ફરે તો કેવું સારું! તે વખતે હું તેણીની માફક કેવો છુટો હતો! અને ખેતર તથા બાગમાં અમે કેવાં એકઠાં ફરતાં હતાં!’

તેણે પેલાં ત્રણ કુલો કે જે શિખામણ માટે જુદીથે ત્યાં મુક્યાં હતાં તે તરફ નજર ફીધી, અને કહ્યું, 'મુગા શિક્ષકો! સબ્ય શિક્ષાગુરુઓ! તમને હું મારી છાટીસે રાખીશ. મને જે શખસે તમારી નજર કરીછે તે શખસમાટે જે જીગરમાં મોહો-અતની આગ મારી તમામ દેહ અને મારાં તમામ સુખને બાળી બસમ કરી નાખે છે તે જીગર આગળ તમારું રહેઠાણ કરી ત્યાંજ કરમાવ્યો.'

બોલ્યા પ્રમાણે પેલાં કુલો તેણે છાટીએ ખો-ર્યાં, બ્યારે તેને એક લખલખું ચઢી આવ્યું, અને તેનો દીપતો ચેહેરો ફિકકો પડી ગયો. 'દયા ખાતર તેણી મારી તરફ હસી! દયાનાં એવાં હસવાં કરતાં તેણી મારી તરફ પોતાનો ધિક્કાર અતલાવે તે તે હું સહેલાઈથી ખમીશ !

—(૦)—

પ્રકરણ ૬ હું.

સલુનના દરવાજા ઉપર ઠોકાનો અવાજ થયો, અને જુદીથ દાડતી કે સર હયુને હાખળ કરવા મઠ. તે દાડતો કે તેણીની ગાદમાં બરાયો.

'મારા, પનોતા છોકરા!' જુદીથ બોલી, 'બહે આવ્યો, બહે પધાર્યો.'

તેના હાથ તેણીના મોહોડાંની ખન્ને બાજુએ

રાખેલા હતા; અને નોગીની તબ્બર પડતાં તેણી અ-
ચરતી સાથ જોય શું કે તેના ડોળા પૂર દમામથી
ચળકતા હતા, અને તેનું મોઝ ખુશ હતું, જ્યારે તે-
ણીની જોદમાં તેનું શરીર ઉશકેરાવતી લાલતમાં ધુ-
જતું હતું. તેણી સગડી આગળ બેઠી, અને પોતા-
ના ખોળા ઉપર તે બાળકને બેસાડ્યો.

જોડો તો ઘણોજ ઠીક હતો; છોકરો રૂપાળો,
છોકરી ખુબશુરત.

‘મારે તમને કાંઈ કહેવું છે,’ તે બોલ્યો; ‘અ-
ને તે શું છે તેની અટકળ તમેજ કરો.’

કેટલીક વારલગી તેણીની જાણાશા ઉશકેરા-
વતી રહી, જ્યારે છોકરો બોલ્યો, ‘આજે નોગી-
ઓનાં મુઠક બાળાં મેદાનમાંની કોર આગળ મેં એ-
ક બિગાણાને દીધો. તેનો પોષાક તમે કેવો ધારોછો
પાર?’

‘ચિડ અઢાવનાર બચ્ચા, તે હું ક્યાંથી જા-
ણું?’

હયુએ પોતાની રમુજ પકાઈથી લાંબો વખ-
ત સુધી નભાવી રાખી; અને આખરે તેણીની જા-
ણાશા ઉશકેર્યા પછી તે બોલ્યો:—‘મારો બાપ અ-
તરે પાછો ફર્યો છે! મેં તેને દીધો છે—તે એક પ્ર-
ખ્યાત ઉમરાવ છે—તેણે પોતાનાં અખ્તર પેહેરેલું

છે; પણ ઉપરથી તેણે ડૂબેદર યાને પવિત્ર લડાઈમાં જનારા લડવઘયાનો પોપાક પેહેરેલોછે. તેણે મને અપ્તરથી ઢંકાયલા પોતાના ખોલા ઉપર બેસાડ્યો અને કહ્યું કે તે મારો બાપ હતો. વળી તેણે મને પુછ્યું કે તેને પાછો ફરેલો જોવાને હું ખુશી હતો કે નહિ. મેં તેનું નામ પુછ્યું જ્યારે તેણે જવાબ દીધો કે તેનું નામ લોદ્ડ હયું હતું.’

તે સદાનું યાદ રહેલું નામ સાંભળતાં જુદી-થે પોતાનું કપાળ પેલા છોકરાનાં કપાળ ઉપર નીચું નમાવ્યું અને તેણે સ્તબ્ધ થઈ રહી.

‘મારા બાપે મને પુછ્યું કે મારી રમત પછી હું ક્યાં જતો હતો અને કે મારી સંભાળ કોણ લેતું હતું? મેં તેને કહ્યું કે હું યાહુદીની બેટીને મળવા જતો હતો; અને કે તમે અને નદી કિનારાનો સાધુ મારી જતન કરતાં હતાં; પણ હું માયરી યાને અને માયર પાદરીનાં મઠકમાં રહેતો હતો કે જ્યાં થી જવાને હું ખુશી હતો. તેણે કહ્યું કે મને ત્યાંથી નીકળવું જોઈએ કારણ કે તે મને નાઇતની પદ્ધતિ અદાવવાનો છે. તેણે મને તમારું નામ પુછ્યું જે મેં કહ્યું ત્યારેતે બોલ્યો કે ‘છોકરા, હું તેણીવી ઉપર હેત રાખજે કારણકે તારા બાપને તે વર્ણવી છે.’ વળી તે બોલ્યો કે પ્રાયરે મને તમારી

મુળાકાતે ઉતાવળથી મોકળ્યો છે તેમાં તેની મતલ-
બ મને તુકસાણુ કરવાની જણાય છે.”

આ સમુન સાંભળતાં જુદીયનું દિલ ઉશકે-
રાઈ આવ્યું. તેણીએ ભીંત ઉપર ટકેરા માર્યા એ-
ટલે તેણીની દાસીઓ અંદર આવી. તેણીએ છોક-
રાને ગોદમાં દાખી ચુંબી લીધી અને તેને માયરી ત-
રફ પાછો ફરવાને એલ્તેમાસ કરી. ત્યાર બાદ બે-
લાસેત દાસીને તેણીએ ફરમાવ્યું કે તેણીનો હાથ
પકડી સુવાના ઓરડામાં લઈ જાય કારણ કે તેણી-
ના જીવને ઠીક ન હતું. હથ પોતાના પિતાને પાછો
મળવાને ધણો આવુર હતો તેથી તે ઉતાવલો ત્યાંથી
નીકળ્યો.

ગરમીની મોહોસમ ચાલું થઈ હતી. માર્ગ-
માંનાં નાળાંની કીનારી ઉપર રોપાઓ ઉગી નીક-
ળ્યા હતા, જે ઉપર કુલો પોતાના નાના મકારના
રંગમાં તે જગાને શોભાવતાં હતાં. બાગમાંથી પ-
સાર થતાં પેલે છોકરે વાંકો વળી કાંઈ કાંકરો યા કુ-
લ તોડ્યું, અને ગીત ગાતો તે નાળાંને કિનારે તેના
છેડા આગળ ગયો કે જ્યાં એક કુવાની નજદીક
બાગની દીવારમાં એક નાનો દરવાજો હતો કે જે
રસ્તે હથ હમ્મેશ દાખલ થતો હતો. કુવાને ઉપર
થી એક ચોકડું હતું કે જેથી પેલા ચાહુદીના મા-

જુસો પાણી કાઢતા હતા. તે શિવાય કુવાને બીજી ખાળ હતી નહિ. કુવાની કોર ઉપર ગાંસ ઉગેલું હતું, અને આજુએ લીલ અતિશય હતી.

જ્યારે નાનો હયુ યાહુદને મળવા આવતો ત્યારે આ કુવા આગળ હમ્મેશ ઉભો રહેતો હતો. કુવામાંહેલી લીલોતરીથી અને નાળાંમાંથી કુવામાં તપકટાં પાણીથી તેને મજાદ મળતી હતી.

છોકરાની કંમરે શિકારોઆનું રણુ સીંગડું લટકતું હતું; અને છાટીએ રૂપાંની સાંકળી આડી ફેખાતી હતી. માથાં ઉપરની ટોપીમાં તેણે રંગરંગના ફુલો બચાં હતાં. કુવા આગળ બેસતાં તેણે કાંકરા અને ફુલો જમીન ઉપર પાંથર્યાં હતાં.

જમીનને નાંક લગાડી ખહાદુર શિકારી કુતરો સીલ્વીયા નાળાં આગળ રખડતો હતો, અને છોકરાને કુવા આગળ જોતાં ખુશાળીથી બસી તેના ધુંટણ સાથે પોતાનું માથું ધસડવા લાગો.

‘રે સીલ્વીયા,’ પેલું બાળક બોલ્યું; ‘તારો ઘટમ ધણો મળ્નહતો છે, અને વાળ સફેત દુધ જંવા છે; મારો બાપ મારી માફક તને આહરો.’

કુતરે છોકરાના ગાળ ચાટયા, જ્યારે છોકરો તેને એવું કેહેતો જણાયો કે મારો બાપ એક પ્રખ્યાત ઉમરાવ છે જેણે પેલેસ્તાઇનમાં કાફરોની

સાંમે લડીને મરદાનગી દેખાડી છે અને જે હાથમાં પોલાદી ખખ્તરમાંજ પાછો ફર્યો છે અને પોતાના બેટાને એક લડવૈયો બતાવવા માંગે છે.

કુતરે ધ્યાનથી સાંભળ્યું અને ખુશાળીની નિશાણુ કરી ભસવા માંડ્યું.

‘તું શું કહે છે, સીલ્વીયો!’ છોકરો બોલ્યો, ‘આ કુવામાં હું તને હોમાવી દઉં, અને તારી તરફ નિર્દય બનું? મને મન્દ લોકો (સાધુઓ) એવું સમજાવે છે કે હું તારો સાહેબ છું.’

કુતરો ગેલ કરતો પાછો હત્યો અને પાછો છોકરાની આગળ આવ્યો. ન્યારે તેણે પાછું બોલવા માંડ્યું:—

‘સીલ્વીયો, તારે જાણવું કે તને સુખ દેખાડવા અમને સોંપવામાં આવ્યો છે, અને જો અમે તને દુખી કરીએ તો ક્યામતને દહાડે અમને તે માટે ખમતું પડે.’ સીલ્વીયાએ પોતાની પૂંછડી હળાવી અને જે કાંઈ છોકરો બોલ્યો તે તે સમજતો દેખાયો. તે હચુના હાથમાંથી છુટો થયો અને ધુર-તો દુર દોડી ગયો.

‘પાછો આવ! સીલ્વીયા,’ છોકરો બોલ્યો. કુતરો થોડેક દુર ગયો હતો. તેણે છોકરા તરફ જોયું. કેટલાંક કદમ પાછો ચાલી સર હચુની સીસોડી

સાંભળવાની રાહ જોતો કાન ઉભા કરી તે જોયો, અને પછી લાગ્યો તેના પડખામાં આવી બેઠો. છોકરો ઉંઘો સુધને કુવાની અંદરની કોરમાંથી લીલ બહાર કાઢતો હતો. મેં મહીનાનો ચંદ્ર તરતનો ઉગ્યો હતો જ્યારે આકાશનું છેલ્લું કિરણ મગર-ખમાં નાખુદ થયું, અને યાહુદીનાં બાગની સાંમે શુકનો સેતારો ચક્રચક્રીત તેજથી દીપ્તો થયો.

દિવારમાંનો ખાનગી દરવાજો જોસથી ઉંઘડ્યો, એને કૃએદર યાને પવિત્ર લડાઈમાં જનાર લડવૈયાનો આકાર માહે દાખલ થયો. તે બિગાણાએ તજદીકમાં ભસતા એક કુતરાનો અવાજ ઓળખ્યો; અને પોતાના જમણા હાથ ઉપરના એક કુવા તરફ જોતાં તેણે એક સફેદ કુતરાને કુવાની ઉપરનાં ચોક્તાં ઉપર ઉભો રહીને અંધારા કુવાની માંહે જોયા કરતો દીડો. વરસો અગાજ તે કુવાની તજદીકમાંથી આ બિગાણાને જોસીનસ યાહુદી વિદાય કરતો હતો. બિગાણાને તે વાત યાદ કરતાં વખત લાગે નહિ; અને હવે તેની આંખમાં પાણી ભરાયાં, કારણ કે ચાલતી મોહોસમ તે હતી કે જે વખતે યાહુદો અને તે બન્ને દોસ્તીના એખલાસથી મળતા હતા; અને કલાક પછી તેજ થયો હતો કે જ્યારે તેમની જુદા પડવાનો સમયો હતો.

‘માન અને મોહાળતનાં આ રહેઠાણને જે-વી સુખી અને સલામત હાલતે હું જોઈને બહાર ગયો હતો તેવીજ હાલતે જોઈ હું સુખી છું,’ ખી-ગાણો બોલ્યો.

શિકારી કુતરો કુવા અગળથી કુદ્યો. તે સી-સ્વીયો હતો. ઉમરાવે તેને પિછાડ્યો. તેના ચાળા વિચીત્ર હતા, જેથી બિગાણુને અભયખી લાગી.

કુવાની નજદીકમાં ગાંસની ઉપર કાંકરા અને કુલો પડેલાં હતાં. કુતરે તે સધળાંને સુધ્યાં. તેણે પોતાનાં નખવડે જમીન કાતરવા અને બસવા માંડ્યું. નાળાના ભાગે પાછો દોડી ગયો અને ગોચા પર માંહેલાં લોકોની મદદ માંગતો હોય એમ બસવા અને રડવા લાગ્યો. પાછો તે કુવા આગળ દોડ્યો અને દરેક કુલ તથા કાંકરાને સુધી પાછો શોકાતુર અવાજ કહાડવા લાગ્યો. છેલ્લે તે કુવાનાં ચોકટાં ઉપર કુદી બેઠો અને પાછો કુવા માંહેલાં પાણી તરફ જોવા લાગ્યો, અને એ સધળો વખત પેલા ખીગાણુના આવી પોંદોંચવાને વધાઈ તરીકે મત-લખી પોકાર કરતો હતો.

ઉમરાવની ખાતરી થઈ કે કુતરો તેને પાણી-માં નજર કરવા કહે છે, જેથી તેણે તેમ કીધું. પા-ણીમાં તદ્દન અંધારું હતું; પણ તેણે પોતાની નજર

ખસાડી નહિ. થોડીક પળ વહી ગઈ એટલે ચંદ્રનું અજવાળું ખાણી ઉપર પડ્યું. હવે તેને એવું લાગું કે કુવામાં કાંઈ ચીજ પડ્યાથી ખાણીની સપાટી ઊપર ઝરપોટા આવતા હતા. તે ખીચારાને જે દુખદાયક તોટો ગયો હતો તેનો તેને જરાએ શક ઉત્પન્ન થયો નહિ! તેનો તો એવો વિચાર હતો કે તેનો દીકરો પ્રાયરને ત્યાં ગયો હશે યા જીદીથની આગળ હશે. તેણે સર હયુને કાલેબની સંભાળ હેઠળ ખાગમાં મળવાની વકી રાખી હતી. પણ તે ઉમરાવ અને યાહુદીની બેટીનાં નસીબમાં તે સુંદર કુલ જેવાં બાળકને ફરી મળવાનું સરઝેલું ન હતું.

બીગાણુએ કુતરાને ખાગમાં તેની પુઠે જવાને લલચાવ્યો, પણ તે ત્યાંથી ખસે નહિ. તે એક ગાંસવાળી જગા ઉપર ઉભો. તેના જમણા હાથ ઉપર જીદીથનો ખાગ હતો જ્યાં કાચના અને પીતલના નક્સીદાર સ્ટેન્ડો તથા કુંદાં હતાં. ડાબા હાથ ઉપર કલેરીબલની સંગેમરમરના પથરની કબ્જ હતી. તેના મો આગળ અને ઘરના ઝરૂકાની સાંમે મેવાના ઝાડો હતાં જેમની ઉપર મોહોસમના બાહારની મેહર થયેલી હતી. તેની પીઠે ખાગનો જંગળ વાળો ભાગ હતો કે જેમાં સીધા માર્ગો હતા જે સંઘળા એક મેદાનને મળતા હતા.

ઉમરાવે એવો મોટો જબ્બો પેહેરેલો હતો કે જેથી તેનું પોલાડી બખ્તર તથા તરવારનું મયાન દેખાતાં ન હતાં. તેની ટોપીથી તેનું મોઢું કાંઈ ગયું હતું, અને પ્રવાશની દુલથી તેનું આખું આંગ ભરાઈ ગયું હતું. તે જમણા હાથ તરફ વળ્યો, એટલે તેના કાણ ઉપર કોઈના મધુર રાગના સરોદનો ધડધા થયો. ગાનાર પેલી યાહુદન હતી; વાજી ત્ર તેણીનુંજ હતું કે જેના નાદને તે કોમલ નારીનો કોમલ સાદ મલતો આવતો હતો.

તે તકે તેણીનું ગીત કોઈના મરણના ફાતીઆ બરાબર હતું એ વાતની જુદીથને તેમજ પેલા ઉમરાવને ખબર ન હતી. ગાયનની છેલ્લી લીટીએ તેણીનો દમ નરમ પડી ગયો. તેણી કોઈના ખ્યાલમાં પડી. સીલ્વીઓ કુતરો તેણીની નજદીક જઈ ઉભો જેની હાજરી સ્વીકારવાને તેણીએ તે જનવરના માથાં ઉપર ધસવાડ્યું. નાજુકમાં નાજુક વિચાર તેણીનાં મન ઉપર રમવા લાગ્યા. તે સર્વ લાદ હતુંના આવી પોહોંચવાની ખબર ઉપરથી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેણી એક બંધનસ્ત્ર જગામાં કેદીની માફક રહેવાથી તેણીના હાથની માંગણી કરનાર જણાય નહી, અને જે યોડાઓએ તેણીની માંગણી કરી હતી તેમને રડ કરવામાં આવ્યા હતા કારણ કે તે-

ણીની આગળી મોહોબતે પોતાનું કાયમપણું છોડ્યું ન હતું. જ્યારે લોદ્દ હયુ વિશે તેણી વિચાર કરતી હતી ત્યારે તેણીને આખી રૂપડી, બેહેસ્ત, અને હમ્મેશગી યાદ આવતી હતી. જગતનાં લોકો ના દમસાય તેણીની મોહોબત પોતાના ડચકાં બેલતી હતી. તેણીની મોહોબત ગોયા આ દુન્યાને લાયકની ન હોય યા દરરોજના સાધારન વપરાસને બરની પણ ન હોય, એવી હતી.

ઉમરાવ જુદીય તરફ ટગોટગ જોતો ઉભો. અંદ્રમા તેણીના ઉપર પગથી માથા સુધી પ્રકાશતો હતો. જે બેઠક ઉપર તેણી બેઠી હતી તેની પછવાડે કોઈ એક એક ઝાડના મુળ ઉપરથી થોકરાયો. સી-સ્વીઓ બસ્યો, અને જુદીય બોલી, ‘ચુપ રહે, સીસ્વીઆ ; એ તો મારા બાવા છે!’

બીજી પળે એક આકાર તેણીના સામું આવી ઉભો. તે તેણીને અંજલો ન હતો. લોદ્દ હયુએ બારી ખુશાલી સાથે તેણીનો હાથ પકડ્યો. ‘બાઈ સાહેબ!’ તે બોલ્યો, ‘જે સઘળાં સંકટ, દુરદશા, અને આફત મને સોસવાં પડ્યાં છે તે પછી આફત આવતે આવે એકઠાં મળ્યાં છિએ. સઘળાં સંકટનો અવેજ આ પળે મને આપ્યો છે ; જે ઇશ્વર શક્તિથી એ સુખ મળ્યું છે તે હમ્મેશ આબાદ રહેશે.’

‘મારા લોદ’ હયુ !’

એટલાજ શમ્બુન જુદીથ બોલી શકી જે બેદ-
રકારીને લીધે હયુ તરેહવાર વિચારના વમલમાં ગો-
ટાં ખાતો થયો. તે મનમાં બોલ્યો, ‘હું એક ખ્રિસ્તી
હું; અને તેણી એક ચાહુદન છે—તેણી આ સરજ-
મીન ઉપર એક સઉથી માતબર વારેસ, એક સુંદ-
ર નાજનીન, અને અજીત રામશગર છે’—જ્યારે
હું પવિત્ર કાસનો બાધાલીધેલો લડવૈયો, એક ગ-
રીબ નાઇત (ઉમરાવ) જેની પાસ પોતાનાં નામની
કાતિ, ધરમ ઉપરની કુરબાની, તથા વારસાની
બાબમાં બેનસીબ એટા શિવાય બીજું કંઈ ધરાવ-
તો નથી.

એક જાડના મુળ ઉપરથી જેણે ઠોકર ખાધી
હતી તે આ ઉમરાવ ન હતો, કારણ જ્યારે તે
જુદીથનો હાથ પકડી ખામોશ ઉભો હતો ત્યારે તે
બંધેએ કોઇનાં પગળાં હેઠળ કાંકરા કચડાવાનો અ-
વાજ સાંભળ્યો હતો.

‘તારી રબથી, જુદીથ.’ નાઇત બોલ્યો,
‘મારા વતરોગે કોઈ બીજો સખશ દાખલ થયો
છે;’ અને એટલું કેહેતાં તરવારની મુઠ ઉપર હાથ
દાખતો તે દાડ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

હવે પેલી ગમ જ્યારે લાદ્ હયુ ધરની અંદર જવાના એક છાયાદાર માર્ગને નાકે જઈ પુગો ત્યારે તે ચિરડાઈને બુલંદ થવાએ બોલ્યો, ‘એ કોણ અહિ છુપાયો છે?’ પણ જવાબ મળ્યો નહિ. ‘કોઈ શખસ આખી સાંજ યઈ મારાં પગળાં તપાસતાં રહ્યો છે!’ વળી તે બોલ્યો, ‘જો તે કોઈ મારો દુશ્મન હોય તે સેતાબ મારી સાંમે ઉજરડાંમાં આવે, નહિ તો તે કોઈ હિયકારી કાગન હોવી જોઈએ કે જે મર્દનેમર્દની શમશીરના જખમને તદન લાયક નથી.’

એ સખુનથી કાંઈ અસર થઈ નહિ. નાઈતે પેલા છાંયાદાર માર્ગના સઘળા અંધારા ભાગો તપાસ્યા; પણ ત્યાં કુલનાં કુડાં, ગોલાખના છોડ, કુલના વેલા, બેસવાની બરણીઓ, અને છુટાં છપાયાં પુટલાં શિવાય બીજાં કાંઈ તેણે દીઠું નહિ. જમીન તરફ નજર કરી તેણે કાંઈ સાંભળવાને કાન ધર્ધા, એટલામાં જુદીયની કિકિયારી સંભળાતાં તે તેણીની તરફ ધસ્યો ગયો. ‘મારા લોદ્ હયુ!’ તેણી બોળી, ‘મને ખચાવો!’

‘બાઈ, તને એરવેશે ગભરાતમાં નાખવાની કાણે હિમ્મત ચલાવી છે?’ તેણે પુછ્યું.

‘ધરમાં ગયા પછી હું તમને સંબળું કહીશ. ‘ધરમાં તમારા મિત્ર મારા બાવા તમને મળશે, જે-એ તમારી આ પધરામણીમાટે તમને મુબારકબાદી આપશે.’

બેલાસેત અને કેતુરાહ પોતાની સાહેબબાદીને ઝરખા ઉપર મળી. તેઓ તેણીની હજુરમાં એક હથિયારબંધ નાઇતને જોઇ અચરત થતી દેખાઇ.

‘બેલાસેત, મારા લોહ હથુને સહુનમાં લઇ જા, અને એમની ખીદમત ક્યામાં લાવ! જુદીય પોતાના બાપ હજી પાછા ફરયા નથી એવું સાંભળીને બેલી. ‘સાહેબ,’ અમીર તરફ ફરીને તેણી બેલી, ‘બાગમાં મને જે ખીદીક લાગી હતી તેથી મારી તખીયત બગડી છે; મને જવાની રજા આપો. સહુનની દિવાલ નવી રંગેલી છે, અને એક તેબલ ઉપર નવાજ આવેલા કેટલાક દાબડા છે જે જોતાં તમારું દિલ રીજશે. તમારા મિત્ર, મારા બાવા, હમણા આવી લાગશે; તેટલાં હું તમને કહું છું કે તમે બંને પંધાયા.’

લોહહથુ ઝરખા ઉપર થોભ્યો અને ત્યાંથી બાગમાં નજર કરવા લાગ્યો. જુદીય માળ ઉપર પોતાના ઓરડામાં ગઇ. જતી વખત તેણીએ દા-

સીએને હુકમ કર્યો કે દાલેખને ફાણસ લઈ બાગ-
માં તપાસ કરી આવવા કહે. ઓરડામાં ગયા પછી
તેણી ગાલીચા તરફ નજર ટેકવી બોલી, 'તેને મેં
પાછો દીઠો છે. કેમ મારાં જીગર, આ વાત ખરી
છેની? તેના ચેહેરો ફરીથી મારી નજરે પડ્યો છે-
ની? પણ મારી લાગણી ઉશકેરાયલી હોવાને લીધે
તેના ચેહેરા ઉપર ધ્યાનથી ખરાખર નજર ગઈ ન-
હિ. અને વળી આ બીજી શી નાંદાની મારાથી થ-
ઈ છે? લોઈ હયુ તરફની મારી મોહોખત ઉંઘાડી
પાડવામાં મેં કેવી ગફલતી કીધી છે. તે હાલમાં
નીચે છે. મારા બચપણ પછીથી મારું એક પણ
વહાણું મારાથી જુડું પડ્યું નથી. રે મને જન્મ
આપનાર! તું જીવતી હોત તો મને કેવું ગમત!
હું મારાં ઘરના બાગની દિવાલની હદ બહાર આ-
જ સુધી ગઈ નથી તોપણ આ ભાત ભાતના હાંદે-
સા કેવા મારી ઉપર ઉપરાં સાપરી પોતાનો મારો
ચલાવે છે! શું કાંઈ બીજા સખશ ઉપર એ રવે-
શના સંખ્યાબંધ ગજબ ગુજરતા હશે? આ મારી
ઉમ્મરના ચોવીસ સાલ ગોયા ચોવીશ સદી ખરાખર
છે. મારા બાવાને ઘણું મોડું થયું છે પણ તેથી
મારે ગમરાવું નહિ જોઈએ, કારણ બેલાસેત ખ-
ખર લાવી છે કે હજી જમણુ પુરું થયું નથી. પણ

પેલા છાંયાદાર માંગ'માંથી મેદાનતરફ કોણ નાહા-
શા ગયું હશે! તેના દિલમાં પાદરીનો જભો પેહેરે-
લો હતો. અને એજ મને અગ્નયળજેવું લાગે છે.'

કેતુરાએ ખારણું થોકયું અને હાંફતી હાંફતી
બોલી, 'મારી વહાણી, સેઠાણી!' શું બન્યું હતું
તે પુછવાને યાહુદનની તાકાત રહી નહી. પેલો બી-
ગાણો, જેને તમે હું ધારંછું કે લાદ. હયુ કરી બો-
લાવતાં હતાં, તે—'

'હા,' જુદીય બોલી, 'તમને વિશે શું?'

'તે કાલેજસાથ ખાગમાં ઇકેનોના પ્રાયરની
(પાદરીની) તલાસમાં ગયો છે. અરે મને ધુજરાં
છુટે છે!'

'ઇકેનોનો પ્રાયર!

'હા, મારી વહાણી સેઠાણી; કાલેજ અને લો-
દ' હયુએ તેને ઝાડીની અંદર ભરાઇ જતાં દીઠો
છે. હું ખાતરીથી કહું છું કે તે કાંઇ સારો નીજા-
થી અતરે નથી આવ્યો : શેહેરમાંહેલું દરેક આદ-
મી પ્રાયર તેલરને બદળત તરીકે આજખે છે. એવું
કહેવાય છે કે તેણે કોઇ એવું કામ કર્યું છે કે જે-
થી તેનું અંતઃકરણ દુખી રહે છે; પણ તે કામ શું
તે એક ભરમ છે.'

'ચુપ રહે, બહી છોકરી,' જુદીય બોલી.

‘અંગીત મારા બાવા હવે જલદી પાછા ફરશે! સાંભળ! પગલાં તેમનાંજ સંભળાય છે, નહિ તારા!’

‘નહિ, તેઓ હજી આન્યાનથી,’ તે ક્યારી બોલો.

‘જઈને જો કેતુરા,’ જુદીય બોલો.

દાસી ગઈ, પણ નાશીપારીના જવાબસાથ તેણી પાછી ફરી.

‘કાલેજ અને લોહ’ હયુ,’ તેણી બોલી, ‘એક કાણુસને માટે મીનઅતી લેવા પાછા ફર્યા છે, અને તેઓ કુવામાં અતી ઉતારે છે.’

તેણીએ ઝરખાની સીડી ઉપરથી તેમને વાત કરતા સાંભળ્યા હતા, અને તેમની વાતના થોડાક બોલો જે તેણી બેગા કરી રાખી હતી તે પોતાની સાહેબજાનીને કહેવામાં લાવી:—

‘કુવામાં કાંઈ પડયું હતું—સીલ્વીઓ—મજબુત ખાંધાને.’

‘મને કાંઈ સમજ પડતી નથી,’ જુદીય બોલી, ‘સીલ્વીઓ કયાં છે?’

‘નાનો સર હયુ અને તે સાંજે એકઠા અલાર નીકળ્યા ત્યાર પછીથી મેં તેને દીઠો નથી: મેં સર હયુંને બાગમાં જતાં દીઠો હતો, અને તેની પુઠે તા-બરતોજ સીલ્વીઓ દોડ્યો.’

‘તે’ સર હયુ અને કાલેખને ‘આગમાં જતા દીકા છે એવું’ કેહેવા માગતી હશે,’ બુદ્ધિય બોલી; ‘કારણ તે છોકરા કાંઈ એકલો નીકળ્યો ન હતો.’

કેતુરા અચકી; પછી બોલી, ‘કાલેખ તો વખારમાં કાંઈ માત્ર બાંધતો હતો. સર હયુએ દરવાજા આગળ મારીપાસેથી ચાલી મને સલામ કરી કહયું, ‘તું’ મને કાઢી દિવસ ખરા ઊમરાવ લડવૈયાનો કાંતો બુને બાંધેલા સાથ દેખશે. મારા વાવટાસાથ હું જ્યારે મારા પીતાની પછવાડે ચાલીશ ત્યારે સર્વ લોકો તેને અને પછી મને માન આપશે. ખચીત, કે એવો દહાડો જરૂર આવશે. એ સમુન બોલતાં તે ઝૂંબા ઉપર નીકળ્યો.’

‘આ લોક’ હયુ તે તેનો આપ લાગે છે,’ બુદ્ધિયે તેણીને અટકારી કહયું, ‘કેતુરા, તું જાણે છે કે માયરી અદિથી અડધો માઇલ દુર છે. અને રસ્તો સલામત નથી. વળી આવા વખતમાં તો તે છોકરાને એકલો જવા દેવા હું ઇચ્છું નહિ. મારી આગળથી તે નીકળ્યો ત્યારે તે ધણો ફિક્કો પડી ગયો હતો તેથી મેં તને સોંપ્યો હતો.’

દાસીને પિતાની ગફલતીના વિચારથી દિલગીરી ઉપજી. નેણી હંમેશું કરી શકે? સંત્ય કાંઈ મુશ્કેલી નહિ, છોકરા આજે મળવા આવ્યો હતો.

એ વાતની કાલેખને ખબર હતી નહિ; અને યાહુદી ના ઘરમાંથી સર હયુ એકલો નીકળ્યો હતો એ વાતમાં કાંઈ શક હતો નહિ. હવે જુદીથની ધાસ્તી તેણીના હાથમાં રહી નહિ, જે કારણસર તેણી કેતુરા ઉપર ગુસ્સે થઈ. તેણીને કાંઈ કરવાને સોંચ્યા પછી તેણી બિછાણા આગળ ધુટણીએ પડી અને પોતાનાં દિલને હીમ્મત આપવાની કાશેસ ક્યામાં લાગી.

પ્રકરણ ૮ મું.

ઝોતેસ્તના પાદરીના આશરા હેઠળ લીનકનના યાહુદીઓને ઈંગ્લેન્ડના કાયદાનો પુરતો લાભ મળતો હતો પણ હવે તે વખત બદલાયો હતો અને લીનકનનો અમીર પોતાના રસાલા સહીત પાછો ફર્યો હતો જેથી યાહુદીઓને માટે ધુજવાનો વખત આવ્યો; તે પછુ તેઓ જોસીનસને પોતાને માથે રાખ હોય એમ સમજતા હતા.

જે માણસ સાથે કામ લેતો હતો તેના સ્વભાવ વિશે શાહાઝાદા એદવદને કાંઈ ખબર હતી નહિ; પોતાની ઐજાઘના ઓઠાં હેઠળ જોસીનસ યાહુદીને પોતાની મરજી પ્રમાણે નાણાં આપવાને દમ ભરાવામાં તેણે કાંઈ બાકાત રાખી નહિ; પણ જો-

સીનસ મક્કમપણે તેની સાંમે થયો. એક મોટી રી-
કઝીક પછી શાહાઝાદાએ યાહુદીની તમામ શરત
મુજબ કરવાને કબુલ કરીધું, એટલે કાયદા સરતું લ-
ખત તૈયાર થયું.

તે થયું એટલે લીનકનનો અમીર એક ખીન્ન
ઉમરાવસાથ જોસીનસ આગળ ગયો; અને તેની
હુઝતમાટે તેને હલકા શબ્દો બોલ્યો; પણ તે મક્કમ
વિચારના યાહુદીએ બ્યાંસુધી અમીર પોતાનું આ-
ગળું કરજ અદા કરે નહિ ત્યાંસુધી તેને કાંઈ પણ વ-
ધુ રકમ ધીરવાને ના પાડવાની બોહોસ ચાલુ રાખી.

અંધાર થયા પછી નાણા ધીરનારાઓનાં મુ-
કામનો જાહેર ભાગ બંધ થયો એટલે કાલેખ તેના
ધણીને ત્યાંના તેના ખાનગી ચોરડામાં મળ્યો બ્યારે
તે બ્યાજખોરાએ તેને કાંઈ અગત્યના હુકમો સંભા-
ળ અને તાકીદથી બજાવવા ધર તરફ જવા કહ્યું.

‘મારા ભત્રીજાને જઈને કેહે,’ યાહુદી બોલ્યો,
‘કે આજની મેજબાનીને લીધે મને ઓતેસ્તનો પા-
દરી મળ્યો નથી; તોપણ મારી બેટીના બચાવ ખા-
તર તેની સાથ મિલાપ કરવાને હું કાંઈખી રીતે મા-
રી જીંદગી જોખમમાં નાખીશ. દુરમાં કોઈ તોફાન
ના વાદળ આપણા માટે એકઠાં થતાં હોય એમ લા-
ગેછે, જે માટે કદાચ જુદીથને બોસ્તન યા ન્યુઆર-

ક તરફ મોકલી દેવી પડશે. જેસ્તાને અરજ કર્યામાં લાવ કે વખારમાંહેલા માલનું શું કરવું તે તને જણાવે. કોઈ પણ આવતી તકે કામ લાગે એવી જો ઠવણો કરવી જોઈએ. સ્નેહ મોહોલ્લામાં રહેનારો લીઓની નામનો મારો ઓળખીતો કિમ્મતી દાગીણોઓ પોતાના સ્વાધીનમાં રાખશે. તે તમામ જ્યારે મધ્ય રાતનાં સુમસામ થાય ત્યારે તેને ત્યાં લઈ જજો.’

રાતના અંધારા વખતમાં જોસીનસ બહાર નીકળ્યો. જતી વખત લોકાનાં ટોળાંને સલામ કરતો હતો એટલામાં કોઈ કેહતું, ‘બચ્ચા, સાધુઓને તારી સાથે સાઈ છેની?’ બીજો કહે ‘તેલર પાદરી પોતાના ધરમના ફેલાવા માટે જોઈએ એટલો ખંતી રહેતો નથી, યા તો હું ધાર’છું’ કે તે તને વટબાવવાની કોશિસ કરે છે.’

જોસીનસે એ સમુદાયની મતલબ પુછી જ્યારે તેને જણાવવામાં આવ્યું કે ઇકેનોનો પ્રાયર (પાદરી) તેના બાગના દરવાજા આગળ કોઈની તપાસમાં ફરતો દેખાયો હતો; અને આજ સાંજે તે બાગમાં દાખલ થતો પણ જણાયો હતો—એક વેળા એકલો અને બીજી વેળા બે સાધુઓ સાથે.

હવે શું કરવું તે જોસીનસને સ્પષ્ટ નહિ;

પણ તેના ડહાપણમાં એવું આવ્યું કે જાણે કાંઈ સાંભળ્યું નહિ હોય તેમ ત્યાંથી ચાલી જવું. ચઢાવતે મક્કાને દેવળ હતું. ઢળાવ ઉપર મેહેલ હતો કે જેમાં આગ અને ઝરૂખા સાથના ત્રણ ચોક હતા.

એત મોહોહલામાં દાખળ થતાં પારકા દેશના ગવેયાઓના ગાયનના અવાજો મેહેલમાંથી નીકળતાં તેણે સાંભળ્યા. સંકટો મીનંબતીથી તે મેહેલ દીપનો હતો. સંકટો આદમી જમાવ થયલું હતું જેમાં લશ્કરી માણસા, મસ્કેરાઓ, સાધુઓ, અને તમામ વર્ગના પાદરીઓ હતા.

દ્રશાંતી ઉપર પેલા ચાહુદીતું ધ્યાન ખેંચાયું. નહિ; કારણ કે તેના વિચાર પોતાનાં કામની ક્ષતેહનાં સાંધન ઉપર લાગેલા હતા.

‘લોદ’ હયુ આજે નીચલાં શેહેરમાં ફરતો જણાયો હતો.’ એ શબ્દો સાંભળતાં તે ખોલનાર દ્રાણ હતો તે જોવા જોસીનસે નજર ઉપર કીધી; જ્યારે કોઈ બીજો જવાબ આપતો સાંભળાયો કે ‘હા, ઇકેનોનો પાદરી હવે સંભાળમાં રહેશે!’

‘એ શું કહ્યું તમે?’ એક સાધુએ પુછ્યું. આ સાધુ તેજ હતો કે જેને જુવાન સર હયુ અળવા જતો હતો. ‘લોદ’ હયુ લીનકન આવ્યો છે?’ પેલા એ શખસો જેઓએ ઉપલી વાત ચલાવી હતી

તેઓ ટોલામાં ચાલી ગયા જ્યારે એક ઓરત બોલી, 'બલા પાદરી બાવા, આજે મેં સર હયુને હાઈ સ્ત્રીતમાં ફરતાં દીઠો હતો; તેની પ્રકૃતીમાં તે લગાર નખાઈ ગયલો દીસે છે. આગળ તેનો દેખાવ ધણો દીક હતો અને મારી મા કહેછે કે.—'

યાહુદી આશાથી ઉલતમાં આવી આગળ ગયો. તે બોલ્યો, 'જો આ વાત ખરી હોય કે મા-રે નેઝેરીન મિત્ર અતરે આવ્યો છે તો જ્યાં સુધી તેની મારી તરફની મિત્રાચારી ભરી લાગણીમાં ફેરફાર થયો નથી ત્યાંસુધી મને કાંઈ પણ કારણસર બીહીવાનું નથી. તોપણ કેટલીક વેળા હવાના ફેરફારથી જીગરની લાગણીમાં પણ ફેરફાર અને છે.'

યાહુદીઓનો લટો ફુંગરના ઢેલાવ ઉપર હતો. તે સ્નેહ મોહોલ્લાને પેલે નાકે હતો જ્યારે મેહેલના કિલ્લાની ફિવાળ તેની જમણી બાજુ ઉપર ગામડી આઓના રમવાના તથા ફરવા હરવાનાં મેદાનની પેલી કડે હતી. આ મેદાન ઉપર પેલા યાહુદીઓ એક મુર જાતની છોકરીને ગાંસની જમીન ઉપર કાંઈ ગીત ગાતી બેઠેલી દીઠી; તેણીની આસપાસ કાંઈ જાનુ લોક જમાવ થયું ન હતું.

જોસીનસ જ્યારે પશ્ચિમ તરફનાં ચોકમાં દાખલ થયો ત્યારે મેહેલના તબેલાઓમાં દડુ, ખ-

ચર, અને લડાઇના ઘોડાઓના તેમજ ચાકરોનાં પોકારો, સાધુઓ અને પાદરીઓની વાતચીતના અવાજો તેનાં સાંભળવામાં આવ્યા કે જે સાથ શાહાઝાદા એદવદ્ અને પોપના એલચીની પરદેશી બટકીઓના સરોદસાથ એરકુવાયર અને ખીદમત-ગારોની ઠોલકાંપ્યા તથા રાંધણીમાંનાં વાસણોના અવાજ પણ ભેલાયલા હતા.

પેલો વેપારી એક મેહેરાબના થાંભા હેઠળ ઉભો રહી વિચાર કરતો હતો કે અગર ખીશપ (વડા-પાદરી) તેનાં કામમાં હાથ ધાળવાને ના પાડે તો ખીજો શો ઉપાય લેવો. તે ત્યાં ઉભો હતો એવામાં બે શખસો આવી પોહોંચ્યાં. ચાહુદી ઉપર તેમની નજર ન પડતાં તેઓ તેની છેક નજદીકમાં ઉભા અને આ મુજબ અકેકસાથ વાત કરવા લાગ્યા :—

‘મારા લોદ્, આ વાત ખરી છે કે જ્યારથી પોપની (રોમ શહેરના વડા ધર્મ ગુરની) સંતા અતરે ચાલુ થઈ છે ત્યારથી આજ સુધીમાં કોઇ દિવસ ન બનેલી રીત મુજબ આ લીનકનનો ખીશપ આપણા તે મહા ગુરનો અને રાખનો અના દર કરતો રહ્યો છે. જો એનાં કામમાં કાંઈ પણ ખતા બન્યા સરખું દેખાય તો તે સુધારવાને પોપ કે આપણા પાદશાહ બલામણુ કરેતો તેની તે કાંઈ દરકાર

કરતો નથી. થોડુંકની વાત ઉપર તેણે સાધુઓની રેહેવાની રીતની તપાસ ચલાવી તેમને છોડ્યા છે. દરેક ખાતાના ઉપરીઓને તેણે હુકમ કર્યો છે કે પોતાના હાથ તલેના ખાતામાં જોઈતો સુધારો કરવો.

જે શખસ પાદરીઓમાં આવો ફેરફાર કરવાની કોશિસ કરે તે કાંઈ સાધારન માણસ ન હોય. એ પાદરીઓ ખ્રિસ્તી નામને માફું લગાડનારા છે.

આતેસ્ત કાંઈ જેવો તેવો અદમી નથી. તેની પરહેઝગારી મજબુત છે, અને દેવળને સુધારવાની તેની ઉલત તેના સઘળા લાભ અર્થે છે. અને તેનું મિતાહારપણું લોકોમાં એટલું જણાયલું છે કે તે સાંભળી સર્વ તેને હસે છે.

“મિતાહારપણું!” મોટાં દિવાનખાણાં તરફ આંગલી દેખાડતો બીજો શખસ બોલ્યો.

રે સાહેબ આ ખાણું પોપના (રામ શેહેરના વડા ધરમ ગુરના) એલચીએ આપ્યું છે. તેણે આ મેહેલનો કાગળો લીધો છે એવું જણાય છે. તે અહિં કાંઈ છુપો સંદેસો લઈ આવ્યો છે જેથી બિશપ (વડા પાદરી) ના બાબમાં કાંઈ ખુશ થાય એવું સૂચાય છે; અને આજની રાતે તેની મતલબ ઉઠાડી પડ્યા વગર રહે એવું નથી. પણ બિશપને તમે પોતાની આખર સચ્ચાઈના બાબમાં ટેકવી રાખતો જાશો.”

‘મેં સાબળ્યું છે કે તે પોતાની રીતભાતમાં ધણો સાદો છે.’

‘હા તેમજ છે. તે અને તેના તમામ સારા ગુણલીધે તેના ઘણા દુશ્મન થઈ લાગાછે. કેનતરખરીના વડા પાદરી, આર્ચબીશપે તેને ન્યાત બહાર ગ-ઈયો છે. આ દિવાનખાણામાં છુટા છુટા રાખેલા લશકરીઓને આ પગે તેને પકડવાને હુકમ મળતા હશે એમાં અચરત સરખું કાંઈ જણાતું નથી. પોપનો એલચી પોતાની તેમજ પોતાના મુરખીની મતલબ સાચવવા તેની તરફ દગો રમતો હશે; પણ જો તેમ બન્યું તો પરિણામ એલચીને પસંદ પડતો નથી નીપજવાનો.’

‘ત્યારે તો અલિંજ ચોભવાને હું અધિરો બન્યો છું.’

‘તમારા વતરોગે ખીજ ઘણા જોવાની ઉલટા અતરે જમાવ થશે. તમને અંદરના ભેદથી વાકેફ કરવા જોઈએ. જોગીઓનો વડો, પ્રાયર એનો મોટો દુશ્મન છે. તે ઘણો લોભી છે, અને એબત (અહતો પાદરી) થવાની ઉમેદ રાખે છે; પણ ઓતેસ્ત તેનાં દરેક કાવતરાં ભરેલાં પગળાંની તપાસ રાખી તેની મતલબમાં ખલલ કરે છે. ચાલો આપણે પોપાક પેહેરીએ; જમણ તધ્યાર છે.’

આ વાત ઉપરથી જોસીનસે સમજી લીધું કે જ્યારે ખીશપ પોતે એટલી ધાસ્તીમાં ગરકાવ છે ત્યારે એવો સંભવ રહે છે કે તેના તરફથી તેને કાંઈ મદદ મળી શકે નહિ. તેણે વિચાર કીધો કે ‘પણ આ દેખીતું છે કે લોર્ડ હયુ કાળ શિવાય તેને મળનાર નથી, અને મને મદદ તો આજ રાત્રે મેળવવી જોઈએ.’

ખીશપના ખીદમતગારને જોસીનસ મળ્યો. તેને તેના સાહેબનો હુકમ હતો કે તે યાહુદીને જ્યારે કાંઈ પણ અગત્યનું કામ હોય તો તેવિશેની તેને ખબર કરવી. યાહુદીએ તેને કહ્યું, ‘મારા લોર્ડ ખીશપને કહો કે ‘જીવ યા મોતના સોદાનો વખત આવ્યો છે.’

ખીદમતગાર પાછો ફર્યો. તેણે પેલા યાહુદીને પાદરીઓનો સાહયો તથા ટ્રોપી પેહેરવાને ફરમાવ્યું જે લાચારીએ તેણે પેહેરયાં અને બીડમાંથી કોપરયાં મારતો ખીદમતગારની પછવાડે ગયો, અને તેના કહેવા મુજબ તે ગુપ્તગુપ્ત એક દરવાજા આગળ જઈ ઉભો. ‘અહિંજ ઉભો રહેજો અને બોલાવું ત્યારેજ આવજો.’

પ્રકરણ ૯ મું.

બારે આગુરતા સાથ જોસીનસે ત્યાંના દેખા-
વ ઉપર આડી નજર ફેંકી. થોડી વારમાં ઓતેસ્ત
જમણુ વાળા ઓરડામાં ઘણાક બાદી-ગાદ તથા
વિશ્વાસુ પાદરીઓના એક મોટા રસાલા સહીત ત-
દન સાદા લેખાસ અને સાદી ધપછપ સાથ દાખલ
થયો. જતાં તેણે યાહુદી તરફ નજર ફીધી જેને તે-
ના ચેહેરા ઉપર આગળના જેવો દેખાવ લાંગો ન-
હિ. તે બીશપ ઉમ્મરે ૬૦ વર્ષનો હતો. તેના બ-
લાપણાએ તેના ચેહેરા ઉપર પ્રમાણીક અને ખુલ્લા
અંતઃકરણની સામેતી જણાતી હતી. હાલમાં તેની
આંખમાં ગુસ્સો અને તેના હોઠ કરડા બનેલા દેખા-
તા હતા. પોતાની ચોખ્ખાણુએ નજર કરતાં તે બડ-
બડતો હતો.

હવે વેપારી બિહિધો કે તેનાં કામની અરજ
ફાકટ જવાની; તો પણ પેલા ખીદમતગારના આ-
વી પોહોંચવાની રાહ જોતો તે તહિં ધીરજથી ઉભો.
શાહાઝાદોં એદવદ એક માચરા ઉપર પુર દબદ-
બાસાથ ત્યાં ખીરાજેલો હતો. તેની આંખુબાંખુએ
તેના સાથીઓ હતા. પોપનો એલચી એક બીજી
ઉંચી બેઠક ઉપર હતો. બધો બીશપ વચોવચમાંના
રોતકદાર માચરા ઉપર આવી બેઠો. જેવો તે બે-

ઠો તેવીજ જમણુની રક્ષાખીઓ તેખલ ઉપર મુકાઇ.

જોસીનસે પેલા ખીદમતગારની તલ્લાશમાં બીડની અંદર અહિંતહિંનજર ફેરવી. ત્યાંની રચણા જોતાં તેના દુખી મનને ગમત મળતી હતી. જમણુનો વડો કારભારી માયરાને મહાજો આવી ઉભો. તેની પાસે છરી કાંતાસાથ તેનો મદદનીસ હતો. તેના હાથ ઉપર એક નેપકીન ઝૂલતો હતો. ભોજનનો ચાખનાર દરેક આવતી વાણી પેહેલે ચાખી દેખાડવા ખીજની નજદીક ઉભેલો હતો. એ ત્રણુ શખસો દરેક વાણી ચાખી આગળ ચલાવતા હતા, અને તે આટલાજ માટે કે લોકોની ખાતરી થાય કે જમણુમાં કાંઈ ઝેહેરી વસ્તુઓની ભેલ થઇ ન હોય.

થોડીકવારે ખીશપ જમણુને દુવા ચાહાવા ઉઠ્યો. જ્યારે તમામ લોક ધુટણીએ પડ્યું. એમ કરતાં જમણુનો ત્રીજો દોર ચાલ્યા પછી પેલા ખીદમતગારને ખીશપ કાંઈ સવાલ કરતો દેખાયો. તરત પેલો ચાહુદી તેની પછવાડે જઈ ઉભો. 'કેમ, એવું તે શું ઉતાવળનું કામ છે કે જે માટે તને આવાં જમનની વખતેજ આવવું પડે છે? શું તું જોતો નથી હું પોતે આ મારા પોતાના મેહેલનો સાહેબ નથી. પોપનો એલમી અહિં આજે મુખ્તીપાર છે.'

જોસીનસ તરત બોલી ઉઠ્યો, ‘મારા ખીશપ સાહેબ તમારા માટે મેં એવું સાંભળ્યું તથા દીઠું છે કે જેથી માર્દિલ ચાક થાય છે. ગમે તેવી તમારી હાલત થાય પણ હું જાણું છું કે તમે તમારા ભત્રાં નામને પુરતા લાયક છો. પ્રમાણીક, અદલ, અને હજી સતાદાર. હું ધાસ્તીમાં છું. હું અને મારાં—!’ એ સખુન સાંભળી પાદરીએ જવાબ દીધો, ‘પવિત્ર કાસના સોગંદ લઈ કહું છું કે જ્યાં તક મારા પાસ સતા અને શક્તિ છે ત્યાંતક તેમને પીડાતાં લોકના બચાવ ખાતર હું ખરચશ. લગતું વલગતું કાણ છે?’ ‘ઘકાનોનો પ્રાયર અને લીનકન પ્રાંતનો અમીર,’ યાહુદીએ જવાબ દીધો. ‘અચીત ! તેઓ કોઈને નુકસાણ કરવા પાછળ લાગેલા છે, એવી મેં અટકળ બાંધી હતી. મને વધારે તલાશ કરવી છે, માટે મારા ખીદમતગારોમાં બરાઈ જા; હું પાછો તારાસાથ વાત કરવાનો છું.’

આ જવાબ મળવાથી વેપારી ખુશી થયો. તે વધારે એવું કહેવા જતો હતો કે ઘકાનોનો પ્રાયર તેના બાગમાં કોઈ ખુરી મતલબસર છુપાયેલો જણાયો હતો, પણ ખીશપ પાછો મંડળીમાં રોકાયો જેથી ખીદમતગારોમાં તેને સામીલ થઈ ઉછું રહેવું પડ્યું.

ખાણું ખાઈ ફારેગ થયા પછી જમનારાઓ-
માં શરાબનો દોર ચાલ્યો. જ્યારે એક ઇશારત થવા
ઉપરથી 'ધણુ' જીવો શાહઝાદો એદવદ' ના પોકા-
રે વાજીવના અવાજસાથ બેળાયા. સધળું શાંત
થયા પછી પોપના એલચીની સલામતીના અવાજ
પણુ તેટલીજ ઊલટસાથ ચાલુ થયા; જ્યારખાદ વ-
ડી રાખેલી પળ આવી પુગી. ખીશપની તનદરેસ્તી
અને લાંબા આવરદાની સલામતી બોલવામાં આવી
જ્યારે લોકોનાં તડાં પડેલાં જણાયા. એલચી પો-
તાની બેઠક ઉપર બેસી રહ્યો, અને તેની જમ જે-
મની તેમ બરેલી પડી રહી. તેના સાથીઓએ તેનો
દાખલો પકડ્યો. લીનકનના અમીરે પોતાના લગતા
વલગતાઓને પોતાની માફક શરાબ ફેંકી નાખવા-
ને ઇશારત કીધી જેમમાણે તરત કરવામાં આવ્યું.
આ હસદબરેલાં કામથી ખીજ ટોળીવાળાઓનાંદિ-
લ અત્યંત ઉશકેરાયાં. તેઓએ પોતાના પોકારથી
આખું દીવાનખાણું ગજવી નાખ્યું. આ તકનો
લાભ લઈ ખીશપે પોતાના દોસ્ત અને દુશમનો કા-
ણુ હતા તે જોઈ લીધું. ગોગાટ સેહેજ નરમ પડતાં
ખીશપે એક ધારણુ કરેલાં દેખાવવાળા સાધુને ઇશા-
રત કરી કહ્યું કે 'જે ઓરડામાં આપણે વાત કરી
હતી ત્યાં ઉતાવળો જઈ થોભ, હું એક કલાકમાં ત-
હીં આવીશ.'

‘મારાં મેહેરખાન,’ યાહુદી બોલ્યો, ‘આ પળે અમીરના રેકુઓ મારાં ઘરમાં ફેસાદ મચાવતા હશે. અગર તમારીથી મદદ થતી હોય તો મને સેતાબ કહો.’

‘તું છાંટીવાળો દેખાય છે, યાહુદી!’

‘ખીશપ સાહેબ, મારાં બચ્ચાં માટે હું આશરો માગું છું, કારણ આ પળે પેલો પ્રાયર—’

‘તું હા કે ના પુછે છે: હું કહું છું કે ના, કારણ મને લાગે છે કે હું તને કામ લાગી શકશ નહિ.’

‘ત્યારે જોડોવાહ મારી બેટીનો નેગેહખાન થનો! સાહેબ મેહેરખાન, ખીશપ સાહેબ.’

તે તલિંટી જતો હતો એટલામાં ઓતેસ્તે તેનો હાથ પકડ્યો. ‘શું તારી ધાસ્તી એટલી બધી તાબરતોબ ધ્યાન પોહોંચાડવા જોગ છે?’ તે બોલ્યો.

‘મારું બચ્ચું, રે લાદ! ખીશપ, તેણીનું શું થશે!’

ખીશપે ગુપચુપ નીચી નજર કીધી, અને પછી જોંસીનસ તરફ ફરી કહ્યું, ‘ખાતરી રાખ કે હું એક કલાકમાં આવીશ. આ બાબદમાં તું ધારે છે તે કરતાં વધારે જોખમ છે. એતો મારી વિરૂધ

તારા દુશમનો પોતાના કિણ્ણાની નેમ તાંકે છે. પણ
 મીશલ મશહુર છે કે રીચર્ડ રાજ પોતાના ઘોડાની
 જીન ઉપર ગોસ્તવારીથી ચાંહેાંતી એસતો હતો તે-
 જ માફક હું આ મારા ઓઢાની ખુરશી ઉપર ર-
 હીશ.' એટલું બોલ્યા પછી તેણે પોતાના ખીદમત
 ગારને કાનમાં કાંઈ કહ્યું જે પેલા ચાલુદીની અગા-
 દી ચાલ્યો.

દવાનખાણામાં કાંઈ નવો ફેરફાર થાય છે એ-
 યું તેના કાન ઉપર પડતાં જોરીનસ તે જોવા અટ-
 ક્યો જ્યારે તેણે એન્દવાળાઓને વગર વગાડવે ધરે
 ફરવાનો હુકમ થયલો તેણે સાંભળ્યો.

પોપના બે કાસદો ઝોરડામાં દાખળ થયા,
 જ્યારે ઝોરતોને તેમના સાથીઓ બહાર લઈ ગયા.
 ધણાક અમીર ઉમરાવો પણ ત્યાંથી ચાલી ગયા.
 સાધુઓએ મસ્તી તોફાન મચાવી મુક્યું જ્યારે શા-
 હાઝાદા એદવદે હાથ ઉઠ્યો કરી આ પ્રમાણે કહ્યું,
 'મારાં શરીરના કસમ લઈ કહું છું,' રે ઉમરાવો
 અને પાદરીઓ! આવી તરેહના જમણમાં મને
 કાંઈ દિવસ નોતરું થયું ન હતું. હું તમને સર્વને
 વિનંતી કરું છું કે જો તમારા વચ્ચે કાંઈ પણ મી-
 નાકેશો ચાલતો હોય તો તેનો ઉભરો બહાર કાઢવા-
 ને આવતી કાળ સુધી થોભજો જ્યારે ખુલ્લી દરખા-
 રમાં ખરાબોટાનો ધનસાફ લઈ જાજો.'

જ્યારે શાહાજાદો બોલી રહ્યો ત્યારે સઘળી નજર પોપના એલચી તરફ દોડી જોણે પોતાના ગ-જવામાંથી પોપ ધનોસન્ત તરફથી આવેલો એક ખ-રીટો બહાર કાઢ્યો. એારડો મરણ દેખાવની માફક શાંત થઈ ગયો.

‘મારા બેટાએ,’ એલચી બોલ્યો, ‘આ પં-વિત્ર ખરદો વાંચવામાં કાંઈ જાઓ કાયદો નથી. આ-વતી કાળ સુધી હું એ માટે ખોટી રહેવાનો હતો, પણ શાહાજાદા એદવદ આતર મને વાંચવો પડે છે. હું તમારો ખાતરી માટે જણાવું છું કે આ ખરીટામાં એતેસ્તની બરતરશીનો હુકમ લખેલો છે; જેનીરહે હું જાહેર કરું છું કે એ ધણી પોતાનો એધો અને અખ્તીયાર તમામ છોડી દે.’

‘એમના અન્યાય શું છે તે કહેશો?’ કાઉનના ઉમરાવે સવાળ કર્યા.

‘તમારી રજૂ લઈ હું એનો જવાબ આપીશ,’ બીશપ એતેસ્ત બોલ્યો. ‘દારનો અને દુશમનો, આજસુધી હું પોપની ધમકી તેમજ દરખાશની મે-હેરખાનીની દરકાર કરતો રહ્યો નથી. જે કાંઈ વા-જખી હતું તેજ મેં કયું છે; અને તેમ કરતાં જ્યારે પોપની મતલબ અને રાજની મરજ દેવલના લાજ-ની તથા મારા અખ્તીયારમાં સોપેલાં તમામ ખા

તાંની વિરધ જતી ત્યારે હું તે મતલબ અને તે મં-
રજીની સાંમે ઓસ્તવારીથી થતો આંખો છું.’

એ સમુન સાંભળતાં ‘વધુ-જવો બસો લાઈ
ખીશપ’ ના પોકારોથી આખું દીવાનખાતું તથા
બહારનો ચોક ગાજી નીકળ્યાં. જ્યારે એ પોકારો લાં-
બો વખતસુધી પોપના એલચીના કાન ઉપર પડ્યા
અને પછી દુર જઈ સંભળાવા લાગ્યા ત્યારે તે એ-
લચીનાં આખાં દિવે કંપં રી છુટી. પોપનાં હૃદયના-
માંને જાહેર કરતીજ પેળા તેના અનાદર કરવા, એ
અનાદર આજ સુધીમાં કોઈ કાળે અનેકો કોઈને ખ-
બર ન હતો. પોતાના દુશમનના દ્વેશભાવ કરતાં પો-
તાના મિત્રના પોકારોથી ઓતેસ્તના આગળ બોલ-
વામાં અટકાવ થયો. લોકોને સુપરહોવાને તેણે પો-
તાના હાથની ધશારત કરી; અને પછી તે બોલ્યો
‘ઉપકાર માનું છું, મિત્રો ! ઉપકાર માનું છું તમા-
રો રે કેટલાક દુશમનો ! માફ પોતાનું કારણ જાહે-
ર કરવાને મારામાં તાકાત નથી. તોપણ સંચાઈને
સુભાષીત ભાષાનથી સણગારવું ન જોઈએ. બોલો
બાઈએ તમારા માહેલો એવો કોણ શખસ હિંમ-
ત કરી કહેશે કે હું ખીશપની પદ્મીને ના લાયક છું !
કોણ એવો છે કે તે દાદગર દાવરની કચેરી સનમુ-
ખ મારા વિશે રહીએ. આપવાની હિંમત ચલાવી

શકશે! એક અવાજ મારી વિરૂધ ઉઠ્યકાયો નથી! બોલો, બેલાશક જે કાંઈ આરોપ મારા ઉપર તમારે મુકવા હોય તે જણાવો! જ્યારથી મારા ઓઢાનો દાંડ મારા દસ્તમાં પકડ્યો છે ત્યારથી મારી વર્તણૂક જેઓ જોતા આવ્યા છે તેઓ માંહેલો એક પણ પોતાના બીશપ વિરૂધ પોતાની જાયાન ચલાવી શકશે નહિ. હવે, એલચી, હું આ પુછી શકું છું કે આ રાજમાંહેલી સર્વથી ચઢતી અને મોટી મોટી ઉપજવાલી પદ્ધતિઓ ઇટલી જેવા એક પારકા મુલકના લોકો ઉપર બક્ષેશ કરવામાં નથી આવી? એ ઇતાલીઅનો શું પોતાના વર્જના પાદરીઓ સાથે કદી પણ વાસો કરો રહેલા છે? શું તેઓ ઈંગ્રેજ ભાષાનો એક શબ્દ પણ સમજી શકે છે?

આ સર્વાંશ એવો હતો કે જે રોમનો પોપ કદીપણ બોલવા દે નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી ઈંગ્રેજ પાદરીઓ ટાળાંબંધ પોપની વિરૂધ પોતાનાં સર ઉઠાવે.

એ સખુન સાંભળી એલચી બોલ્યો, 'રોમન' ઓતેસ્ત, એવો બકારો અહિં શું ફાયદો કરનાર છે? પાકળત પોપનાં નામમાં હું તને તારા ઓઢાઉપરથી બરતરફ કરું છું; અને જાહેર કરું છું કે જેઓ તારા મલ્લતીઆ છે તેઓ રોમ શહેરના દુશમન છે?

‘તેમ નથી, નામદાર એલચી,’ કાઉનનો અ-
મીર ખેલ્યો, ‘અમે રામ શેહેરના દુશમન નથી, પ-
ણ સમ્યાપ અને ધનસાક્ષના રક્ષક છીએ. બોલો,
ખીજાંપ સાહેબ.’

‘બોલો ખીજાંપ સાહેબ,’ આખાં ઘરમાં અને
બહાર પડ્યા થયાં.

‘મેં પોષને બુલ્લું બણાવેલું છે કે તેણે પો-
તાની રસવત ખોરી વતણીક માટે શરમાવું જોઈએ,
કારણ કે તેણે એક વખત મારીપાસ એક દાઢી વ-
ગરનો અબજોલ જુવાન પોરીઆ, જે તેનો ભાતેજ
ભાતે છે, તેને કોઈ મોટી પદ્ધિએ વધારવાને મને
લાગ્યું દેખાડી હતી કે જે લાલચને મેં એકદમ બુ-
ચકારી કાઢી હતી. તે ઇતાલીઅનમાં કોઈપણ બ-
તની કુશિયારી હતી નહિ; માત્ર એકાંકી હળ અને
સુગંધી અતરના રાખનાર એક પોરીઆને લાલચ
ઉપર આપણા દેશમાં એક મોટી આવક વાળી સત્તા
દેવલમાં આપવાને મેં દુરસ્ત વિચાર્યું નહિ, માટે
આજે આ રવેશે તે મને અતરક કરવા નીકળ્યો છે.
અલખતાં, કોઈ તેના દોસ્તો મારી આ જગા મેળ-
વવાને તલ્પે છે, પણ ખવિત્ર કાસના સોગંદ લઈ ક-
હું હું કે મારા ઓહાલું તાજ મારાં માથાં ઉપરથી
હઠાવ્યું તો તેના બદલામાં લડાઈની ટોપી હું મારાં

માંથે ઘાલીશ; અને પછી જોશું, મારા બાપબીલો
કે બોરા અને મારો હક્ક મને મારી આપેછે કે નહિ.'

વાખવાખી અને સાંઝાસીના ઉભરાથી પેલો
એકઝી તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને હેઠળ ઉતરતાં
તેના દિલના સાંધા ધુનવા લાગ્યા.

'વાલે'ત! રે! મારા ઓરડામાં બતી લાવો!'
તે ફફડેલો અટકેલો ધાંટો તાણી બોલ્યો.

—(૦)—

મકરણ ૧૦ મું.

જમનવાળા, ઓરડામાં ચાલેલા કળ્યાણમાં
શાહાઝાદો એકવેદ પોતે વચ્ચે પડ્યો નહિ તથા
તેણે પોતાના સાથીઓને પણ પડવા દીધા નહિ.
તે જાણતો હતો કે પોપની સતા ન ખમાય એટલી
વધી ગઈ હતી, અને કે તેનો અટકાવ થવો જોઈ-
તો હતો.

દિવાનખાણાની બતીઓ ધુનવામાં આવી.
ખીશપ પોતાના મિત્રોના કાનમાં કાંઈ હરસે કહી
તથા કાઉનના ઉમરાવનો હાથ આસ્નાઈની નિશા-
ણુ તરીકે દ્રાખી પોતાના ઓરડામાં પોતાની એકેન,

લેદી ધસામેલા, નેણી દિવાનખાણામાં જે પોકારી નીકળતા હતા તેથી વિચારમાંજ રહી હતી તેણીને દિલાસો આપવા જવાને તૈયાર થયો; જે પછી તેણે પેલા ચાહુદી વેપારીને તેના અચાપમાટેની તેની યુક્તિઓથી જાણીતો કરવાનો ઠરાવ કરીધો; પણ તે ઓરડામાંથી બહાર જાય તે આગમચ અંધે ટોળી ના અમીરો એટલા ઉશકેરાયલા હતા કે તેઓએ અંકેકઉપર હથિયારો ઉંચક્યાથી ઘણાક જન જખમી થઇ ગયા.

‘પાદશાહના નામથી હું તમને હાથ ખાંચવાને અરજ કરું છું!’ શાહજાદો બોલ્યો ‘આ તમારો ફેસલો હવે પછી તમારે દરબારની દેવરીએ ચુકવવો.’ શાહજાદાના બોલવાથી કાંઈ અસર થઇ નહિ, તે જોઇ ખીશખ બોલ્યો, ‘રે ભાઈઓ, જમીન ઉપરના પાદશાહ કરતાં પેદી જીહાનના મોટા પાદશાહના નામથી તમને હુકમ કરું છું કે અંધે બાળુવાળાઓએ તરવાર મ્યાન કરવી!’ એ મોટા હથિયારના મારા શિવાય ખીજાની મારામારીએ પણ ત્યાં ચાલતી હતી જેના સોહોરને લીધે ખીશખનો અવાજ લડનારાઓના કાનઉપર પડતાં વાર લાગી.

આ તરફ આ રવેશનો મામલો હતો ત્યારે

ચેત્રી તરફ પેલા ચાહુદી વેપારીને ખીસપના ખીદમ-
તગારે બીડમાંથી મુશકેલીએ શોધી કાઢ્યો અને
તેને કહ્યું કે 'રે ચાહુદી, તું સેતાખી કર અને આ
મેહેલમાંથી બહાર નીકળ, નહિ તો તારી કમખખતી
સમજ।' એટલું કહી તે ખીદમતગાર તેને એક
છુપા દરવાજા તરફ લઈ ગયો. માર્ગમાં લોકોનું
ટાળું હતું જેઓએ બાળુ થઈ તેને રસતો આ-
પ્યો; પણ તે તરત ઓળખાઈ આવ્યાથી કાંઈ કહે
'કેમ, કુતરા આજે 'માસ' બણવા આવ્યો હતો
કે?' 'તાઆ, તોઆ।' બીજો કહે, 'એ તો ડુકરનું
ગાસ ખાવા આવ્યો હતો.'

જોસીનસ હવે ચેત્રી ગયો કે તે ઓળખાઈ
આવ્યો હતો, તોપણ પોતાના બચ્ચાંની યાદ તેને
હિંમત આપી. કંઈ પણ સખુન ઓચરયા વગર તે
જાણોમાણો ચાલ્યો ગયો. ખીદમતગાર જે તેની
સાથ હતો તેને ક્ષીનકનના એસ્કુઆયરે બોળાવ્યા-
થી તે તેની આગળ ગયો.

લશકરી સીપાઈઓ જોસીનસની પુઠે બખર-
ચીખાણું તરફ ગયા. સાધુઓનો પોષાક જે તેણે
પેહેર્યો હતો તેથી તેઓને ઘણીજ રમુજ મળતી
હતી. તેમની મોટી સંખ્યા તથા ઝગુન તથા તોફા-
ની સ્વભાવથી જોસીનસને પોતાની સલામતીની

હવે બિલ્કિ લાગી. પોતે જણાઈ કેમ આવ્યો તે વે-
પારી સમજી શક્યો નહિ. તેને બળરથી બાણમાં
તમામ લોકો તોળા પાડવા લાગું જ્યારે ત્યાંથી જ-
તા સાધુઓએ તેમને વારયા પણ તેથી તો તેઓ
વધારે તોફાન કરવા લાગા. એક જન તો લાકડાંની
ઝુડીઓ ઉપરા સાપરી તેના આંગઉપર ફેંકતો બો-
લ્યો, ‘આ કાફર, દીનદુશમન અહિં શામાટે આ-
વ્યો!’ જ્યારે બીજાઓએ પણ પોતાના હાથમાં
પથ્થર, લાકડાં, ત્રાસણ જે કાંઈ આવતું તેથી તેને
નિર્દય રીતે ઠોક્યો. ત્યાર પછી એક ચામડાંનાં સે-
કંજમાં તેના હાથ પગ સીકરી નાખ્યા.

‘અરે બાઈઓ જરા શરમાવો!’ ત્યાંથી
જતો એક જોગી બોલ્યો. તેના બોલવાથી લોકો
ઉપર કાંઈ અસર થઈ નહિ. લાકડાંની ઝુડીઓની વ-
ચમાં બીચારો ચાહુદી ઉભો પુરાઈ ગયો જ્યારે પેલો
જોગી બોલ્યો, ‘રે મેરી! આ પાપી જીવડાને અગ-
ર કાંઈ મદદ ન મળશે તો તેને આ તોફાની અને
જનુની લોકો જરૂર ગાળી નાખશે. હવે શું કરવું
જોઈએ! બીશય તો પોતાના સંતાપમાં પડ્યો હશે
તે ક્યાંથી એને કામ લાગે! અફસોસ! કોણ એને
મદદ કરે! આવાં કામનો વિચારજ બચંકર છે! શું
ઉપાય કરે?’

‘જોગી બાવા,’ બખરચી બોલ્યો, ‘મેહેરબાની કરી પેલાં જોદાકનમાં જઈ લીનકનનાં માણસો જે તમામ મારનાં પીપોની ત્યાં ખરાબી કરે છે તેમને અટકાવો!’

‘અફસોસ! તેઓ મારું સાંભળવાના નથી!’ જોગી બોલ્યો. ‘હવે વધારે મોટા કુદર કોણ પેલો યાહુદી કે એ તોફાની સેહેતાનો તે હું સમજી શકું તો નથી.’

‘અરે જોદા! આ લોકડાંની જુડીઓ વચ્ચે કોણને બાંધ્યો છે અને એ જુડીઓ શામાટે સળગાવી છે! રે આ ભડકો કેવો!’ મોટો બખરચી બોલ્યો.

જોગીએ જોને જાણાવ્યું કે સાધુના લેખાસમાં એ યાહુદી દીવાનખાણાંમાંથી અહિં આવતો એમના હાથમાં પકડાયો છે, અને કે તેને બાળી નાખવાને આગ સળગાવી છે. ગમે તે કહો પણ જોગીની ધાસતી ખરી ન હતી, કારણ કે લશકરીઓએ જે આગ સળગાવી હતી તે માત્ર પેલા યાહુદીએ માધુનો જે પોપાક ખેતના દિવને અડકાવી અપવિત્ર કર્યો હતો તે પોપાકને તેમાં બાળી નાખવા માટે સળગાવી હતી.

લાકડાંની ઝુડીઓ વચ્ચેથી તોફાણીઓએ પેલા યાહુદીને ઉપાડ્યો અને તેને એક ભોંયરામાં હોમાવ્યો. અહિં તેના ઉપર વધેલાં જમણની ચી-જોનો મારો પડ્યો જેથી ખીચારો યાહુદી લોહીથી ગરકાવ થઈ ગયો. આવા હલકા લોકોને હાથે મરવું એ વિચાર ખરેખર કમકમાત ભરેભો હતો, એવા મારામાં પીડાતા છતાં જુદીથ તેને યાદ આવી. હા, જેસ્તા તેણીને જ્યાવશે! તે નહિ; તેની સંભાળમાં તેણી છે એ વિચારઉપર મારે સંતોષ પકડવો નહિ; તોપણ તે તેણીની આગળ છે, એજ જરા સધીયારો છે.

‘એ કુશરને બાપતીઝમ આપો!’ એ રવેશના પોકાર સાથે રમનું એક પીપ તેના ઉપર ઉંધું વાલવામાં આવ્યું જેથી પેલા તોફાનીઓને મોટી રમુજ મળી. ‘ધુટણીએ પડ, યાહુદી! ખા યાહુદી,’ એ પોકારો સાથે ફાળકાંમાંથી તે યાહુદીને એક બાલો બોકાયો. જોસીનસ ધુટણીએ પડ્યો અને બહારના મારાથી પોતાનું સર સંભાળવા લાગો. એ રવેશનો મારો ચાલતો હતો એટલામાં ‘ખીશપ’ એ પોકાર ફેલાયો કે તરત બળતી આગમાં સીધા-છઠ્ઠીએ ઝડપથી પાણી નાખી યુગ્મવી નાખી અને સરવે કોઈ ત્યાંથી નાહાસ બાગ કરવા મડ્યું, જેથી બબરચીઓ રાંધણીમાં પાછા દાખલ થયા.

જે શખસ ત્યાં આવી લાગો તે ખીશપ ન હતો પણ ચાહુદીનો મોટો દુશમન ઇકાનોનો માયર (પાદરી) હતો, જેને તમામ હકીકતનાં ખખર મળતાં મનમાં ખુશી થયો હતો. આદ તેણે પેલા ચાહુદીને બહાર કાઢ્યો, અને કહ્યું કે ‘ફરીથી આવી જગાઓમાં દાખલ થયા આગમચ હમ્મેશ સંભાળ રાખજે.’

પ્રાયર જે ખાતેનમાં ખીશપ અને ચાહુદીનો દુશમન હતો તેણે પેલા તોફાનીઓની પક્ષમાં ભરાવાની વેતરણ કીધી. તે જમણની વેળાએ હાજર ન હતો તોપણ લીનકનના અમીર અને પોપના એલચીની તરફેન કોણ કોણ હતા તેની ખખર તેણે મેળવી હતી. સોકોનો વહાળો થવા, તથા તેમને ખીશપની વિરુદ્ધ ઉશકેરવા તે બોલ્યો, ‘ભાઈઓ, આવાં કામો કોઈખી સારાં માણસોને પસંદ પડે નહિ. ચાહુદી એક નીચ કુદર છે તે આપણા પાદરીઓનું તેમજ મહાગુરૂ પોપનું માન રાખતો નથી—ઘાટકી કામ તો તમે સઘળા ધિક્કારો છો; અને તે ઉપર ઈશ્વર અને માણસ બંનેના શ્રાપ ઉતરેલા છે; તોપણ મને દર ડાગે છે કે લીનકનનો ખીશપ આ કામમાં તેમને શિક્ષા કરશે.’

‘અમે લીનફનના બીશપની દરકાર શું રાખ્યે છીએ?’ લોકો પોકારી ઉઠ્યા. જ્યારે તે પ્રાયર બીચારા ચાહુદીનાં દાઝી ગયલાં અને લોહી લુઆન થયલાં શરીર તરફ નજર કરતો બોલ્યો, ‘વાર’, પણ હવે જે થયું તે તો થયું; પણ મને દર આ લાગે છે કે બીશપ સાહેબને આ વાતની ખબર પડે કે મોટાં જમણની વખતે અને તેમના પોતાના મેહેલની અંદર આ બનાવ બન્યો છે તો તમે ધારો છો કે તે કાંઈ કર્યામાં બાકી રાખશે? શું કાંઈની જીંદગીનો સોદો થવાનો ભો તમને લાગતો નથી? જરા ભાઈઓ, વિચાર તો કરો!’

‘બીશપને તો પોપે બરતરફ કર્યો છે—હવે તે અહિં બીશપ શાનો કહેવાય?’

પ્રાયર આ સખુન સાંભળળતાં ખુશી થયો; પણ તેણે પકાઈથી પોતાની ખુશાળીની એક પણ નિશાણ ઉંધાડી પાડી નહિ.

‘પણ, ભાઈઓ,’ તે બોલ્યો, ‘ત્રિતેસ્તના લગતા વલગતા હજી એટલા બધા છે કે તેઓ તેનું બોલવું અમલમાં લાવ્યા વગર રહે નહિ. હું તમારી પોતાની ખાતર માટે બોલું છું કે તમોએ બોલું કર્યું છે; જો કે મારી તો એવી દુવા છે કે અતરેના આપણા લોહીના પ્યાસા ચાહુદીઓ જેઓ

વ્યાજ રૂપે આપણો તમામ પૈસો આપણી પાસેથી નીચવી લીએ છે તેમની બુનભેખ ઉખેડી નાખવી જોઈએ! તેઓ આપણું ઇંગ્લેન્ડ દેશમાં ફેલાયલી એક ભયંકર મરફી છે!’

‘ખરી વાત, પ્રાયર બાવા,’ મોટા પોકારે ઉઠ્યા. ‘ખરી વાત, ચાહુદીઓનું સતીઆનાશ વાળો. તેમનું લોહી પીઓ! તે મુજબોને રેંહસી નાઓ!’

‘સખર, ભાઈઓ,’ પ્રાયર પોતાનાં મક્કર પાછાં ચાહુ કીધાં, ‘ભાઈઓ શાંત થાવો, નહિ તો ખી-શપ સાહેબનો ટોપ તમારા ઉપર ઉતરશે. હાલમાં તમારે જે કાંઈ કરવાનું છે તે આ છે કે આ કુદરનું શું કરવું તેનો વિચાર કરો.’

‘એને નદીમાં હોમાવી દઈએ! એને કિલ્લાની ખાડીમાં ફેંકી દઈએ!’

મક્કરબાજ પ્રાયર લગાર વિચારમાં પડેલો દેખાયો. પોતાના હાથની ધશારત કરતો તે બોલ્યો, ‘ભાઈઓ, મારી સલાહ માનો તો આ કામની ખગર દોષને પડવા દેશો ના.’

કેટલાક સીપાઈઓ આ હેવાન્યત ભરેલાં કામનાં પરીણામની ધાસ્તીમાંથી છટકી જવાને ખુશી હતા જેથી તેઓ બોલ્યા, ‘પ્રાયર સાહેબ, અમારી બાંબુએ રહો એટલે તમારી સલાહ મુજબ અમે કરતા રહીશું.’

ત્યારે તો પાકળત કુમારીકાના કસમ લેવો કે આ વાતનો ભેદ તમે કોઇને ખબર પડવા દેવો નહિ. જેઓએ ફક્ત જોયા કીધું છે તેઓએ પણ સુલ્લેહ જળવવા ખાતર કોઇ નહિ જાણતા હોય તેમને જાહેર કરવું નહિ.’

સઘળાઓએ તેના કહેવા મુજબ કરવાને કયુલ કીધું એટલે તેણે પેલા ચાહુદીનાં શરીરને ઉઠાવીને કીલ્લામાં લઈ જવાને ફરમાવ્યું, અને પોતે લીન્ક નના અમીરને સઘળી વાતથી વાકેફ કરવાને માથે લોધું.

—(૦)—

પ્રકરણ ૧૧ મું.

મધ્ય રાતનો વખત જ્યારે જેસ્તા અને મીરજા ડાકેણે મિલાપ કરવાને ઠરાવ્યું હતું તે આવી પુગો. જુદીય પોતાના બાગમાં ચાંદરણામાં બેઠી હતી; પણ શેહેરમાં મસતી તોફાન ચાલી રહ્યાં હતાં, અને સુલ્લેહ તથા સુખ શાંતીની કાંઈ નિશાણ જણાતી ન હતી. ચાહુદીઓના લતા તરફ કેટલાક ઈંત્રિજ બેઝાંઓનાં રેહોશાણ હતાં. લાન્કેસ્તરના લાઈ હયુદી-ગેન્ટની હવેલી તથા જગીરો પણ ત્યાં હતી. જેસ્તાને જગીરીની દિવાળ બરાબર ખબર હતી.

‘આફત ઉપર આફત!’ તે મનસે બોલ્યો,
‘જુદીય તરફ લીઓની જે ધ્યાન આપે છે, તેથી
મારું જીવન તુટેલું રહે છે! મીરજા ડાકેણ મને હવે
ઉડાવશે નહિ; પણ જો તેણીથી બનતું હશે તો તે-
ણીના પાસથી મારાં ભવિષ્યનો આગાહી મેળવીશ.’

તે પોતાના દોસ્ત લીઓની ઝવેરીનાં ઘરતરફ
ચાલ્યો, જે જેસ્તાને જોતાંજ બોલ્યો, ‘જેસ્તા,
ઘણા મહીને કાંઈ આજે તારાં દર્શન થયાં છે.’ આ
રવેશે બોલી તે જેસ્તાને શેકહેન્દ કરવા જતો હતો,
ન્યારે જેસ્તા બોલ્યો કે ‘દોસ્તીના ગાંઠ તરીકે આ-
પણા હાથ પાછા મળે તે પેહેલાં મારે તારા તરફથી
કાંઈ ખુલાસો ચાહવો છે.’

‘અલબત્ત, તારી મરજી માફક થશે; પણ પે-
હેલાં શરાબ નોશ કરીએ.’

‘લીઓની,’ જેસ્તા બોલ્યો, ‘હું તારીસાથ શ-
રાબ પીનાર નથી, કારણ, તુંએ મારી ઘણી ખરા-
બી કીધી છે. તું મારાં મનની હાલત જુએ છે,
અને હું તારું મરકરોતું બોલવું સમજું છું—આવ-
તી કાલે ખુશાળીની વાતો થઈ રહેશે. જે ઘણી જુ-
દાં અને દગલબાજીનાં કામો કરી શકે તે પોતાનાં
કરતુકથી નીપજેલા પરિણામો તરફ હસવાને પણ
અચકે જ્યાંથી!’

‘જુહું અને દગલખાણ!’ લીઓની બોલ્યો,
‘શું હું જુહો અને દગલખાણ છું?’

‘અલખતાં,’ જેસ્તાએ જવાબ દીધો; ‘જુહો તો સાત પાણીએ ધોયલો; ડારણ તુંએ શું જુદી-થ તરફની મારી મોહોખત ચોરી લીધી નથી? જવાબ દે એ વાતનો?’

‘તું મને અચરતીમાં નાખે છે,’ લીઓની બોલ્યો. ‘તું તેણીની તરફ મોહોખત ધરાવે છે એ વાત કોઈ દિવસ મેં જાણી ન હતી. તુંએ મારી આગળ એ વિશે જરા પણ ઈસારો કર્યો નથી.’

‘એવાં ઉઠાવવાની તને ક્યાં નવાઈ છે!’ જેસ્તા બોલ્યો. ‘તું સારીપેઠે જાણતો હતો કે હું તેણીને ચાહું છું.’

‘મને કાંઈ એવો વિચાર આવ્યો હતો,’ લીઓની બોલ્યો, ‘પણ તે વિશે પક્કિ ખાતરી ન હતી.’

‘બસ, ખોટારું બંધ કર!’ જેસ્તા બોલ્યો; ‘ત્રણ વરશની વાત ઉપર આજ ઓરડામાં મેં તને એવિશે પુછ્યું હતું કે તું જુદીથનો હાથ મેળવવાની કોશિસ કરે છે કે નહિ? જ્યારે તેં એ વાતનો ઇનકાર કર્યો હતો; અને તારા ભરોસા ઉપર હું રહ્યો હતો. હાલમાં વળી, મને એવી ખબર પડી

છે કે તું જીદીથ માટે જોસીનસને ચરજ કરે છે-
પણ જાણવું કે જે કાંઈ એવી ચરજ કરશે તે મા-
રો દુશ્મન ગણાશે. વળી મને ખીછ એવી ખબર
પડી છે કે વેપારી પણ તારી કાશેસને ઉતેજાવ
આપે છે, નહિ વાર ?

‘વેપારી મને એ આબદમાં ઉતેજાવ આપે છે,
એ વાત હું ના પાડતો નથી; પણ મેં જીદીથ આ-
ગળ કાંઈ એવી વાત કરી નથી; હાલમાં એ વિશે
હું તેણીને જણાવનાર નથી. મારો માવતરના મરણ
આદ જે કાંઈ મને પુંછ મળનાર છે તે મલતાં સુધી
હું ખોટી રહીશ, પૈસા મળ્યા વગર જીદીથને માટે
રેહેવાની તમામ ગોઠવણ હું ક્યાંથી કરી શકું ? પૈ-
સા મળ્યા આદ હું જીદીથને ચરજ કરી જોવશ,
જો તેણી કચુલ બ્રાજશે તો હીક, નહિતો મને આ
મારું આપીકું ઝુપકું મુઆરક છે.’

‘અને કચુલ રાખેતો તું શું ઝેમ સમજે છેકે
હું તે ઉપર સંતોષ પકડી જોયા કરશ ?’ જેસ્તા
ખોલ્યો.

‘અને તમારે તું શું મને એવો પોચો સમજે
છે કે તેણીને જીતવાનું જ્યાં સુધી મારા હાથ છે ત્યાં
સુધી તેણી ઉપરથી હું હાથ ઉઠાવીશ ? તે કરનાં તું
મને એટલું જણાવ કે જીદીથ મારા કરતાં તને વ-

ધારે પસંદ કરેછે તો હું તારા માર્ગમાં આવું નહિ,'
લીઓની બોલ્યો.

લીઓનીના ઐ સખુન હેકરાધના હતા. તે
ઝાથી બિચારા કશ્પ જેસ્તાનુ જીગર વીઢાઈ ગયું.

‘તું મને દુખ લગાડે છે!’ જેસ્તા બોલ્યો.
‘તું મારી મશકરો કરે છે! તું મારું શરીર જો અ-
ને કહે કે તારા ઉપર મને ક્ષેત્ર મેલવવાનો એક પ-
ણુ સંભવ છે? જવાબ તારા દિગમાં સમજી લેજે;
તેને મારા કાન ઉપર આબવા દર્શિ ના; નહિ તો કે
આજ પળે આપણે બંધે હરીફિ જીંદગી યા મોત
માટેની બાજી લાય ધરીશું.’

‘અને લડવા ઉપર વાત આવશે તો તેમાં તા-
રી ખરાબી થશે, ઐ તું સારીપેઠે જાણે છે,’ જેસ્તા-
બોલ્યો.

ઐ સખુન જેસ્તાને કારી જખમ માફક લા-
ગા; કારણ તેનો બેડોળ બાંધો તેને હંમેશ સંતાપ
માં રાખતો હતો.

‘અહિં વધુ થોભવામાં તુકસાણુ જેતું છે,’ તે
બોલ્યો, ‘અંત ઘડી સુધી હું તારી તરફ તારી લાય-
કાટ પ્રમાણેજ ચાલતો રહીશ—અને હવે હું તારી
ઉંબમાં દરકત કરવા માંગતો નથી.’

‘આકરો સ્વભાવ તારી અક્કળને ઘાંકી નાખે છે, મારા મિત્ર,’ લીઓની બોલ્યો. ‘લાવ, જેસ્તા, તારો હાથ મને આપ, અને હસદ ભરેલા કાણુને દૂર કર.’

‘હરગેઝ નહિ!’ જેસ્તા બોલ્યો; ‘પણુ આ બાળતનો નીવેડો કેમ આણુવો તે હું તને કહીશ. આજ મધ્ય રાતે નદી કિનારેની ડાકેણુ આગળ મારીસાથ આવ, અને તારા ભવિષ્યવિશે તેણીને વર-તારો કાઢવા દે!’

‘તેમાં તું શો કાયદો કાઢવાનો છે?’

‘ત્યારે માફ મન તારા બાળમાં સ્વસ્થ રહેશે.’

‘અગર મારા આવવાથી તારું મન ફરાર પામે અને તારી હસદનો અંત આવે તો હું તારા હુકમ ઉપર માફ સર ધરું છું. તારી મરજી પડે ત્યાં તું મને લઈ જા. પણુ બોલ કે તેણી મારી તરફેણમાં આગાહી આપે તો તેથી તું મારા ઉપર વધારે ચિરડાશે નહિ?’

‘લીઓની, હાલની અસ્થીર હાલત મારાથી ખંભાતી નથી; વાસ્તે કોઈખી ચોક્કસપણુ ઉપર આવવું બેહેતર છે. કેમ તું આવશે કે નહિ?’

‘જેમ તારી મરજી,’ લીઓની બોલ્યો. ‘તારા કાકાની માફક ડાકેણુના ઢોંગી વેહેમ ઉપર હું ધતિ-

બાર રાખતો નથી.’

‘ઝાંઝણ જે કાંઈ બોલે છે તેનું અડધું હું ખરું માનું છું,’ જેસ્તા બોલ્યો ‘કેમ ચાલેય કે?’

‘હા, ચાલો.’

હુંગરની તલેટી આગળનો પુલ તેઓ તરત ઝોળંગી ગયા. જેસ્તા વિચારમાં ગીરફતાર બન્યો બ્યારે લીઓની મોહોડેની સીસોડી વગાડતો ચાલ્યો.

પુલની અધવચમાં એક ઇમારત હતી જેમાં એક દીવો હંમેશા બળતો હતો અને જેમાં બે સાધુઓ ચોકસ વખતે બંદગી કરતા હતા. તેની કારની-સ હેઠળ એક સાધુ સ્થીર ઉભો હતો. તેનું મોજેસ્તા અને લીઓની તરફ હતું. જેસ્તાએ લીઓનીનો હાથ ગભરાતમાં દાબ્યો અને પુછ્યું, “તું જુવેછે પેલો સ્થીર કોણ ઉભો છે? જો, તે જતો રહ્યો!”

“ગયો, હા તેમાં શું! કોઈ માતબરના આતમાના તારણ માટે પ્રાર્થના કરવા તે ગયો. તને તે આકાર શાનો જણાયો?”

“મને કાંઈ સમજ પડતી નથી કે તે શેનો હતો. મને પોતાને લાજ લાગે છે કે એટલી ધાસ્તી મને શામાટે લાગતી હશે!” જેસ્તા બોલ્યો.

“નહી, પણ કાંઈ તને સેહેજ પણ આકાર

કોઈનો લાગો હશેની ? ”

“નહિ, લીઓની, મુદ્દલ નહિ. તો પણ ખરું પુછાવો તો મને કનફેસર યાને જે પાદરી આગળ મરતી વખત પાપ કયુલ કરતા હતા તેના જેવો લાગો.”

‘કનફેસર ! પણ કયો કનફેસર ?’

‘તે કે જેના હસ્તકમાં લેન્ડેસ્ટરની લેદી હેલન દે-ગાન્ત પોતાનાં બાળક સર હયુને અને પોતાનાં ખજાણો સોંપી ગઈ હતી.

‘ચુપ; આસ્તે બોલ,’ લીઓની બોલ્યો, ‘તે ભલ્લા કનફેસરનાં મરણ બાબે અજ્ઞયબ જેવા ગપાટા સાંભળ્યા છે. તે વિશે તું પણ કાંઈ થોડું ધણું જાણતો જણાય છે. ખરું કેની ?’ જેસ્તાએ જવાબ દીધો નહિ. તેના ઉપર સંતાપ ભરેલા વિચારોએ ગલબો કીધો હતો.

લીઓની અને જેસ્તા નદીમાં એક હોડી હતી તેમાં બેઠા.

‘ચલાવ, અમને અડધા માઇલ ઉપર જવું છે. હું ધારૂં કે ચાંદરણું આજ રાતના નીકળશે,’ જેસ્તાએ હોડીવાલાને કહ્યું.

શીલીપ હોડીવાલાએ જવાબ દીધો, ‘આટલા તક્ષાવત ઉપર જવા અગાઉ આપણને ચાંદરણું તો

મળશે; પણ આગળ જતાં તો મછવા કે હોડીઓ સાથે અંધારામાં અટકવું પડશે. દરિયામાં વળી તોફાન ચાલે છે, માટે નદીમાં રહેલું ઠીક પડશે.’

તેણે જોરથી ઓરવા માંડ્યું. જેસ્તા હોડીની આજુમાંથી પાણી તરફ નજર કરતો વિચારમાં બેઠો. લીઝોની વિશેની તેની હસદ કમી થઈ. હવે તેને તેની વસ્ત્રચૂકનાં વાજખીપણાં વિશે કાંઈ ખ્યાલ આવવા લાગો.

હોડીવાલા સાથે કાંઈક વાતચીત પછી જેસ્તાની નજરે મીરઝાનો મીનારો પડ્યો.

‘સખર, હોડીવાલા,’ તે બોલ્યો, ‘આ બહુ જની આજુમાં હોડીને હડસેલ.’

લોઝોની હોડીમાંથી બહાર કુદકો મારી પડ્યો, જ્યારે હોડીવાલો બોલ્યો, ‘ચાહુદી સાહેબ, ખાત્ર વરસની વાત ઉપર તમારી તથા કંઈસરની વચ્ચે જે કાંઈ બન્યું હતું તે તમે લુલ્લી ગયા કે?’

‘ચુપ-નહિ તો તારો જીવ જશે!’ જેસ્તા બોલ્યો. ‘મને આટલુંજ કહે-કે તે શું મરણ પામ્યો કે? તે વિશે વધારે ચોકસ બખર મેળવવાને હું ઈન્તેઝાર રહ્યો હતો.’

‘તે તો મેં તમને કહેલુંજ છે કે, તે મરણ

પામ્યો.’

શીલોપ હોડીવાલો એ સખુન બોલતાં બહડયો
જ્યારે જેસ્તાએ તેને ગડમીમાંથી પકડયો અને
કહ્યું, ‘ તારું બોલવું હું માનતો નથી ! ’

‘ આસ્તે બોલો, શેઠ, એટલા તોછડાં બને
ના, ’ હોડીવાલો બોલ્યો.

‘ ઠીક, હું અહિં એકલો નથી; વાસતે હું તને
ખીજી વેળા મળીશ, અને તારી પાસેથી એ બાબેની
સમ્યાઈ મેળવીશ, કારણ કે તેમાં મને લાગણું વ-
લગણું છે. ’

‘ યાહુદી સાહેબ, જે હું જાણું છું તે તમને
સખળું કહીશ, અને તે કાંઈ બધું નહિ થશે. તે પા-
દરી વિશે મેં તમને કદી જુદું કહ્યું નથી કારણ
કે જે મને લાગુ હતું તેજ મેં તમને કહ્યું હતું. ’

‘ તને લાગુ હતું, ’ જેસ્તા બોલ્યો.

પણ શીલોપ નદીની વચમાં જતો બોલ્યો કે
‘ દિવસ ઉંધડે તે પેહેલાં હું તમારા માટે અતરે
પાછો ફરીશ ! ’

પુરજનો દરવાજો ખીરઝાએ ઉંધાડયો કે જે
જીએ તેમને દિવો દખાડયો. તેણીએ ફીરમજી રં-
ગનો જમો પેહેર્યો હતો, પણ વલી તેના ઉપર
એક ખીજો હતો. તેણીના રાતા વાળ સાંપની કાં-

ચક્ષીમાં તેણીના ચાવણીઆં ઉપર વિટાળેલા હતા તેણીની છાતીમાં ખાંડા પડેલા હતા જેથી તેણી ક-
મ્ભરેથી ધણી વાંકી વળી ગઇ હતી. તેણીનો ઘટમ
ધણાજ ભયંકાર બન્યો હતો, અને તેણીની આંખ-
નાં ડોળા રાતા ખાંગામાં ચકચકીટ ફરતા હતા.

‘મારા વારસા!’ તેણી બોલી, ‘ભલે પધાર-
યો! તુંએ મોડું કીધું છે-તો પણ આપણે જે ક-
રવાનાં છીએ તેના માટે હજી વખત બાકી છે.’
લીઓની નજરે પડતાંજ તેણી બોલી ‘મુરખા! તું
આ શખસને કાં અહિં લાવ્યો? મારો ભેદ તારી
આંખ શિવાય બીજા કોઈની નજરે પડવા દેવો
જોઈતો નથી. દિવાના! તુંએ મારો ગુસ્સો ઉસ્કે-
ર્યો છે!’

પોતાના પગ અક્ષાલતાં તેણીનાં દિલમાં આ-
વ્યું હોય એવું નજરે પડ્યું જ્યારે જેસ્તાએ
કાંઈ ખુંલાસો કરી તેણીનો ગુસ્સો નરમ પાડ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

લીઓની અને જેસ્તા મીરઝાની પુઠે પુરજને
છેક મેઠાળે ચઢવા લાગ્યા. જ્યારે કેટલીક ઉંચાઈ ઉ-
પર ગયા એટલે ડાકણે તેમને ઉભા રાખ્યા અને
પોતાં દાદરાની ભોંતના એક દરવાજામાં દાખલ થઈ.

કેટલોક વખત વહી ગયો; પણ તેણી પાછી ફરી નહિ. એક બતીનો ઉગ્ગસ દિવાલનો જે જે ભાગ તેમને દેખાતો હતો, તે ઉપર પડ્યો. તેઓએ મીર-જાને નીચમીત કદમે આણીગમ પેલીગમ ફરતાં દીડી.

‘આપણે અહિં છિયે એ વાત તે ભુલી ગઇ હશે,’ લીઓની બોલ્યો. હજી તો આ શબ્દો તે પુરેપુરા બોલ્યો નહિ એટલામાં ચેરાગનો ઉગ્ગસ પુર તેજ સાથ પડી ગયો થઇ ગયો.

‘દાખલ થાઓ !’ મીરજા બોલી.

તેઓ તેણીની પુકે એક મોટાં દિવાનખાણામાં ગયા જ્યાંનો દેખાવ ઘણો દેહેશતનાક દેખાતો હતો. ત્યાં એક લાંબી મીનબતી બળતી હતી.

‘તું શું જાણુવા માંગે છે,’ ડાકેણે લીઓનીને પુછ્યું. લીઓનીએ જેસ્તા તરફ હાથ કીધો જ્યારે તેણે પાછી આગળી ચરજ તેણીની આગળ કરી. ‘ચાહુદીની બેટીનું નશીબ !’ ડાકેણે બોલી; ‘પણ અહિંના જાદુઈ ઘેરાવામાં જે કાંઈ બને તે જોવાને તમારામાં સામથ’ અને હિંમત છે ? હોય તો મને કહેજો નહિ તો એમજ સમજજો કે તમારું અને મારું મોતું નીપજવાનું.’

‘મને કાંઈ પાતીનો ખુલાસો જોઈતો નથી, લીઓની બોલ્યો, ‘મને તો જેસ્તા અહિં પોતાની’

મતલબસર અહિં લાગ્યો છે. એ દેખાવોથી ધનિસા-
નને ધીરજ આવે એ હું માનતો નથી.'

‘લીઝોની, જ્યારે તું અહિં મરકેરીનું બો-
લવાને અચકાતો નથી, ત્યારે તો તને ઘોરમાં દાટયા
પછી ત્યાં પણ મરકેરીનું બોલ્યા વગર રહે નહિ,’
જેસ્તા બોલ્યો. ‘પણ સાંભળ, નાકેની ઓરડીમાં
જઈ તું ખેસ ત્યાં એક બતી બળે છે, હું જવાબ મે-
ળવી તને બોલાવીશ.’

‘એ તો ઠીક છે; પણ મારી સલ્લાહ માને
તો આ ડાકેણ સાથની ઓળખાણનો જેમ બને
તેમ જલદી અંત લાવજે.’ એટલું કહી તે મીરઝા-
ની સુવાની ઓરડીમાં જઈ બેઠો.

લીઝોનીના જવાથી મીરઝા ખુશી થઈ. તે-
ણીએ પોતાની જાદુઈ લાકડી લીધી અને ઉગમણ
તરફ ત્રણ વખત દેખાડી જમીનને સેઝદો કરયામાં
લાવી જ્યાર બાદ એક દરમાંથી બેશુમાર જીવતા
સાંપ બહાર કાઢી તેમને પેલાં જાદુઈ ચક્રરની હદ
બહાર મુક્યામાં લાવી. ત્યાર બાદ પવિત્ર રોપાની
ડાળી હાથમાં ઢીલવી તથા જાદુઈ લાકડી પૂર્વ તરફ
સંબાવી કાંઈ મંત્રબણી કોઈ દેવતાની આરાધના કે
રવા લાગી, અને શરીરના જુદાજુદા અંગા કરવા-
સાથ પવિત્ર પાણી ચક્રરની હદ બહાર સાંપો આ-

ગળ રેડતી જેથી તેઓ મુવેલા જેવા પડ્યા હતા. કાઢવનાં છાલકાં વાસણમાં કાંઈ બલતાં વસાણાં નાખેલાં હતાં જે દહાડો ને રાત કોઈ અજાણ્ય મોઝે. જાથી પાણીમાં રાખેલાં છતાં બળ્યા કરતાં હતાં, અને કોઈ પણ યુક્તીથી ખુજતાં ન હતાં. વળી બળતાંની ખુખી એવી હતી કે તેઓ કોઈ વખત ઇસકોરના આકારમાં, તો કોઈ વેળા ઝીણી અણીવાળા પરાના આકારમાં કે જેનાથી ધુમાડો ઓરડાને મથાળે ચઢતો હતો, અને બીજી વેળા તો બળતાં ગોયા માંહેથી પોકળ એવા ગુમ્મજના આકારનાં રહેતાં હતાં. તે બળતાંની વચમાં મીરઝાં ઘેરાઈ ગઈ હતી, અને ગોયા કોઈ ફરેસ્તાઓ સાથે વાત કરતી હોય તેમ જણાઈ.

‘હવે મારી ખાતરી થઈ કે ઇનસાનો દેવતાઓ સાથે વેહેવાર ચલાવી શકે છે,’ જેસ્તા મનમાં બોલ્યો. ‘મારી સનમુખ જે પેલા બચકાર આકાર દેખાય છે તે મીરઝાના બોલાવ્યાથી હાજર થયા છે. હવે તેના જાદુઈ હુન્નરનાં ખરાપણાં બાબે મારી ખાતરી થઈ છે.’ એ રવેશના વિચારોમાં તે હતો એટલામાં મીરઝા તેને જોઈતા ખુલાસાના શબ્દો નીચે પ્રમાણે બોલ્યો:—

લુટે નહિ કોઈ શખ્સ તે યાહુદનનું જીગર,
 ધરાવે તે કોમનો યાહુદી પિદર.
 તલપેચ જે યાહુદી તે પરીપેકર પર,
 ન દેખે તેની મોહોખત સાથ બાપીકી દોલત.

ડાકેણના અ શખ્સોનો જેસ્તાનાં જીગર ઉ-
 પર બરાબર છાપ પડ્યો. તેનો પેહેલો દિલાસો એ
 હતો કે તેનો હરીફ લીઓની પોતાની મુરાદમાં કદી
 ફાવનાર નથી. પણ તે પોતે શું યાહુદી ન હતો
 અને કે તે પોતે તો ક્યાં પોતાની મુરાદ પર લાવ-
 નાર હતો. હા, હવે હું સમજ્યો. લાદ્ હયુ! હા
 તેજ બાઅશાળી નર! જુદીથ હંમેશ તેના વિશે
 માનથી બોલતી હતી. જ્યારે તે ઉમ્મરાવ લેદી હેલન
 સાથ પરણ્યો ત્યારે તે ખબરથી તેણી કેવી બીમાર
 પડી હતી.’

તેના વિચારોમાં મીરઝાથી ખલલ થઈ. તેણી
 બોલી રે છોકરા, અહિં વધારે વખત ઉભો ના રહે?
 અગર તું બચકાર મોત અતરે મેળવવા માંગતો ન
 હોય તો અહિંથી સેતાબ નીકળ!’

એટલું બોલતાંજ તેણી બેશુધ થઈ પડી.

‘હું તારા કહ્યા મુજબ જાવું છું,’ જેસ્તા
 બોલ્યો. તે લીઓની જે ઓરડામાં બેઠો હતો ત્યાં

ગયો. લીઝોની તેને મળ્યો નહિ. ખીછાણાં નજદીક
જઈ જોય શું કે તે ભર ઉધમાં પડેલો હતો. જેસ્તા-
એ તેને હીલવીને ઉઠાડ્યો.

‘કેમ કાંઈ અવાજ સાંભળ્યો હતો કે ?’

‘નહિ, કાંઈ નહિ; હું તો કોણુ જાણુ કેવી
રીતે ઉંધમાં પડ્યો હતો,’ લીઝોનીએ જવાબ દીધો.

‘કાંઈ દીકું પણ નહિ કે ?’

‘નહિ, પેલી ડાકેણુનું શું થયું ?’

‘આસ્તે ખોલ,’ જેસ્તા ખોલ્યો, ‘તારો જ-
ભ્રો પેહેર અને મારી પુડે આવ; આ ઝોરડામાં
એક છુપો દરવાજો છે કે જે રસ્તે આ તાવરની પા-
છલો ગમ બહાર નીકળાય છે.’ ખોલ કરતાં દરવાજો
ખસી આવ્યો, જે ઉંધાડતાં એક અંધારો દાદર
જણાયો.

‘સંભાળી ઊતરજે, લીઝોની.’

લીઝોનીની બગળમાં કાંઈ બંદલ હતું, જે
જોઈ જેસ્તાએ પુછ્યું, ‘એ આ તારી બગળમાં
શું છે ? તું આવ્યો ત્યારે તો સાથે કાંઈ લાવ્યો ન
હતો ?’

‘હું ધરથી કાંઈ લાવ્યો ન હતો,’ લીઝોની
ખોલ્યો, ‘અને કાંઈ લઈ જવાનો નથી, જે કાંઈ હું
લાવ્યો છું તે માત્ર તારે લગતું છે અને તે તારે
વાસ્તે છે.’

‘મારે લગતું છે? તું જે કાંઈ બોલે છે તેની મને સમજ પડતી નથી. તું ધરથી ખાલી હાથે આવ્યો, તથા અહિંથી એક પોટલું લઈ જાય છે, અને વળી કહે છે કે તે મારે લગતું છે, તે કેમ બને?’

(અંદલ બહાર કાઢીને) ‘આ પેતી મને પેઢી ડાકેણના ઝોરડામાંથી મળી હતી. એના ઉપર લખેલું છે કે અંદર જે છે તે તને આપવાનું છે, અને ક્રેતે તારા માટે મીરઝાને સ્વાધીન કરેલું છે?’

‘વાહ! એક પેટી?’

‘પેટી કહો કે દાબડો,’ લીઝોનીએ જવાબ દીધો. ‘જે છે તે આ છે. એ તારો મીલકત છે તે તું લે. એ ઉપર કોઈ ક્રીસ્ચીઅનના અક્ષર છે. અરે પણ આ તોફાન કેવું જોર પુકે છે.’

‘ધણું જોરમાં છે. તે બંધ થાય ત્યાં સુધી અહિં કંઈ ઉભા રહીએ,’ જેસ્તા બોલ્યો.

‘નહિ ચાલો આપણે નદીને હોવારે જઈએ ત્યાં આપણને મછવો મળશે.’

તેઓ મછવામાં બેઠાં, અને મછવો હંકરાવા લાગો, જ્યારે મછવાવાળો બોલ્યો;—

‘ગઈ રાતનાં લીનકનના અમીરનાં માણસોએ શહેરમાં અતિશય મસતી તોફાન ચલાવ્યું હતું. તેઓએ લોકોનાં ઘરના દરવાજા બાંજી તેમની માન,

લમતા લુટી લીધી. આરગેતના રીચદની આયડી શેહેરમાંથી કાણુ જાણુ ક્યાં ગુમ થઈ ગઈ છે. તે હોતેલવાલો તેણીનો કીણો લીધા વગર રહેવાનો નથી. તે ભલા ધનેતરથી બીહે એવો નથી. તે અ-મીરની આગળ ફરિયાદ લઈ જશે.’

‘પણુ તે તેનું સાંભળનાર નથી તો,’ લીઓની બોલ્યો.

‘નહિ સાંભળે તો આણી તરફ રીચદ છે, તે તેની બરાબર ખબર લેશે એવો છે,’ હોડીવાલો બોલ્યો. ‘તે પાતાલમાં તલાશ કરી પોતાની સ્ત્રીનો શોધ કરશે, સમજ્યા. અરે પણુ આ શી તરેહના સપાટા! કેવો જોશમાં પવન પુકે છે? મળવો તો ડોલા ખાય છે.’

તેઓ મોટી મુશકેલીએ કીનારે ઉતરયા. લીઓનીને તેનાં ઘરમાં મુકી જેસ્તા નદી કીનારે પાછો ફર્યો. તેનો વિચાર પેલા કનકેસર (પાદરી) નાં મરણુ બાબે કાંઈ બેદ મેળવવાનો હતો.

મકરણ ૧૩ મું.

મીરજાનો મીનારો શેહેરે લીનકનથી ઘણો દુર હતો; પણુ જોગીઓનું મથક જે ઇકાનો નામે ઓળખાતું હતું તે ઘણું નજીક હતું. માયર તેલર

ત્યાંનો વડો હતો. બીજાપના મેહેલમાં ચાલેલાં જમણની બીજો દહાડે ઇકાનોનો પ્રાયર પાતાના ઘરમાંજ રહેલો હતો. તે લાદ્ હયુ સાથ તેબલ ઉપર જમવા બેઠો હતો, જે વખતે તેનું આંગ કાઠિયા-સ્તીને લીધે ધુજતું હતું.

‘જરા શરાબ લેવોની, લાદ્ સાહેબ.’

લાદ્ હયુએ તેનો ઉપકાર માન્યો અને શરાબ નોશ કરીધો. તેને પ્રાયરના ચેહેરા ઉપર ગમગીનીની નીશાણ દીધી તે ઉપરથી તેણે ટીકા ચલાવી તેનું કારણ પુછ્યું જ્યારે તેણે જવાબ દીધો કે તેનું કારણ તે જલદીથી જણાવશે.

ખાણું ખાઇ ફારેગ થયા પછી લાદ્ હયુ બોલ્યો, ‘પ્રાયર, મારો નાનો હયુ મહાર ગ્યાલરી ઉપર રમવો હશે! અગર તેમ હોયતો મેહેરબાની કરી તેને અંદર બોલાવો મારે તેની હજુરમાં તમને કાંઈ પુછવું છે. પેલેસતાઇનથી પાછો ફર્યા પછી મેં તેને એકજ વખત દીડો છે. આ દુન્યામાં તે શિવાય મારું બીજું કાંઈ નથી.’

‘નાનો સર હયુ, ગ્યાલરીમાં નથી; તે કાંઈ ઘણો દુર નથી. તમે તેને જલદીથી મળશો,’ પ્રાયરે જવાબ દીધો.

‘મારો સર હયુ ત્યારે અહિંજ છે, નહિવાર?’

‘તે અદિન છે,’ પ્રાયર બોલ્યો, ‘તેનો ખા-
કી ભાગ અદિ છે જ્યારે તેનો રૂઢ પેલી જાંઘાંન ગ-
યો છે. તમારી નજરે એવો દેખાવ પડશે કે જે
માટે મારી આંખમાંથી નવધાર આંજીવના કતરા ત-
પકેલા છે.’

એટલું કહેતાં તે પ્રાયર લાઈ હયુને એક ખી-
જી ઓગડીમાં લઇ ગયો કે જ્યાં નાના હયુનું શરીર
એક ખીજાણું ઉપર પડેલું હતું. તેને તાપર તોળ
પોતાની છાત્રી સાથે દાખતાં લાઈ હયુ બોલ્યો ‘મા-
રા દીકરા! મારા ખુબ એહેરેના હયુ! રે ખોદા,
આશું બનાવ! રે પાદરા શું તું એમ કહેવા માંગે
છે કે મારો વહાલો હયુ મરણ પામ્યો છે?’

‘તે બેહેસ્તમાં એક ફરેસતો બન્યો છે.’

‘ત્યારે તો તેની માની સાથજ તે મરણ પા-
મ્યો હોત તો બેહેતર હતું કે આ રવેશે ઠાગાનો
ભાગ તે નહિ થઇ પડતે.’

પ્રાયર આ શબ્દનથી લાઈ હયુ તરફ જોતાં
બોલ્યો, ‘મારા લાઈ સાહેબ, તમને આ ઓચી-
તો જે જખમ લાગે છે તેની અસરતળે બોલો છો
તે વિચારથી હું તમને દરગુઝર કરું છું.’

‘હું જે કાંઈ સામેત કરનાર છું તેજ બોલું’

ધ્રુ! મારા દીકરાના મોતનું સાંધન, પ્રાયર, તમે પોતે છો.'

‘તે શી રીતે?’

‘તે આ રીતે,’ હયુ બોલ્યો. ‘મારા દીકરાએ મને પોતે કહ્યું હતું કે તમે તેના ઉપર ખાવાના વાખા પાડ્યા હતા. એટલુંજ નહિ પણ તમે તેને વારે ઘડીએ એકી ટગરે કલાકોના કલાક સુધી એક જગામાં પસ્તાવો કરવાને બહાણે પરહેજ રાખતા હતા. તમે મારા તરફ જે બલમણસાધનું ડાળ ધા લો છો તે છતાં હું યરાયર માત્રુ ધ્રુ કે તમે તેના તરફ ઘણાજ નિર્દય રહેતા હતા !’

‘બ્યારે એમજ હોયતો આ વાત કેમ બને કે તે હંમેશ મોહોલ્લામાં રમવા જતો હતો, તથા જે કેટલાક લોકો તેને ચાહતાં હતાં તેમને રોજ તે મળવા જતો હતો. અને અગર હું તેના તરફ ઘાટકી રહ્યો હોત તો તેના દાસ્ત આસનાવો તેની વધારે સારી માવજત લેવડાવવાને વાસ્તે વચ્ચે કાં નહિ આવ્યા હોત. તમને સજાવાર છે કે એ વાતનો ખુલાસો મારી રૂઝ કરાવવો.’

‘નહિ, નહિ,’ હયુ બોલ્યો, ‘મારું ધ્યાન હાલ ગમખાર બન્યું છે તેથી તમારા કહેવાની ખુબી હું પીછાણી શકતો નથી. તમને મેં જે કાંઈ અપ-

માન કર્યું છે તે માટે હું પોતાને હવે પછી શિક્ષા કરીશ, પણ મેં હજી તો હમણાજ આ શહેરમાં પગ મુક્યો છે અને તેટલાંજ આ ગળ્ય દીઠો છે તેથી તથા બીજી જાંજળોથી મારી શુદ્ધી ઠેકાણે નથી રહી.’

‘તેમજ છે મારા લાદ’ સાહેબ,’ પ્રાચર બોલ્યો. ‘અગર આ શીરેસ્તાઇ ખસલતના વહાળા હયુને જો વાચા થાય તો તે મને સધળાં નં ખમાય એવાં બોહાતાનોથી છુટો કરી શકે. માનજો મારા હયુ સાહેબ કે તમારી સ્વર્ગવાસી લેદીના કનફેસર ખાદરીના મરણ બાદ મારા હવાલામાં સોંપેલા આ ફરેસતા તરફની મારી ફરજ અદા કરવામાં મે કાંઈ કસુર કરી નથી.’ મેં તેને હંમેશા મારી સાંભળ બરેલી નજર આગળથી દુર દર્યો નથી. સર હયુએ તમારી આગળ જે મારી ફરિયાદ કીધી છે તેમાં અન્યાય જેવું કાંઈ નથી; કારણ આજે વરસ દહાડો થયો તે યાહુદીઓના લતા તરફ જ આવ કરતો અને લાંબો વખત તાંહાંજ રહેતો હતો જેથી તેના ઉપર મને ચુસ્તો લાગતો હતો.’

આ રવેશનાં ફરેખ બરેલાં બોલવાથી કાંઈ પણ સાંભળનાર પ્રાચર ઉપર છોકરાનું મોત નીપજવાનું ગુમાન લઈ જઈ શકે નહિ તેમજ લાદ’ હ-

યુ પોતે પણ પીછાણી શક્યો નહિ કે તેના અમીરો ધરના બાગનું ખીલતું ફુલ જે કરમાઇને જમીન દાસ્ત થઈ પડ્યું છે તે પેલા મક્કારેના કરતુકથી થયું છે. તે બોલ્યો, ‘બસ કરો પ્રાયર બાવા, ‘હું તમે પાસથી દર ગુઝર ઇચ્છું છું. પણ તમે ખરચ વિશે બોલો છો; વાસ્તે મેહેરબાની કરી જણાવો કે મારી બેહેસ્તન લેદી પોતાના બાળકમાટે પોતાની પુંજમાંથી કાંઈ સુકી ગઈ નહિ? તથા તેમાંહેલું કાંઈ તમારા હાથમાં આવ્યું નહિ? વાઈ’ પણ એ વાત કહેવાની હાલ તરત તસદી લેતાના—મને મેહેરબાની કરી જણાવો કે મારો દીકરો કેમ મરણ પામ્યો?’

માયરે જવાબ દીધો કે ‘ગઈ’ સાંજે સર હયુ જલદી પાછો ફર્યો નહિ તેથી મને શક ગયો કે તે ચાહુદીઓના લતા તરફ કેઠે રમતો હશે. એ વિચારથી તેના શોધમાં હું નીકળ્યો. મેં તેને જોસીનસ ચાહુદીના બાગમાં દીઠો; અને આપણે સારી રવેશે જાણ્યે છીએ કે ચાહુદી લોકો દીસચીઅનો તરફ દીચકારાં નીચ કરતુક કરતાં ચાર લગાડતા નથી તેથી હું પણ તે બાગમાં દાખલ થયો, અને કેટલાંક ઝાડની પછવાડે ભરાઈ બેઠો, બ્યારે મેં એવું કાંઈ દીઠું કે જે બોલતાં મારું જીગર ફાટી જાય છે, અને

મારી હિંમત ચાલતી નથી, તથા તે તમારાથી ખ-
માશે પણ નહિ.’

‘ખચીત મારાથી કદાચજ ખમી શકાશે,’ ના-
છત બોલ્યો. ‘પણ મેહેરબાની કરી તમારી વાત
આગળ ચલાવો; કાંઈ પણ છુપાવશો ના!’

‘હું’ તમને તમામ કહીશ, મારા સાહેબ; એક
વેળા જોસીનસ સાથે દોસ્તી રાખવાનો તમારા ઉ-
પર શક હતો. તેની દીકરી આપણા ક્રિસ્ચીઅન લો-
કોને પોતાની ખુશશુરતીથી ફસાવી તેમને પોતાના
ધરમાં આવવાને લલચાવી મારી નાખે છે. અરે
સાહેબ, જરા અહિં નજર કરો અને ભયકાર કામો
મારા મોઢે ફરીથી બોલાવો ના!’ એટલું બોલતાં
તેણે પેલા લડવઘ્યાને તેના બેટાના હાથ અને પગ-
માં ખીલા થોકીને પાડેલાં બોક દેખાડ્યાં.

‘હિંમત રાખો મારા હયુ સાહેબ, એ રવેશે
કમકમો ના! દિલગીરીને દુર કરો! એ રવેશે હિ-
અકારા ખનવું તમને છાજે નહિ; હું તમને તમારી
સ્ત્રોતી કબર દેખાડીશ; વાસ્તે ધીરજ ધરો. પવિત્ર
પેગમ્બરની કબરમાટે લડવાને તમે જે સોગંદ લી-
ધા છે તે ખાતર હિંમત પકડો; હજી તો તમને હ-
જરો કાફર મુસલમાનોનાં માથાં ભાંજવાં છે. દેવળ
તરફ વફાદાર રહેવાને હું તમને કહું છું, અનંત એ-

તાવું છું કે હિચકારપણાને બદલે દિલમાં શંખત ફિ-
ણા ધરો! મારા સાહેબ, આ કોઈ કાલે નહિ સાંભ-
લેજો કમ કમાત ભર્યો માતનો તમારે ફિણા લેવો
જોઈએ.’

એ રવેશના સખુનો સાંભળતાંજ પેલો પેહે-
લવાન બોલ્યો, ‘મને સેતાખીથી જણાવો કે એ
કરપીણુ કામ કીઆ ચંડાળે કર્યું છે. અસ એટલું-
જ કહો કે એ કોણે કર્યું છે અને પછી જુવો કે તે
ચંડાળ ઝેરી સાંપના આ મારાં હથિયારોથી કેવા
કકડા છુકલા કરી તેના ચંડાળ જીવને દોજખમાં ગ-
જાવ ખમવાને રવાના કરે’ છું, કે જેથી તે ચંડાળ-
ને પોતાનાં નીચ કરતુકની તોજશ કરવાનો વખત
મળે નહિ.’

પ્રાયરનાં દિલે તે પેહેલવાનના સખુનોથી ધુ-
જરાં છુટયાં તો પણ જાણે કાંઈ કાગતું ન હોય તેમ
તેણે શાંતી અખ્તીયાર કરી.

હું તે યાહુદીના બાગમાં ઉભેલો હતો તે વખ-
ત હું જોઉં શું કે તે હાથમાં ફિવો લઈ તે પોતાના
એક બેડોલ બતરીજને ત્યાંના એક કુવા આગળ
લઈ ગયો. બતરીજો તમારી પોતાની આગળ
ચાલી તમારા દીકરાનું શરીર ઉંચકી દોડતો ગયો.
અને યાહુદીના હુકુમથી તેને કુવમાં હોમાવ્યું. ત્યાર

પછી એક ત્રીજા શખસે કુવામાં નજર કરી તે બં-
ધેને કાંઈ કાનમાં કહ્યું. મારા સાહેબ, આ ત્રીજો
શખસ પેલી ખુશશુરત યાહુદન હતી. તેનું નામ તો
તમને રોશન છે, કહેવાની કાંઈ અગત્ય નથી.’

પેલા ઉમરાવના ચુસ્સાની હવે હદ રહી નહિ.
તે દાંત્યાં પીસી બોલ્યો, ‘ગુદીય ! દેખાવે શીરેસ્તો
પણ બાતેનમાં તો સેહેતાન ! તેણી એક યાહુદન છે,
પણ તેણી ખુણમાં પોતાના હાથ ખરકે એ મનાય
એવું નથી !’

‘પણ હું કહું છું કે મેં તેણીને ત્યાં દીડી હ-
તી ! તેણીએ હિન્દી શાળ પોતાનાં ખભે ઓઢેલી
હતી. તેણીનાં બુલકાં સાંપના જેવાં પેચદાર હતાં.
તેણીનાં માથાંની બાલેબાલ બેશુમાર મોતી નથા
લાલ હતાં. તેણીનાં નેણ ચકચકીત અને કાળાં બ-
મર જેવાં હતાં; તથા તેણીના રોક્ષારા લાલ કીરમ-
જી રંગના હતા. તેણીએ મખમલનો જલો પેહેરે-
લો હતો. અગર મેં તેણીને ત્યાં જોઈ નહિ હતે તો
તેણીની આટલી બધી નીશાણુ હું ક્યાંથી આપતે,
એટલો તો મનસે ખ્યાલ કરો ! શું હું કોઈ દહાડે
પણ તેણીને ત્યાં જમવા કે મળવા ગયો હતો ?’
શું હું કાંઈ એવો આદમી છું કે કુદર લોકોની છો-
કરીઓ તરફ નજર કરું ? તોબાહ ! તોબાહ !’

‘માફ કરજો, પ્રાયર સાહેબ, હું તમને તેમજ આપણા દેવળખાતે જ્યારે મારી હેલનની દાલત મારા હાથમાં લાવશ ત્યારે તેમાંથી મોટી બક્ષેશો કરશ,’ હયુ બોલ્યો. ‘પણ વાઈ, તમે કાંઈ એમ બોલ્યા કે મારા હયુને કુવામાં નાંખી દેવાને પેલા યા-હુદીએ પોતાના ભતરીજનને ફરમાવ્યું હતું?’

‘હા મેં મારી નજરેનજર તેને દીઠો અને કા-ને કાન હુકુમ આપતાં સાંભળ્યો હતો. અરે એ ટલું જ નહિ, પણ તેની દીકરીને આ રવેશે બોલતાં સાંભળી હતી કે તેણીએ નાના હયુને ખીલામારી મારા નાખતાં દીઠો હતો.’

લાઈ હયુએ તે પ્રાયરનું જીગર તપાસવાને તેના ચેહેરા તરફ ટગોટગ જોયું; જેની મતલબ પેલો મકારો પ્રાયર ચેતી ગયો હતો અને તેથી તેણે થાવકો દેખાવ ધારણ કર્યો હતો.

‘તેણીએ તેને ખીલા મારી મારી નાખતાં દીઠો, એવું તેણી બોલી?’ નાઘતે પુછ્યું. ‘તેણીની દયાળુ લાગણીની મને એટલીતો સારી પેઠે ખબર છે કે લડાઈમાં દુશ્મનને જરબ મારતાં મારા હાથ તેની યાદથી અંટકતા હતા. એ તમારી વાત મનાય એવી નથી. હું તમને જણાવું છું કે કાપાકાખી અને મારામારી વિરૂધ જોસીનસ જે મારી આગળ લ-

બાણથી ભાયાણુ ચલાવતો હતો તે તમારાં બોલવા કરતાં અતિશય મોટું હતું. વળી મારા દીકરાએ મને કહ્યું હતું કે જોસીનસ અને તેની દીકરી તેને ઘણો ચાહતાં તથા તેના ઉપર હજારો હજાર મેહેરખાની વરસાવતાં હતાં. તેમની મોહોબત તથા મેહેરખાની બેશક ખરી હતી.’

‘ખરી જાદુઈ હોય તો કોણ જાણે !’ પ્રાયર બોલ્યો. ‘માનજો જેન્ટ સાહેબ કે તમે યાહુદીઓના ગુનાહ તરફ જે અખાડા કરોછો તેથી લોકો તમારા વિશે એવું સમજે છે કે તમે તેમનાં જાદુઈ કામમાં સામીલ છો, કારણ પવિત્ર પાદરીઓ તેમના પાપી કામો વિશે તમને જણાવે છે તે છતાં તમે તે માનતા નથી.’

એ સખુન સાંભળી હયુ બોલ્યો, ‘ભલા પાદરી મારી બેઅદબીની દરગુઝર કરજો; અને માનજો કે જો હું જીવતો રહીશ તો મારા બેટાની લાસને ઠેકાણે પાડ્યા પછી તે માટે હું પુરતો પસ્તાવો કરીશ. હું જાણું છું કે કેટલીક મુખ્ય બાબતોમાં તમે સાચું કહોછો. મને ખબર છે કે મારો હયુ ગદ્દ સાંજે યાહુદીને તાંહાં હતો અને કે તમે પણ ત્યાં તેના બાગમાં હતા. વળી મારો દીકરો કુવામાં પડ્યો એ વાત પણ હું જાણું છું કારણ કુવાની અંદર મેં

કાંઈ ચીજ જોઈ હતી, જ્યારે મને એટલી ખબર ન હતી કે તે મારા દીકરાનું શરીર હતું.’

‘ખરી વાત,’ પ્રાયરે મનમાં વિચાર કીધો, ‘હું ત્યાં તારી નજદીકમાં જ હતો અને કે જો તારા દુકતાને હુનારત ખની ન હતે તો તું પોતે એવી હાલતે રસ્તા ખેજ જોતે કે જેની તને જરા ખાન પણ નથી.’

વાંચનારને યાદ દેવડાવવાની અગત્ય છે કે લાઈ હયુની ઘેરી લેદી હેલન મરણ પામી ત્યારે જ કાંઈ પુંજ મુકી ગઈ હતી તેનું શું થયું તે સાથે એક ભરમ જોડાયેલો છે, અને તે ભરમસાથ પેલા પ્રાયરનો સંબંધ હતો. આ વાત એટલે સુધી વધી હતી કે હેલનના કન્ફેસર (પાદરી)ને પ્રાયરે ઠેકાણે પાડ્યો હતો અને તેના મરણ સાથે હેલનની દોલત પણ જોખ થઈ ગઈ. આગળી સાંજે તે પ્રાયરે લાઈ હયુની પુઠ કાઢી ખુરી મતલબસર ધરી હતી; પણ પેલું નોંજીવાન બાળક કુવામાં ટીંગાઈને જોતાં તેનામાં પડયાથી તેની તે મતલબ અમલમાં આવતી અટકી હતી. અને એવી ખુરી મતલબ રાખવાનું પ્રાયરને કારણે એજ હતું કે પોતાનું આગલું પાપ ઉંઘાડું પાડનાર કોઈ જીવતું રહે નહિ. તેણે પોતાનું કરતુક સાબેત હિકમતઉપર રચેલું હતું. લીનકર

નના બહા ખીશપ તરફનો પોતાનો ચિહ્નકાર તેમાં સમાયેલો હતો. તેના લોભની વજાણ યાહુદીની દો-લત તરફ ટાંકેલી હતી, જે પાર પડ્યે તેણે લીનકનના અમીર તથા પોપના એલચી સાથે વેહેંચી લેવાને નક્કી કર્યું હતું; અને છેવટે ધરમ ઉપર જીવ આપનારાઓની ટીપમાં સર હયુનું નામ ઉમેરવાની તત્સદી માટે તેણે એવન (અદનો પાદરી) થવાની નેમ રાખી હતી. કનકેઅરના મરણનો ભેદ જેસ્તાને કાંઈ ખબર હતો એવા વેહેમ ઉપરથી તેને પણ ટેકાણે પાડવાને આ પ્રાયરે નક્કી કર્યું હતું. જોરીનસની દીકરીનું ખુન પણ તેણે પોતાની ગોઠવણમાં થો-જી રાખેલું હતું તે એટલાજ માટે કે તે ધરડા યાહુ-દીના તમામ ખમ્મણાનો તેણી વારેખ હતી. વળી આ છેલ્લાંને માટે તો પ્રાયરને ઘણાં કારણ હતાં.

‘મારા લાદ’ હયુ.’ પ્રાયર બોલ્યો, જાણજો કે આ શહેરમાં જગેજગ ગામડાઓ ફરિયાદનો પોકાર ઉઠાવી રહ્યા છે કે તેમનાં બાળકોને આપણા પંગમ્મરની મશકેરીમાં યાહુદીઓ ચોરી જઈ લાથે પગે ખીલા થોકી મારી નાખે છે. એ તેમની ફરિયાદનો ઉપાય પાદરીઓ બરાબર કરી શક્તા નથી તેથી તમે તરફથી અમે આશા રાખ્યે છીએ કે આપતા ઉપાય લઈ પાપી ખુનીઓને ધરીત કેન્દ્રે પુગાડો. ‘હું સોગંદ લઈ કહું છું કે એવા પાપીઓને પકડી કાઢી શિક્ષા કરવાને હું કાંઈ હરકત નાખીશ નહિ,’ હયુ બોલ્યો.

‘અને જ્યારે તમારા શોકને લીધે તમે પોતે એ કામ કરવાને નાણાયક જણાવો છો તેથી બિંદુતર

એ છે કે તે કામ તમે મને સોંપો,' પ્રાયર બોલ્યો.
'હા, એ કામ મારા બદલે કરવાને હું તમને
પુર અખ્તીયાર આપું છું વાસ્તે જે તમને નેક લાગે
તે મારા નામમાં કરજો.'

હયુ પોતાના દીકરા ઉપર વાંકો વળ્યો અને
તેના ગોલાળી શેઠાર ઉપર ચુંબી લીધી. તે બોલ્યો
'રે મારા દીકરા, તું મને મળ્યો એટલામાંજ મરણ
પામ્યો ! હું તારાં બુતને કાંતો બેસાડવાનો હતો અ-
ને આ તારી બહુ આંખમાં ઘેન્ત કુટુંબના નેણ હું
જોવાને ઉમેદવાર હતો ! અરે હું કેવો ઉમેદવાર હ-
તો કે આ તારા નાનુક હાથ લડાઇના જરબ લગા-
વવાને લાયક મજબુત થમલા જોવું !' બારણાં ત-
રફ જતાં તે બોલ્યો, 'મારી આશા તદ્દન તુટી ગઇ.
એના સાથ મારું સંબળું ગયું !'

'મારા લાદ' હયુ, તમારા માહેતમમાં હું
લાગ લઉં છું,' પ્રાયર બોલ્યો, 'કારણ એ બાળક
મને ધણો પહોંચો હતો હું એટલી ઉમેદ રાખું છું
કે નામદાર માલગુર પોપ આ શહેરની મુલાકાતથી
પાછા ફરે તે આગમચ એના ખુણીઆને તેમનો ધ-
ટનો બદલો આપીશ. વળી એટલું પણ ફરીશ કે આ
નાનો હયુ જેતું ફક્ત ધરમ ખાતર બુન થયું છે તે-
ને શહેરના દેવળમાં દતાવીશ કે જ્યાં દેશદેશના લો-
કો એની કબરને સેઝદો કરવા આવશે.'

પ્રકરણ ૧૪ મું.

જોસીનસ બાબે જેસ્તાએ ધણી તલાશ કરી
પણ કેડેથી તેનો પતો મળ્યો નહિ. લીઓનીને એ

પાતની ખબર હતી નહિ. પોતાના માતખર કાકાનાં
મરણથી તેની મીલકતનો તે વારેશ થયો હતો, તેથી
ગુદીથનો હાથ મેળવવાની ઉમેદમાં તે મોટાં કામ-
તી નજરાણાં લઈ તેણીને ધર ગયો. અને ઘણી કા-
શેસ કરવા છતાં ગુદીથે તેને તદ્દન ના પાડી. તેણી-
ના ઓરડામાંથી નાસીપાસ બની બહાર નીકળતાં
એકજ દિલાસો તેને હતો કે પોતાનો હરીફ જેસ્તા
પણ તેનીજ માફક બેનસીબ હતો. જેસ્તાને ખબર
હતી કે તે ગુદીથ આગળ હતો જેથી તે અતિશય
બળતો હતો. તેના ઓરડામાં લીઓની જતાં તે તે-
નાં આંગપર ધસ્યો અને તેનો તોટો પીસ્યો; પણ
લીઓનીએ તેનો એક હાથ છટકાવી પોતાને મરતો
બચાવ્યો. ઘણું જોર કરવાથી જેસ્તા પટકાઈ બેશુ-
દ્ધ હાલતે જમીન ઉપર પડ્યો. જ્યારે લીઓની હવા
આવવા માટે બારો ઉંઘાડવા ગયો એટલે તેની ન-
જર એક દાખર ઉપર પડી જે તે પોતેજ ડાકેણના
ધરમાંથી લાવ્યો હતો. તે ઉંઘાડતાં એક કાગળ તેણે
નીચે પ્રમાણે વાંચ્યો :—

નામ તુંજતું હિંમર, બાપે નહિ તું જ્યુ,
ખ્રીસ્તી ન લેખાય તું, હરગેઝ થઈ જરર.
નજર કરી જો તું, કરો તપાસ પુર,
થયું દુર ખલું તુંજ ખુદ જાણેથી ઉંચ,
વાળ ચશમ છાટી તર્ક, નિશાણ તહિ તું દેખ.
ડાકેણ તણાં આંગળાંને, છે અબ્બયબ કાંઈ બેદ;
આશમાની કાંઈક રંગ ખુબ, લાલ રંગ કાંઈક શુભ
ઝાડની એક ડાળી રૂપ, સપ જો તું મૂત.

ઉપરું લખાણ વાંચ્યા બાદ લીઓનીએ જેસ્તા-

નું પેહેરણુ બરાબર ઉંઘાડયું જ્યારે તે જોય શું કે તેનાં ખભાં ઉપર એક ઝાડની ડાળીની આશમાની રંગની નિશાણ હતી. તથા તેની છાત્રી ઉપર લાલ રંગે સાંપનું ડોકું પારેલું હતું. પેટી માંહેલી કપડાંની ખીંદરી ઉંચકતાં તેમાંથી એક ત્રણ વરશનાં બાળકને આવે એવો એક ઝબ્બો અને બીજાં કપડાંની કળી પડ્યાં. તે તપાસતો હતો એટલામાં કોઈની અવાજીનો અવાજ તેના કાન ઉપર પડ્યો. તાત્પર-તોય કપડાં પેટીમાં દાખી દેતાં તે અડધાં બહાર રહી ગયાં. જેસ્તાએ હિંમત માંડયું જેથી લીઓની દોડતો કે તેની નજદીક જઈ ઉભો. જેસ્તાએ નજર ઉંઘાડી અને લીઓનીને જોતાંજ તેણે તેનાં આંગ ઉપર કુદકો માર્યો.

લીઓની—દુર રહે, મારાં આંગને હાથ ના લગાડ, નહિ તો તું જાણુ.

જેસ્તા—હું તને ઈન્ન નથી કરવાનો.

લીઓની—તેની હું સંભાળ રાખીશ.

જેસ્તા—તારું ખજર મ્યાનમાં ખોસ, તને નુકશાન કરવાની મારામાં હવે જરા તાકાત રહી નથી.

લી—તેં એક વેળા તળવીજ કીધી એજ મારે પુરતું થયું અને ફરીથી તેવી કોશેશ કોઈ કરે નહિ તેની હું પોતે સંભાળ રાખીશ.

જે—હું સોગંદ લઈ કહું છું કે તેમ ફરીથી કરવામાં આવશે નહી. આ કેવી ભયંકાર લાગણીઓ !

લી—મદદ માટે કોઈને બોલાવું ?

જે—નહિ. મારું દુખ દરે કરી શકે એવું મારું કોઈ નથી. એક વેળા તું મારો સાક્ષિલી અને જની હોસ્ત હતો; પણ તે વખત હવે વહી ગયો છે. તુંએ મને દુન્યાથી રદ કરી નાખ્યો છે.

લીઓની તેને જુદીયના જવાબ વિશેનો સંધજો ભરમ કહેવા જતો હતો પણ અભીમાનીએ તેને વાર્યો.

લી—તું હમણા તો મને બદનામ કર; પણ યાદ રાખજે કે વખત આવશે ત્યારે તું જરૂર પસ્તાશે.

જે—કદાચ તું બેગુનાહ હોય તે હું હાલ કાંઈ કહી શકતો નથી; કારણ, હું એટલું તો જાણું છું કે મારું ધ્યાન ધણું બગડ્યું છે. અને તેમ બગડવાનું કારણ એક પાપ છે કે જેમાં હું પેલા મકારે ઇકાનોના પ્રાયરના મીઠાસવાણાં ફરેજથી ફર્યો છું. તે પોતાની કોઈ જુરી મતલબ પાર પાડવાને કોઈ માણસ શોધતો હતો એટલામાં પેલી મીરજાના મીનારામાં મારો તેના સાથ મિલાપ થઈ ગયો. તેણે મને પૈસાની ધણીજ મોટી લાલચ દેખાડી એક કરપીન કામ મારા પાસ કરાવવા માંગ્યું કે જે કરવાને મેં સોગંદ લીધા; પણ પેલી મીરજાની મજબુત સલાહથી આ હાથ લોહીમાં ખરડાતા અટ-

કયા. તેણીએ મને ચેતાવ્યું કે પ્રાચર એવો ખુરે આદમી છે કે તે કદી પોતાનો આપેલો વચન પાર પાડશે નહિ વાસ્તે તેનાં બોલવાં ઉપર જરાએ ધત-ખાર રાખવો નહિ. મને તો પૈસાની ધણીજ જરૂર હતી, કારણ જુદીથ ઉપર મારું દિલ મોમની મિસાલ નરમ થઇ ગયું હતું માટે તાલેવંતમાં ખખ્યા વગર મારું કામ થાય એવું મને લાગું નહિ, તેથી પેલા મકારેતું હથિયાર બંનવાને મેં તેને વચન આપ્યો હતો. જેથી બીચારો ભણે કનકેસર પાદરી-

લી—અરે પણ આ મોહોલામાં નેઝેરીન (ક્રીસ્ચીયન) લોકોનો સોહોર થતો તને સંભળાયય કે?

કેતુરા—(જેસ્તા આગળ દોડતી આવીને) નાલાશો જેસ્તા, જલદી અહિંથી નાલાશો. તમને બંદીખાણનો ઉપરી ગાસતન પોતાના માણસો લઈ પકડવા આવ્યો છે.

જુદીથ ગડબડ સાંભળી તરત હેઠલ દોડતી આવી જ્યારે કેતુરા તેને સાંમે મળી અને બોલી, 'મારો વહાલી બાઈ, તમે કાંઈ શીકર કરશો ના; માત્ર જેસ્તાને સરકારનાં માણસો પકડવા આવ્યા છે.

જુદીથ—જેસ્તાને પકડવા આવ્યા છે? કાં, શા માટે? લીઓનીને કાંઈ જલદી તેડી લાવો.

કેતુરા—લીઝોની જેસ્તા આગળ છે.

ગાસર્તન પોતાના માણસો લઈ જેસ્તાના ઓરડામાં ગયો જ્યાં તેને જોતાંજ તેના ઉપર તડાપ મારી તેને પકડ્યો અને બેડીમાં સીકર્યો. જુદીય તહિં જઈ લાગી. તેણીને જોતાંજ પેસો દેવ જેવો ગાસર્તન તથા તેના માણસો હાવરાબાવરા જેવા થઈ એક બાજુ જઈ ઉભા.

જુદીય—મારે જેસ્તા સાથે વાત કરવી છે માટે તમે દુર ઉભા રહો.

ગા—અમને અહિંનો રંગીલો શરાબ મળે તો તેમ કરવામાં કાંઈ મુઝાયકો નથી.

તરત તેમને શરાબના શીશા મળ્યા.

ગા—અહિં આવરે, કુતરા, આ પેહેલાં ચાખી જો, કારણ, કોણ કહી શકે કે એમાં ઝેર ભેળ્યું નથી.

તરત એક ચાહુદીએ તે ચાખી દેખાડ્યો એટલે શીશા પેદરપે ઉઠાવા લાગા.

જેસ્તા—વહાલી જુદીય, તું જાણેય કે ગાસર્તનના હાથમાં સપડાયલો શખસ કદી છુટકારો પામી શકતો નથી, માટે હું તારી છેલ્લી મુલાકાત લઉં છું! અને તેમ જાણીને એક ભરમ તારી આગળ ઉઠાડો કરું છું કે તું સમજે છે તેમ હું તારો

પિત્રાઈ નથી. તારો ખરો પિત્રાઈ પોતાની આયા-
ના હાથમાં તેણીની કોઈ ગફલતીથી પોતાનાં માત-
પીતાને પેલી જીહ્વાન મળવા ગયો જ્યારે પેલી આયા
તારા પીતાના કોપથી ગભરાઈ અને પોતાની જૂળ-
નો ધાંક પીછોડો કરવા મને મારી મા આગળથી
લાવીને તારા ગાપને સોંપ્યો. વળી તું અને બીજા
સમજે છે તેમ હું કાંઈ ચાહુદી નથી. પણ નેઝેરીન
ઓલાદનો છું અને મારી મા તરીકે હું પેલી ડાકે-
ણને પીછાચું છું.

બુદીય—વારું, પણ હાલમાં તને પકડવા
શા માટે આવ્યા હશે.

જે—તે એટલાજ માટે કે પ્રક્રિયાના પ્રાયર-
નું એક કાળું કરતુંક હું જાણું છું. માટે તે કોઈ પણ
રવેશે મારું કાતળું કાઢવા માંગે છે; અને તે હું
લીઝોનીને જણાવું છું કે કાંઈ બીજો શક ભરેલો
વિચાર મારા ઉપર કોઈ લઈ જાય નહિ.

લીઝોની તેની નજદીક ગયો જેના કાનમાં
તેણે કાંઈ વાત કીધી.

લી—આનું, જેસ્તા આ મુસીબતે પોંહોંચવાને
તંદન નાલાયક છે.

બુ—તે હું માનું છું.

લી—તેણે જૂળ તો કીધી છે; પણ જેમ પેલો

પ્રાયર દુન્યાને સમજવા માંગે છે તેમ નહિ.

જુ—જો દેશનો કાયદો મેહેજ તોડ્યો હોય તો જ્યાં સુધી ન્યાયાધીસોના હાથમાંથી છુટે ત્યાં સુધી ગારસતનના હાથમાં રહેવાને કાંઈ અડચણ જેવું નથી.

જે—મેં કાંઈ કાયદો તોડ્યો નથી; પણ પ્રાયરે તેમ કીધું તેમાં મેં થોડોક વખત સામેલગીરી રાખી હતી. તેણે ફક્ત મને ફસાવ્યો હતો, અને તે માટે હું કાંઈ પોતાને થોડો ગુનેહગાર સમજતો નથી. કેમ, કાલેજ, તું એટલો ઉદાસ કેમ થઈ ગયો છે.

કાલેજ—અરે મારા શેઠ, આ તમારી શી હાલત ! અરે એ કેમ સાંખું ! બોલો સેઠ, હું શું કરું, મારા પાસ બહાર ધણુજ જોરાવર છ આદ-મીઓ ખંજર સાથ તધ્યાર છે; ફક્ત હુકમની ખોટી છે.

તેના બોલવા ઉપર તરત તે છ માણસોએ દેખાવ દીધો જ્યારે ગારસતન ચોંક્યો અને તેઓને એરડાની બહાર જવાનો હુકમ કરવામાં લાવ્યો. તેઓએ તેનો ધનકાર કર્યો અને જણાવ્યું કે સે-ઠાણીનો હુકમ શિવાય તેઓ જેસ્તાની આસપાસથી ખસવાના નથી. જુદીથે ડહાપણ ખરચી તેમને ક-

હયું, 'હું' તમને હુકમ કરું છું કે તમે અહિંથી બહાર ઉભા રહો; પણ ધ્યાન રાખજો કે આ માણસો પાંધરા બહાર જાય અને ઘરના બીજા કોઈ પણ ઝોરડામાં પગ મુકે નહિ.

જેસ્તા—(જુદીયને દિલગીર જોઈ) મારા જવા પછી તારાં દિલને જરૂર કરાર આવશે—તે વખત લીઝોની તારો મદદગાર થશે, એવો મારો ચોકસા બરોસો છે.

લીઝોની—હું આ ફરતા આશમાન તથા હકતકેશવર જમીનના સોગંદ લઈ કહું છું કે હું એણીનો મદદગાર થઈશ.

જેસ્તા—ત્યારેજ સુખના દિવસ પાછા આવશે! અને ત્યારેજ તમે લોકો સલ્વાહ અને સંપન્નમાં એકમેક સાથ જોડાશો.

જુદીય અને પોતા વચ્ચેનો સંબંધ કેવી પંકતી ઉપર હતો તેનો ખુલાસો જેસ્તા આગળ કરવાની તક લીઝોનીને આ બોલવા ઉપરથી મળી. તે બોલ્યો, 'સખર, જેસ્તા, જુદીય સાથના મારા સંબંધ વિશે તું એક બૂળમાં ગોતું ખાય છે. હું, અતરે તેણીના હાથનો દાવો કરવા આવ્યો હતો, ખરો, પણ તેણીએ તે મારી અરજ રદ કરી મને સેવટનો જવાબ ધણેજ નાશીપાસીનો આપ્યો છે.

તેણીના જવાબથી મને એક રસભાર પણ હવે આશા બાંધવાનું રહ્યું નથી; અને મારાં બોલવાનાં ખરાંપણા વિશે જોઇએ તો જુદીયને પોતાને તું પુછ્યામાં લાવ.’

જુદીય—એનું બોલવું તદ્દન રાસ્ત છે.

જેસ્તા—શું એમજ છે? ત્યારે મીરઝાની આગાહી ખોટી નથી! —કોઇ યાહુદી તેણીનો હાથ મેળવી શકશે નહિ.

લીઓની—પણ તું કાંઈ યાહુદી નથી, જેસ્તા.

આ ખુલાસાથી તે બંદીવાનનાં જીગરમાં હર્ષ સમાયો નહિ. તેથી તેનાં જીગરમાં આશાનો કાંઈ પ્રકાશ દીપી નીકળ્યો, અને હઠે એ ધીરજ સાથે તે ખુશાલ એહેરે બંદીખાણે ગયો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

જેસ્તાના જવા પછી જુદીયનું દિલ તેના છુટકારા માટેના તરેહવાર અંદેશાના વમળમાં પ્ર-ડ્યું. અનેક ઉપાયો દિલે યોજ્યા પણ તેના ધરના કારભારી કાલેએ સુચવેલો એક ઉપાય તેણીને ઘણો દુરસ્ત લાગ્યો. આ વિશ્વાસુ નોકરે તેણીના આપના

શોધ માટે છુપા લેખાસમાં કિલ્લાના જાળજા ભાગો તરફ જઈ આવવાનો જોખમ પોતાને સર લેવાને ખાહેસ્ત દેખાડી; પણ તેણીએ તેને જવા ન દેતા પોતે પોતાની સાહેલી કેતુરા સાથે વેશ બદલી પોતાના આપને ધુંડવા જવાનો દિલસે દરાવ કર્યો. સ્પેનીશ લોકોના પેહેરવેશમાં તેઓ તધ્યાર થયાં. જુદીથે એક ચીઠી લખી પોતાના આરડાની તેજલ ઉપર મુકી જે મધે તેણીએ લખ્યું હતું કે :—

કાલેએ પોતાના સેઠની ખેડીની મરજી રાખવા તેણીની થોડા વખતની ગેરહાજરી છુપાવી રાખવી. તેણી અહિંથી કેતુરાને લઈ ઘણી દુર ગઈ નથી. તેમ કરવાની તેણીની મતલબ પોતાના આપને ધુંડવા જવાની છે. સઘળું ધર તેના જ્ઞસ્તકમાં તેણી સોંપી ગઈ છે.

તેજ તેજલ ઉપર એક ખીજો રૂકો હતો જેમાં તેણીએ લીઓનીને જણાવ્યું હતું કે લેદી ધસાખેલાને મળવા જવાની તેના સાથની ગોઠવણ તેણીએ હાલ તુરત મોકુફ રાખી છે; અને તેણે ખાતરી રાખવી કે તેમ કરવાથી જોસીનસ વેપારીના છુટકારા માટેના ધલાજમાં કાંઈ ઢીલ થશે નહિ.

એ રવેશનો બંદોબસ્ત કરી તથા પોતાના તેમજ કેતુરાના હાથમાં દીલરખા રાખી જુદીથ

તેણી સાથે ત્યાંથી નીકળી અને લીનકનના ડુંગર ઉપર ચઢી ગઈ. જ્યાં તેણી પગ મુકે ત્યાં તેણીની ખુબસુરતી નેહાલવા લોકોની હા મળતી. દુરથી લીનકનના કિલ્લાના ખુરજ દેખાડી જુદીથ કેતુરા આગળ ખેલી, સામા જે મીનારા દેખાય છે તે દેહેશતનાક જંગલમાં કદાચ મારા બાપનો પત્તો મળશે.'

કેતુરા — પણ એ તો ગોયા કેદીઓને રાખવાના બંદીખાણામાંની નાની કાતડી જેવો દેખાય છે !

તેઓ હિંમત પકડી આગળ ચાલી અને એક ભાગર પસાર કરી ખીજી આગળ ગઈ. હવે જુદીથને ખબર હતી કે હલકે વાઘેના ગવઘ્યાઓને એ ખીજીમાં દાખલ થવા દેવાનો હુકમ હતો નહિ તેથી તેણીએ પોતાની તમામ ચપળતા એકઠી કરી અને દિલરૂપાના તાર ખરાબર કરી એક એવી તો અછી રીતનો સરોદ કાઢ્યો કે તમામ પહારેગીરો તેણીની આસપાસ ભેગા થઈ ગયા. ગીતમાં તેણે રૂપેનીઆ-દ' લોકો અને શારલામેન વચ્ચેની કસાકસીની લડાઈની કહા કહી સંભળાવી જે સાંભળવા ઉપરથી લોકોએ આફરીન! આફરીનના પોકારો ઉઠાવ્યા. ઉંચે એક કંગુરા ઉપર નબર કરતાં લેદી ધસામેલા

ઉપર જુદીયની નજર ગઈ. તે લેદીએ પોતાના એક ખીદમતગારને પોતાની નજદીક બોલાવ્યો અને તેને કાંઈ હુકુમ આપ્યો. તરત તે ખીદમતગાર પેલી રપેનીશ ગાયણકારે આગળ આવ્યો અને તેમને ઇસાબેલાના મુકામ તરફ લઈ ગયો. આ લેદી તેમના સુંદર સરોદથી તથા વાજનતરથી ઘણીજ ખુશ થઈ ગઈ, અને તેમના તરફથી ઘણાક રાગ તથા ગીત સાંભળ્યામાં લાવી.

એ રવેશે તેણી પોતાને ગમત મેળવતી હતી એટલામાં ઓરડામાં બે સ્ત્રીઓ દાખલ થઈ જેમની આગળ તેણીએ જુદીય અને તેની સાથીની અત્યંત તારીફ કરી, થોડીક વારમાં બહાર કમ્પાઉન્ડમાં કાંઈ સોહાર સંભળાયો જેથી ઇસાબેલા તથા પેલી ખીજ સ્ત્રીઓ ખારી આગળ ગઈ.

ઇસાબેલા—મોદ, અરે આ તો લીનકનનો અમીર પોતાની સાથે પોપનાં એલચી તથા મારા ભાઈનો હરડતો વેરી ઇકાનોના પાદરીને લઈને આવે છે. એની સાથનો દરેક આદમી મારા ભાઈના જીવનો તરસીઓ છે. મોદ, મોદ, હવે હું રજા લઉં છું, કારણ મને અહિં થોભવામાં કાંઈ સારો સાર નથી.

મોદ—વહાલી ઇસાબેલા, તારા મેહેલમાં જ.

ધામાં તારા બાઈને તું તારા લીધે વધારે અડચણ-
માં નાખશે, કારણ તાંહાં તેના પોતાના મેહેલમાં તે-
ની સતા ચાલતી નથી. પોપનો એલચી ત્યાંનો
હાલમાં મુખ્તીયાર બન્યો છે, વાસ્તે તું અહિંજ
ચોભે તો ઠીક.

ધસામેલા-તારું કહેવું રાસ્ત છે. મારા બાઈ-
ની પોતાની હુઝતથી હું તેનાથી જુદી પડી છું.

તેણી એ રવશે વાત કરતી હતી એટલામાં
અમીર તરફથી એક કાસદ કાંઠ પેગામ પેલી બંધે
સ્ત્રીના કાનમાં કહી ગયો. તેઓ ધસામેલાને કાંઠ
સાંભળે નહિ તેમ કાંઠ કહી ગઇ, જેણી આંખમાંથી
આંસુ પાડતી બારી આગળ એક ખુરશી ઉપર
બેઠી. તેણીને એ રવશે એકલી જોઈ જુદીયે પો-
તાની અરજ તેણીના આગળ કરવાની તક લીધી.

જુદીય—લેદી ધસામેલા, હું તમારી દયા
માટે તમને આજેજી કરું છું.

ધસામેલાએ તરત તેણીના તરફ મો ફેરવ્યું.
બ્યારે જુદીયે પોતાની તથા બાપ અને જેસ્તાના
ધુમ થવાની તમામ હકીકત તેણીને કહી સંભળાવી.

ધસામેલા—શું ત્યારે તું રપેનીશ કન્યા નથી!
તારું નામ ગેશ્ચીઅલ નથી! અને તું ધંધાદારી ગા-
યનકાર નથી?

જુદીય—નહિ; મારો આ શેહેરમાં જન્મ થયો હતો, અને અત્યાર સુધીનો મારો જન્મારો અહિંજ ગુજર્યો છે.

ધસામેલા—પણ હું એ રવેશનાં મક્કરબાજ કામોને ધિક્કારું છું. તને જો કાંઈ કહેવું હતું તો ખુલ્લી રીતે કાં નહિ આવીને કહ્યું? વારું, હવે જે થયું તે થયું. મારા સાથ લીનકનની ઉમરાવજીની મંડપમાં આવ.

તરત જમણની તેબલ મંડાઈ; અને કેતુરા પોતાની સેઠાણી આગળ તેણીની ખીદમત માટે તેબલ આગળ ઉભી.

ધસામેલા—લેદી મોદ અને એલીસ, તમને જણાવવા રજા આપો કે આ બંધે સ્ત્રીઓ એક નેક મતલબ સર અતરે આવી છે. આપણને જેમ જણાવવામાં આવ્યું હતું તેમ એઓ બંધે બેહેનો નથી; પણ એક ખીજની સેઠાણી છે; અગર તમારી મંજુરયાત મળે તો કાળે હું અહિંથી જાઉં ત્યાં સુધી તેઓને મારી સાથ રાખું.

તેણીની માંગણી અમલમાં આવેલી જોવાને બંધે સ્ત્રીઓએ ખુશી બતલાવી જેથી જુદીય પોતાના મનમાં અતિશય ખુશી થઈ. જુદીયે પેલી સ્ત્રીઓ આગળ પોતાનાં ગાયણ અને વગાડવાનું

પાછું ચાલુ કીધું. જ્યારે ઇસાબેલા મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે અગર તેણી એ રવેશે વખત ગુન-રશે તો ઇક્કનોનો પ્રાયર પોતાની ખુરી મતલબ પેલા નીરદોષ યાહુદી અને જેસ્તા ઉપર અમલમાં લાવ-શે; તેથી તેણી ત્યાંથી નીકળી અને જુદીયને ઇસા-રત કરી કે પોતાના રાગથી પેલી સ્ત્રીએને રોકી રાખે. જેના જવાબમાં જુદીયે પોતાની ઉલટબર-ની ઇસારત કરી પોતાનો હુર્ જણાવ્યો.

લેદી ઇસાબેલા કિલ્લાના અંદીખાણા તરફ નીકળી ચાલી અને પોતાની દાસી પાસે પ્રાયરને તેડાવ્યો.

ઇસાબેલા—પ્રાયર, પોપનો એલચી તને એખત (અઢતો પાદરી) કરવા માંગે છે. પણ મારે તને પૂછવું છે કે તું ટોળાંનો રાહબર થઇને ખરીબ મેંઢાંનો શિકાર કરે એ તને છાજે? તું લોકોનો ગોવાળ થઇ તેમને જખે કરેય ત્યારે તને આ મો-ટી પદ્ધતિ મલેલી શા ખપની? તારો જીવતો પાપી ખનતો જય છે. મને તારાં બધાં પાપી કરતુકની ખ-બર છે. તુંએ અમીરને તારા હાથમાં લીધો છે પણ યાદ રાખજે કે ખોદાની નજર તારા ઉપર છે. તે તને છોડનાર નથી તેની યાદ રાખજે. તુંએ કેટલાં ખુનમાં તારા હાથ ખરડયા છે. લાઈ હયુની દોલત-

તું શું થયું? તેની સ્ત્રીના કન્દેસર પાદરીનું શું થયું?

પ્રાયર—એનો જવાબ જ્યારે અદાલતની દેવડીએ મને પુછવામાં આવશે ત્યારે આપીશ. મને લેદી ઇસાએલાના ફાંટા સાથ કાંઈ કામ નથી.

ઇસાએલા—આહ! તું વાત કેવી કિડાવય! અને દિલે કેવો ચોંકેય! આજે તીશ વરસ થયાં હું તારી ખબર-રાખતી રહી છું. એટલા વખતમાં તું એ કેવાં કરપીન કામ કરયાં છે તે મને અજ્ઞાનમાં નથી.

પ્રાયર—જસ, ઇસાએલા, તું હવે અતેશ કરી રહીય. મને જવા દે, ઘણું કામ છે.

ઇસાએલા—શું કામ છે તે હું તને કહું! એક અલ્પજ્ઞ જે તારા કરતાં ઘણોજ પાક તેની વિશ્વ કાવતરાં તથા ખીજો એક નીરહોપ યાહુધી જેની દોલત ઉપર તું તલપેછે અને જેની બેટીને તું અમીરના કબજામાં ફસાવવા માંગેય તે; કેમ મારી નેમ ખરાબર છેની!

પ્રાયર—કોઈ ઇનસાનની મક્કુર નથી કે તને એ વાતની ખબર આપે. આ કામ પેલી મીરઝાં ડાકેજુનું છે. તેણી બે વેળા મારાં કામની આડે આવી અને મેં જતી મુકી છે; પણ હવે તેણીની મુશીબત લખાઈ ચુકી છે.

ધસામેલા:—એક તીજા નિરદોષ ઉપર હવે તારી નજર ફેંકેલી દુર કર તારો કિણો મારા ઉપર ઉતરવા દે; કારણ હું તેને લાયક છું.

માયર—તું કિણ લાયક! તું મારી એક વેળાની મોહોખતની દેવી તે લાયક કિણો! છિ! છિ! પણ આટલું તો જરૂર જાણજે કે મારી મોહોખતનો તું એ ઇનકાર કર્યો માટેજ મને આહું સુઝ પડ્યું છે કે જેથી મારાં ધરમ અને આખરને હાણી પુગી છે.

ધસામેલા—મેં તને એવું કરવાને ફરજ પાડી છે એમ કહેવાની તું હિંમત ચલાવેચ? તું મારા ખીઠાણાંના તકીયાને પુછશે તો તે વાચા મળવાથી તને ખુલાસો નકરશે કે તે તારી એ ઇમાની ખાતર મારાં આંસુથી તર થઇ ગયો હતો. પણ તે વાત હવે તું ભૂલી જા અને એક ખુણ કરવાથી ધરાધને ખીજા બેનાં લોહીમાં હાથ ખડવાથી દુર રહે. તને ખબર છે કન્ફેસર પાદરો તું તુંએ શું કીધું?

પ્રાયર—તું મને નાહક ખદનામ કરે છે, તેને તો પેલા ચાહુદી વેપારીના ભત્રીજાએ મારી નાખ્યો છે કે જે માટે તેને અને નાના હયુનાં ખુણ માટે જોસીનસને ફાંસી દેવામાં આવશે. અને એમાં લીનકનના અમીર શિવાય ખીજા કોઇનો હાથ નથી.

ધસાબેલા—શું સર હયુનું ખુન થયું! અને તે જોસીનસના હાથથી નીપજ્યું!

પ્રાયર—અલખતાં. ગઈ સાંજરે તે છોકરો પાછો ફર્યો નહિ તેથી હું તેના શોધમાં નીકળ્યો. જ્યારે તે જોસીનસના બાગમાં હશે એવું સમજી હું ત્યાં ગયો અને પછવાડે એક કુવો હતો ત્યાં આગળ એક ઝાડની પછવાડે સંતાઈ બેઠો તો જોઉંશું કે જોસીનસે પોતાની પછવાડે પોતાના ભત્રીજા પાસે નાના સર હયુને ઉંચકાવી કુવા આગળ લઈ જઈ તેને તેમાં નાખ્યો. એ કામ પેલી યાહુદને આગળ રહી કરાવ્યું હતું. તે સઘળાં ઘરમાં ગયા પછી મેં મારાં એક માણસને બોલાવી તેને કુવામાંથી બહાર કઢાવ્યો અને મારા ઓરડામાં લાવી મુક્યો છે. આવતી કાલે તેની પાયદસ્તમાં સામીલ થવાતે અમીર તરફથી ગામને હુકુમ થયો છે.

ધસાબેલા—ત્યારે તે માણસ એક શાખસી તરીકે બહાર આવશે.

પ્રાયર—અલખતાં; પણ તેની નજર ઝાંખી છે તેથી તેણે બાલકના હાથ ઉપરના જખમ દીઠા નહિ.

આ કમક્રમાત ભરેલી વાત સાંભળતાં ધસાબેલા વિચારમાં પડી. તે સમજી ગઈ કે એ કરપીન કામ પ્રાયર પોતે કરી શકે એવો હતો.

પેલો પાદરી તેણીના વિચાર સમજી ગયો. તે મનમાં બોલ્યો, ‘આ કામમાં મારાં જીગરનો બાગ ન હતો; પણ જ્યારે વાત વધી ગઈ છે ત્યારે લાચારીએ મારી પોતાની સલામતી ખાતર હાથમાં લીધેલું કામ પાર પાડવું જોઈએ.’

આવા વિચારમાં તે પાદરી દસામેલા આગળથી બહાર નીકળ્યો. જ્યારે તેણી પેલા શીરેશ્તાઈ એહેરેના બાળકના ગમમાં ગીરફતાર બની ત્યાંજ બેસી રહી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

નાના હયુલી પાયદસ્ત બીજે દહાડે તમામ મંત્રી દેખાવ સાથે કાઢવામાં આવી જે પાછળ શેડેરનું તમામ અદને આજ્ઞા ચાલવું હતું. તેના દરમિયાન એક ગુલબાંગ એક બાગુએ ઉઠી રહી. એક સ્ત્રી ઇકાનોના માયરનો ઘોડો અટકાવી તેને સવાલ કરવા લાગી. તેણી બોલી ‘રે પાંડા, મારો દીકરો ક્યાં છે?’

પાદરી—નીકળ અહિંથી, રે ડાકેણ!

મીરઝા—ગહિ, મને કહે કે મારો દીકરો જ્યાં ક્યાં છે?

પા--આ ડાકેણુ દિવાની છે. એણીનો દી-
કરો શું અને વાત શું તે કાંઈ હું જાણતો નથી.

મી--હું દિવાની નથી. ગઈ કાલેજ મને ખ-
બર પડી કે મારો દીકરો હાથિયાત છે. બધા પાદ-
રીઓ જરા ઢોભો હું તમને જાઓ વાર ખોટી રા-
ખીશ નહિ! પણ મારે જાણવું જોઈએ કે આ
કાળાં કરતુકવાલા પાખંડી પ્રાયે મારા દીકરાનું શું
કર્યું છે. બધા પોપના એલચી મારું સાંભળો!

એલચી--એ કાણ કંગાળ ચોરત છે?

એખ્યત--મારા સાહેબ કારદીનલ, એણી
એક ડાકેણુ છે. જાતે નીચ છે. જે હવા તેણી દમમાં
લોએ છે તે તેણીનાં જાદુઈથી ભરેલી છે. એણીને
ખંદીખાણે મોકલાવેલો બલી.

એ--અલખતાં, એણીને પરહેજ કરો.

મીરજાને તરત એ પાદરીઓએ પકડી લીધી;
પણ તેણીએ આકાશ તરફ હાથ ધરીને અને ભારે દુ-
ખદાયક કલાપીટ કરી મુકી. તેણીનાં રદનનો અવા-
જ સાંભળી લાદ' હયુ તેણીની નજદીક આવ્યો. તે
તેણીની સાથ મળે એ જીના નવા એખતને મન-
સે અતિશય ઝેહેર ભરેલી હતી.

એ--(મનમાં) હા! કાઈ પણ રવેશે તેને
પેલીની નજદીક જતા અટકાવવો જોઈએ. (મોટે

થી) મારા લાદ્ હયુ, હું તમને ફરમાવું છું કે, એ ડાકેણથી તમે દુર રહો. તેણીએ તમારા વહાળા બેટાને જેમ પોતાની જાદુથી મારી નાંખ્યો છે, તેમ તમને પણ કરશે; વાસ્તે તમારા ઘોડાને ખા-
છો ફેરવો.

હયુ—હું એણીથી કાંઈ ખીહીતો નથી, પ્રા-
યર, અરે નહિ એખન સાહેબ. તારો દીકરો જે
ધુમ થયો છે તેનું નામ શું હતું?

મીરજા—જેસ્તા. તે એક બેડોળ શખસ છે,
અને લોકો તેને ચાહુધી સમજે છે. તેને મારા પા-
સેથી છેક બચગીમાં કાંઈ ચોરી ગયું હતું અને
છેક આજે જે આરત તેને ચોરી લઈ ગઈ હતી,
તેણીએ મને જણાવ્યું કે તે મારો દીકરો છે. હું
તરત ચાહુદી વેપારી જોસીનસને ત્યાં ગઈ, પણ
ત્યાંથી મને ખબર મળી કે આ પાપી પ્રાયરના હુ-
કુમથી તેને પકડી કેદ કરવામાં આવ્યો છે. (પાદ-
રીને) બોલ, મારો છોકરો ક્યાં છે.

હયુ—આ એક અજાણજાન જેવી વાત છે;
પણ તે હું માતું છું. એ પોતાના બેટા માટે દુખી
છે અને હું પણ મારા દીકરાનો ગમ કરું છું.

એટલું બોલતાં તેણે પોતાના દીકરાની ફર-

કડી તરફ નજર ફેરવી અને એમતને અરજ કીધી કે તેણીના હાથ છેડે.

એમમન — જાણે હવે જો હું તમને જણાવું કે જે તાને શા કારણસર પરહેજ કીધો છે, તે નેથી નાહક તમારો બળાપે વધશે. તેણે તમારા દીકરાનું ખુન કર્યું છે જે વાંક માટે તેને આજ રાતે ગરદન મારવા માટે અમીરે હુકમ આપ્યો છે.

મી — અરે સઘળા આમ્રશી, હવાઈ, અને હુઆઈ દેવે ! આ હું શું માંભળું છું, મારા દીકરાને ગરદન મારવાનો છે! શું એ મને મા કરીએલાવે નહિ ! શું હું તેને મારા દીકરા તરીકે મારી ગાદમાં દાખું નહિ !

જે શોકો આગળ ચાલતા હતા તેઓ સર્વ તેણીની રડાપીટથી તેણીની તરફ પશ્ચળ કરયા જેઓમાં એ નેકાઅદાર આઓ હતી. જે માંહેલી એક મુરદાંની પેટીની અડોઅડ ગર્જ અને મોં ઉપરને નેકાઅ ઉંચકી ખુબર બાળકનો ચેહેરો દીઠામાં લાગવી, જેણીની એવી હુલડાઈ માટે બીજાએ તેણીને ઠપકો આપ્યો. અને તેણીને આંખમાંથી આંસુ પાડતાં જોઈ તેણી બે લી, જુદીય, તું રડેય તેવું, કારણ એજ લગેય કે તારાં કુટુંબ તથા જાતનું સત્યાનાશ વાળવાને કાવતરું કરનારને તુંએ દી-
ઠો છે. કેવળ તમારું જીવન તમારું જીવન તમારું જીવન

જુદીય—નહિ, ઇસાએલા, મને ત વિશે કાંઈ વિચારખી ન હતો. પેટી માંહેલા પેલા નાના શીરેસ્તાને મેં દીડો છે કેવો તેનો હસતો મુખડો ! કેવા તેના પરવાળાના હોટ ! અને કેવા સુંદર હાથ અને ગરદન ! રે સુંદર બાળક ! મેં તને છેલ્લાં દોઠો ત્યારે તું કેવો તનદરત હતો ! ઇસાએલા, આખરે તે ગયો ! મેં તેને છેલ્લો દીડો, એ મોટો સધીઆરો !

ઇસાએલા—જુદીય, રડવાનું ખતમ કર. નહિ તો કાંઈની નજર તારા ઉપર ખેંચાશે તો ખોડું થવાનું. પેલા પ્રાયરે—હું તેને એખત તો કદી કહું નહિ, તેણે—તને દીડી તો નથી ?

જુ—મેં તેની ગમ જરા પણ નજર કીધી નથી, તેથી હું કેમ જાણું !

ઈ—અને છોકરાના હાથ ઉપર કાંઈ જુલ્મા તની નીશાણી તુંએ દાઢી નહિ ?

જુ—નહિ, મેં તો કાંઈ દીડું નહિ; કારણ મેં શિવાય તેનું તમામ દિલ ઢાંકેલું હતું. તેનું રજુ-સોંગડું તથા સાંકળ તેના પાસે મુકેલાં મેં દીઠાં ઇસાએલા તેને જોતાંજ મને એવું થયું આત્મું કે બસ જમને તેની પેસાની ઉપર બેસ્યા હઉં ! હું તેના આગળ જમ રૂદન કરતે કે, ‘રે મારા નાના

હયુ! જુદીયની ગફલતીથી તારી આવી વળે થઇ છે, એ વાત મારી અંતઃ ઘડી સુધી વીસરનાર નથી. ઉઠ, મારા નાના ફરેસ્તા ઉઠ, અને એક વખત ફરીથી મારી સાથ વાત કર!'

તે બંધે ઓરતો પેલી ડાકેણુ નજદીક ગયાં જ્યારે પાયદસ્ત આગળ ચાલી. ત્યાં જઈ તેઓ જોય શું કે એક સાધુ મીરઝા પાસે ઉભેલો હતો. તેણી બેભાન પડેલી હતી. સાધુએ તેણીને હુશિયાર કીધી અને પછી કહ્યું, 'હીક થયું કે તું મળી. હું તને શોધતો હતો. વાસતે તું નદી કાંઠે મારાં મઠક આગળ જઈ મારી રાહ જો, હું તને જલદી આવી મળીશ.'

મી—ના, હું માયર આગળ જાઉં છું. મને મારો દીકરો જોઈએ. હું હવે જાહું જીવનાર નથી.

સાધુ—આપુ, તું શું તે એખતને એટલો જૂખ સમજે છે કે તે તારા દીકરાને પોતાના હાથ-માં આવેલો જતો મુકશે? તને શું પછી ખોલતાં નહિ આવડ્યું કે નાના હયુના ખુન માટે તેજ જવાબદાર હતો?

ધસા—ભલા સાધુ, એખત સાહેબની નીંદા કરી તમે પોતાને જોખમમાં નાખો છો.

સા—તે મને ધાસતીમાં તો અત્યાર પેહલાં-
નો નાખી ચુકો છે.

ઇસા—તેણે તમને શી રોતે જોખમ પોંછોં-
ચાડ્યો છે (લગાર વિચાર કરાને) મને ઘણાક નના-
મા જે પત્રો મળ્યા છે, તે તમે લખ્યા છે, સાધુ
સાહેબ ?

સા—હા, મેંજ લખ્યા છે.

ઇ—ત્યારે તો હું તમારો સાથ વાત કરવાનો
વિચાર રાખું છું; વાસ્તે આજ સાંજરે મને મારા
મેહેલમાં મળશે ?

સા—નહિ, હું કદી મારાં મથમાંથી બહાર
નીકળતો નથી. મને મજવાને ઇકાનોના માયરે ઘણી
વેળા તેડું મોકલ્યું છે, પણ મેં ના પાડી જણાવ્યું
છે કે મેં બાધા લીધી છે, વાસ્તે મારાથી કેકે બ-
હાર જવાય એવું નથી.

ઇ—ત્યારે કયે વખતે હું તમને હરકત કરવા
વગર મળી શકું.

સા—તે હું તમને જણાવીશ. બાધામાં કાંઈ
એવી મનાઈ નથી કે મારાં મઠમાં મળવા આવ-
તાઓ સાથે હું મિલાપ કરી નહિ શકું.

ઇ—તમારાં તેડાં માટે હું ઘણી અધીરી ગ-
નીશ. તમોએ લખેલા પત્ર અગત્યાના હતા.

સા—નેહ બાનું, હું તમને ખીણ વધારે ખ-
બર આપીશ. (મીરજા આગળ વાંકો વળીને) જ્યા-
રે ભેદ ઉંઘાડો કરવાની સોના જેવી તક તુંએ હાથ
આવેલી ખે હી છે, તો હવે જરા પણ યોગ્ય વખત
આવતાં સુધી કોઈ આગળ બોલતી ના, હું તને તે
વખત વિશે જણાવીશ, જ્યારે તારા દોકરાનો છુટ-
કારો થશે.

મી—મારા છોકરા માટે એ રવેશની કળણ
કરો છો તો મેહેરબની કરી મને જણાવો કે તમે
કોણ છો. શું તમે તેને મારી ગોદમાં દાખવા મારા
પાસ લઈ આવશો? પેલા કનૈસર પાદરી જેવા
ખીલ વીશનું ખુણુ થાય તો મુજને શું છે?

સા—જા, મેં તને કહ્યું ત્યં જાણ થોભ નહિ
તો સંધ્યો ધાન વાગશે. આજની રાત આગમચ
હું તારા દોકરાને તારી નજદીક લાવવાની અશા
રાખું છું; પણ એક શબ્દ કોઈ આગળ કાઢીશ ના,
નહિ તો કે એમજ સમજ કે તેનું ખુન થવાનું;
વાસ્તે ઉઠ, આપણી દરેક પળ અતિ કામની છે.

મીરજા ઉઠી અને સાધુના પગ આગળ પડી
કદમબોશી કરી તેનો ઉપકાર માનવામાં લાવી; અને
ત્યાંથી નીકળી ગઈ જ્યારે સાધુ ઇસાએલા તથા ગુ-
દીયના ઘોડા સાથે પાંઉ ખાદો આવ્યો.

ધસામેલા—પેલી સ્ત્રી તમારો અત્યંત ઉપ-
કાર માનતી હતી; કેમ તેના દોકરાને છોડવવાની
કાંઈ તેણીને તમે આશા આપીય શું?

સાધુ—આશા, નેક પાતું? કોણ જાણેય કે
આજે સાંજરે તેનું ખુણું નહિ થશે! અને તેના જન-
તભાઈએ ઉપર ખ્રીસ્તીઓનો ધુળરો નહિ ચાલ-
શે. ગયાં અઠવાડયાંમાં ચોરક શેહેરમાં પાંચ હજાર
ચાહુદીઓને વગર ઈનસાફે કાપી નાખ્યા હતા; અને
અતરે પણ તેમજ થશે એવી વડી રાખવામાં આ-
વે છે. આજે જ્યાં જોઈએ ત્યાં પ્રાયરનો ખોલ કા-
યદો ગણાય છે.

તેઓ આ રવેશે ગોઠતેગો કરતાં જતાં હતાં,
જ્યારે રસ્તામાં હજારો લોકો જીમખેશ કરતું ચાહુ-
દી લતા તરફ જતું હતું, જેઓ સર્વ એકજ અવા-
જે ચાહુદીઓની કતલ ચલાવવાના પોકારો ઉઠાવતા
હતા, જે સાંભળતાં જીદીય ધણીજ ગાભરી પડી
ગઈ. ધસામેલાએ સાધુની રજા લોધી અને જીદીય
ને અરજ કરી કે મોડાને એડ મારી આગળ ચલાવે.
તેઓ બંધે ઘોડો દપતાવતાં જીદીયનાં ધર આગળ
જઈ પુગાં, જ્યાં પોતાના બાપને જોઈ જીદીય ધ
ણીજ ઓચંબો પામી. તેઓ બંધે એકમેકને જો-
તાંજ બાઝી પડ્યાં અને ‘મારા બાપ તથા મારી

બેટા' એ બોલો શિવાય તેમનાથી ખીજું કંઈ બોલી શકાયું નહિ.

ગુદીય—બાવાજી, તમારો શી રવેશે છુટકારો થયો ?

જોસીનસ—આ નેક બાતું જે આપણી નજીક છે, તેઓએ —

ગુદીય—શું, લેદી ઇસાએલાએ ! ત્યારે તો એમને હું હંમેશા ચાહતી રહીશ.

તેણેએ ઇસાએલાને ગોદમાં દાખી અને અનિશય બોહાંસ કરી પોતાના સાથ જમવા કમુત્ત કરાવ્યું. જમ્યા પછી વદ્યા થતી વેળા ગુદીયે ગોતીની એક ઝાલર તથા જોસીનસે એક હીનોનો હાંર ઇસાએલાને ભેટ આપ્યાં, જે ઘણા આચલને લીધે તેણીએ કમુત્ત રાખ્યાં. તેણીના જવા પછી હીનોની ઘરમાં દાખલ થયો અને જોસીનસને જેઠ ઘણો ખુશ થયો.

જોસીનસ—કેમ પેલા દાખીણા ખચરો ઉપર લાઠી પેસે ઠેકાણે મુક્યા કે, કીઓની ?

હી—તે વિશે હવે જરા પણ ફકર કરી નહિ; કેટલાક હું મુકી આવ્યો છું અને આ ખીજા સહ જાતું છું.

તેના જવા પછી જોરસીનસે જુદોથ આગળ
અમીરના મેહલમાં ચાલેલાં જમણની વખતે પોતા
ઉપર અમીરના શીશાઈઓએ જે ગજબ પાડ્યો
હતો તે તથા પેલા માયરે તેને એક ગારમાં પુરાવો
મુકય હાં અને જ્યાં તના પાસેથી પોપના એલચી
તથા અમીર માટે નાણાંની મોટી મોટી રકમો
માંગી હતી, જે આપવાને તેણે ધિક્કાર સાથ ના
પાડી હતી, તે વિશે જણાવ્યું. ‘તેણે મને પો-
પનો એક ખરીડો દેખાડ્યો, જેમાં આપણુ અંધે
ઉપર નાના હયનું ખુન કરવાનો આરોપ મુકેલો
હતો. તે માયરે મો જણાવ્યું કે તેણે માંગેલી રક-
મો ના પાડવાથી મેં આપણા નાશનો પાયો નાંખ્યો
હતો, જે ન બનતે તો તે આપણને પરદેશ સહીસ-
લાગત અમીર કે કામ જાણે નહિ તેમ મોકલાવી
દેને એ પછી મો એક બંધકાર અંધારા ગારમાં
નાખ્યો, જ્યાં દવાડો અને રાત મારા ઉપર તરેહ-
વાર જશુ ગુજરવામાં આવી; અને જેમાંથી મોટી
મુશ્કેલીએ હું બચી ગયો.’

જુદોથ—તે કઈ રવેશે, ખાવાજી ?

જો—ગમ સાંજરે મો પ્રાયરે જણાવ્યું કે
અમીરના હુકમથી મારે મંચ રાતે મરવાની તકવા-
રી કરવી. તે વખત આગમચ લંદી ઇસાએલા અમી-

૧૫૨

રજની મારફતે મારાં કેદખાણાંની ચાવી મેળવી
ત્યાં દાખલ થઈ, અને એક કાળો જલ્લો મને પેહે-
રવા આપી મને અંદરના ચોકમાં લઈ ગઈ, જ્યાંથી
હું અતરે નાહાશી આવ્યો.

જુ—આ નેક કામ આંટી તેણી ધાણું સુખ
જોજો!

જો—તેણીની મેહેરખાની તો આપણી ઉપર
કાંઈ થોડી નથી; પણ હવે આપણે અહિં રહેવું
સલામત નથી; માટે અતરે એક ભોંયરૂં મેં બનાવે-
લું છે, જેમાં દાખલ થવાનો રસ્તો મારા શિવાય
કોઈને ખબર નથી. ત્યાં આવ.

તેઓ એક ભોંયરામાં ઉતરયાં. સામે એક
દિવાળ નડી, જેમાં એક ખારણું એવું મુકેલું હતું
કે ગમે એવી ખારીક નજરવાળાને પણ તે જણાવું
મુશ્કેલ પડે. જોસીનસે તરત તે ઉંઘાડયું એટલે
એક ઓરડો નજરે પડ્યો. તેમાં જોઈતાં રાચરચી-
લાં ગોઠવેલાં હતાં, તથા એક સગડીમાં આતશ પ-
જરતો હતો અને દીવાથી આખા ઓરડામાં ઉજ્જ-
શ પડતો હતો. ભોંયરૂં તમામ તપાસ્યા પછી જુદી-
થ પોતાના ઓરડામાં ગઈ જ્યાં તેની દાસી બેલા-
સેત પણ હતી. તેણીએ જુદીથને કેતુરાતું શું થયું
તે વિશે પૂછ્યું, જ્યારે તેણીએ જવાબ દીધો કે

આજે મધ્ય રાત પેહેલાં તેણી અહિં આવી લાગશે.

એમ કરતાં મધ્ય રાતનો વખત થવા આવ્યો એટલે જુદીય ઉંઘમાં પડી; પણ જાગી વાર થઈ નહિ એટલામાં કોઈએ ધરના દરવાજા ઠોક્યા, જે ઉઘાડવામાં આવ્યા. તરત કેતુરા દાખલ થઈ. તેણી પોતાની સાથે બે પત્ર લાવી હતી.

જુદીય—કેતુરા, હું તને પાછી આવેલી જોઈ અત્યંત ખુશી થઈ છું. તારો ઉપકાર હું કદી ભુલીશ નહિ.

કેતુરા—વહાલી સેદાણી, પેલો ઇસાબેલા એવી તો એક ભલી બાઈ છે, કે અફસોસ છે કે તેણી આપણી કામની નથી! તમે કિલ્લામાંથી ઇસાબેલા સાથે સ્વાર થઈ બહાર ગયાં ત્યાર પછીનો મારો ગભરાત કાંઈ થોડો ન હતો. અમીરને ખબર પડી કે, વેપારી જોસીનસ તેના બંદીબાણામાંથી નાહાશી ગયો—તેથી તેણે અમીરજાદીને એવી ધમકી દીધી કે જેથી તેણી બે કલાક થયા મરણ પામી.

જુદીય—ગરીબ બાઈ! વાહ! તેણીના આગળ કોઈ હતું?

કેતુરા—ફક્ત ઇસાબેલા. અને અમીર તેણીના ઉપર પણ ચાહુદીને નહશાડી મુકવા માટે ધણો જ બખાર્યો. તેણે મને તપાસ માટે પ્રાયદ આગ-

જા જવા કલયું પણ ઇસાએલા મારા સાથ જહાર નોકળી અને પોતે ચાલતી આવી મને અહિં નહાશી આવતાને ડુંગર ઉપરને રસ્તો દેખાડ્યો.

જુદીય—પણ તું એ પત્ર લાવી છે તે ક્યાં છે?

કેતુરા—(હાથમાં પત્ર આપતી) આ રહ્યાં.

જુદીયે એક પત્ર ઉમેડ્યે જે ઇસાએલાના હાથનો હતો. તેમાં લખેલું હતું કે

‘તમારી એક માની ‘ી દારીને તમારી તરફ રવાના કરતાં મને ખુશાલી કિત્તપન થાય છે. તમે જુદા થરમનાં છો; પણ આશા રાખું છું કે તમે તમારી બૂચ જોશો અને કાઇસ્તના હાથમાં મે પોતાને સોંપશો. તમારું ઘર છોડ્યા પછી જે કાંઈ વાગટા મેં મેળવી છે, તે વિસ્તારે મારાથી અતરે જણાવી શકાતી નથી, પણ આટલું તો હું ખરું માનું છું કે, માયરે પેલાં બાળકને નાશ કર્યો નથી છતાં હું તેને તદ્દન નિરોધ સમજતો નથી. હું એવું સમજું છું કે તમારા બાવાના કુવામાં તે છોકરો અકસ્માતથી પડ્યો હતો, અને તેના હાથ પગ ઉપર જખમ શી રહેશે તથા શા કારણસર પડ્યા તે હું તમારી અટકલ ઉપર સોંપું છું. આ લખવાથી હું મારી હૃદયી તમારા હસ્તક સોંપું છું, કારણ મારા બાઇના દુશમનેને જો ખબર પડે કે તમે લોકો સાથે હું કાગળ પત્રને બંધાર રાખું છું તો તેઓ અમારી વિરુદ્ધ કાંઈ પણ કરવાને બાકી રાખે નહિ, વાસ્તે આ કાગળ વાંચતાં પાર તરત બાળી નાંખજો. જો તમે આવતા માસ-

ની અધવચ ગૂંધી કાઢી દેકાણે ભરાઈ ખેસે તો આવતી ધારી માંથી તમે બચી શકો. તે વખતે એક પાદરી એક વગવટી મંડળીમાં ખાયરની સાંભે થવાનો છે. તમારો પિત્રાઈ હું ધાર્ય કે મરણ પામ્યો હશે. મેં તેને છોડવવાને તજીબ કરી હતી, પણ તેમાં તદ્દન નિષ્ફળ થઈ છું. આખી રાત જાગવાને લીધે મને શુદ્ધ આવે છે, વાસ્તે અંદગી કરવામાં હાલ નેકાવું છું અને આશા રાખું છું કે જીવંતનાં કવળમાં મેં મારી સાથે અવતાં થશે. આવતી કાલે જવાબ માટે મારો ખીદમતગાર તમારી અગળ આવશે. આ કાગળ તમારા ખાવાને વંચાવજો.

ઈસાખેલા.

ઈસાખેલાએ ધરમ સંબંધી જે ઇસારો દીધો હતો તે તરફ કોઈએ કંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ.

જોરસીનસ—હું ધાર્ય કે આપણા ખાગમાંથી થઈ જતાં નાનો હયુ કુવામાં પડ્યો હશે; કારણ લાઈ હયુએ સીલવાને ત્યાં ભસ્તો દીડો હતો. તેણે કુવામાં કાંઈ ચીજ જોઈ હતી.

જુદીથ—અરે સીલવીઆ! તને ખોલવાની વાચા થાય તો આ ભેડનો તું કેવો જલદી નીવેડો આણે!

સીલવીઆએ એકજ દુઃખદાયક ભસવાનો આવાજ કાઢ્યો.

જોરસીનસ—અરે ખોલો! આ પ્રયત્ન કેવો.

લોહીનો તરસીઓ લાગેય ! કાલેએ મને કહ્યું હતું કે તેણે તેને આપણા બાગમાં સંતાયલો દીકો હતો, અને તેથી જે વખતે સર હયુ આપણી આગળથી નીકળ્યો તે વખતે. તેણે તે બાળકને બહાર કાઢ્યું હશે, અને તેના હાથ ઉપર જે નિશાણ થઈ હતી, તે એટલાજ માટે કે લોકો આપણા ઉપર ચિરડાય અને તે રવેશે આપણા ઉપર તે પોતાનું વેર લે.

ખીજો કાગળ જેસ્તાને હાથનો હતો, જેમાં લખેલું હતું કે:—

‘તમે જે મને ત્રણ પુલો આપ્યાં હતાં તે તમને યાદ હશે, તે મેં હંમેશા મારી છાતી સાથે દાખેલાં હતાં, ત્યાંથી તેમને ખસેડવાનું કારણ એટલું જ કે મને મરવાની તક્યારી કરવાનો હુકમ મળી ચુકો છે; વાસ્તે તે તમારી ઉપર પાંછાં મોકલી આપ્યાં છે, કે રખેને ખુણી જલ્લાદના હાથે તે અપવિત્ર થઈ જાય. હવે હું મારા દરેક શક, દરેક મગરૂરી બરેલી ઉમેદ, દરેક ગભરાત, દરેક સંતાપ, અને દરેક નિરાશીને છેલ્લી સલામ કરું છું. તમને પણ સલામ કરું છું, મારી બેહેન ! મારાં મરણ બાદ મને યાદ કરતાં રહેજો. મારી મુશીબત માટે વિલાપ કરતાં ના; પણ ફક્ત મને યાદ કરજો. મારી આંખ માંહેલાં આંસુથી આ લખાણ ધોવાઈ ગયું છે—’

જુદીયે પેલાં કુડો લીધાં અને પોતાની છાતી સાથે દાખ્યાં. નેહીનાં આંસુ જેસ્તાનાં અર્ચુર્ય કાગળ પર જે જગામાં ડાઘ પડ્યા હતા, ત્યાંજ પડ્યાં. તેણી કાગળ વાંચવામાં એટલી રોકાયેલી હતી કે, જોસીનસ તેણીની પછવાડે ઉભો રહી તેજ કાગળ વાંચતો હતો, તેથી તેણી એખબર હતા. કાગળમાં તેણીએ આગળ વાંચ્યું કે,

‘મારા છુટકારા માટે લીઓનીએ ઘણા મેહેનત કરી છે, જે માટે હું તેનો અંતઃકરણથી ઉપકાર માતું છું’ જોસીનસ છુટા છે કે નહિ તે વિશે હું ઇતેઝાર છું, પણ મારાં વહાલાંની કાંઈ ખબર મને મળી શકે એવું નથી. બંદીખાણના સુદારની હથોડીના અવાજ હું સાંભળું છું. તે ફાંસીનાં લાકડાં તદયાર કરે છે. દેવળના ઘંટના અવાજ ઉપરથી મને જણાય છે કે મારા છેલ્લા કલાકમાંથી ચોઠો ભાગ ઓછો થયો છે. મારે તમને એક અરજ કરવી છે કે મીરજા કે જેણાને હું મા તરીકે સમજું છું, તેણાને ૨૫ માઈ’ યાને સુમારે ૩૨૦૦ આપજો.—’

જોસીનસ—બસેં નહિ, પણ આંઠસે આપો. જુદીય ચોંકી. જોસીનસે પત્ર આગળ વાંચ્યો, ‘પ્રાયર મારા આગળ આવ્યો હતો. તેણે

મને જણાવ્યું કે જોસીનસે તેની શરત મનાણે કરવા કબુલ્યું હોત તો સઘળું ઠીકજ થાત અને હું પણ છુટત.’

જોસીનસ—ખચીત મેં મોટી ખૂલ કીધી; હવે મને દુખ લાગે છે; મુવો હું!

જુદીથ—બાવાજી, તમે પોતાને એટલા સંતાપો નાં. કોણ જાણેય કે તે દગાખોર પાદરી રૂપ્યા લીધા પછી બેવચન નહિ થાત.

જોસીનસ—ખર્ચ વાત, મારી દીકરી.

કાલેજ—પણ એ કાગળનાં પરખીડાં ઉપર લાઈ હયુની મોહોર છે તે કેમ?

કેતુરા—અરે હા જો, હું કહેતાં જૂલો ગઘ છું કે જે ખાયર જેસ્તાનો કાગળ લાવ્યો હતો, તેણે કહ્યું હતું કે હરમીતે (સાધુએ) તેને જરાબર બંધ બસ્ત કર્યો હતો.

જો—પણ તે સાધુ લાઈ હયુની મોહર ક્યાંથી લાવ્યો હશે!

જુદીથને લાગું હતું કે જ્યારે તેણી ઇસાએલા સાથે હતી ત્યારે તે સાધુ બોલ્યો હતો કે ખાયર વિશે તે ધણું જાણે છે કે જેનો ખુલાસો થીત બખતે તે કરવામાં લાવશે. તેણીની ખાતરી થઈ કે ઇસાએલાએ જે સાધુવિશે ઇસારા ક્યો હતો તે એ જ હતો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પોતાના ઉપર આવતા હુમલાની સાંભે થવા-
 ને જોસીનસે સઘળી ગોઠવણ કરી રાખી હતી. ધ-
 ર માંહેલાં માણસો હાથમાં કોમતાં તથા છરી લઈ
 દરવાજાની નજદીક ખ્રીસ્તીઓની રાહ જોતાં તથા-
 ચાર ઉભાં હતાં. એટલામાં બારણાં ઉપર ઠોકા
 ચાલ્યા. મોહોલ્લામાં લશ્કરીઓ તેમજ ખીજાં લો-
 કોનાં ટોળેટોળાં ઉભાઈ ગયાં. દીવાલ ઉપર ચઢી
 જે કોઈ માંહે કુદી પડતા તેમને કાલેખ પોતાના
 હાથ માંહેલી તરવાર વડે ગરદાપેચ કરી નાંખતો.
 કેટલાક લશ્કરીઓ જોસીનસની વખારોનાં છાપરાં
 ઉપર ચઢી કમ્પાઉન્ડ માંહે કુદી પડ્યા, જેમની યા-
 કુદીઓ બરાબર ખબર લઈ પેલી જીહાનનો રસ્તો
 દેખાડતા. બધાકે ખ્રીસ્તી મારવા ગયા પછી કેટ-
 લાકે તીરન્દાઓ દીવાલ ઉપર ચઢ્યા અને પોતાના
 ખાંદગી તીરો કાલેખ તથા ખીજા યાકુદીઓ ઉપર
 મારવા લાગ્યા. એક તીર કાલેખને લાગ્યો, જેથી તે
 જમીન ઉપર પટકાઈને પડ્યો. તેને પડેલો જોઈ
 ખીજા યાકુદીઓ ગભરાતમાં પડ્યા, પણ એટલામાં
 કાલેખ જોય શું કે તેની મદદે જેસ્તા આવી લાગે-
 લો. તેણે કાલેખને એક ઠોકાણે ઉંચકી સુવાડ્યો,

અને તેને સેહેજમાં જણાવ્યું કે તે બંદીખાણેથી નાહાશી જઈ મીરઝાના મીનારામાં સંતાયલો હતો, જ્યાં અતરે બનતા બનાવોની ખબર મળતાંજ તે બહિં દોડતો કે આવ્યો.

બહાર એ રવેશનો મામલો ચાલતો હતો, જ્યારે કેતુરા દોડતો કે જુદીય આગળ તે નાખુશ ખબર લઈ ગઈ. તેણીએ કાલેબની મુસીબત બાબે પણ જણાવ્યું, જે સાંભળતાંજ જુદીય ભોંયરાં માં હેલી તદ્દન સલામત જગામાંથી બહાર નીકળી પણ પેલાં છુપાં બારણાં ઉપર સરવે જગાએ હાથ ફેરવ્યા છતાં કેટલી તેણીને તેની છુપી ચાંપ માલુમ પડી નહિ. ભોંયરાંનાં માર્ગમાં જોસીનસ સાથે તેણીનો મિલાપ થયો, જેથી તેણે તેણીને તે ચાંપ દેખાડી. તે જાણે નહિ તેમ જુદીય તરત બહાર નીકળી અને જે ખોસ્તી પાદરીઓની કેવળ સના હેઠળ મોહોસ્લામાં લોકો ભેગાં થયાં હતાં, તેમની નજીક જઈ તેમને શરણ થઈ. તેમ કરવામાં જેસ્તા તથા ખીજ યાહુદીઓએ તેણીનો અટકાવ કર્યો, પણ તેણીએ ડહાપણ વાપરી વધારે ખુનરેશનો અટકાવ કરવાનું પસંદ કર્યું. તેણીને જોતાંજ દીવાલ ઉપર ચઢેલા લોકોએ એક શુભબાંધ ઉઠાવી, પણ તરત પાદરીઓએ ઇસારત કરી તેમને

શાંત પડ્યા.

એ વાતની જોરીનસને ખબર પડતાંજ તે તરત ખદાર નીકળ્યો અને તેણી તથા પાદરીઓની આડે થયો, પણ જુદીથે તેને સમજાવ્યો કે સામે થવાના કરતાં તામે થવામાં વધારે ફાયદો હતો; તો પણ દીવાલ ઉપરનાં લોકો જે કોઈ અંદર કુદી આવતાં તેમનો જેસ્તા તથા જોસીનસ હાથમાં તરવાર પકડી અટકાવ કરતા હતા. તેઓ બાગના એક થાંભાને અઢેળીને ઓસ્તવારાથી ઉભા હતા. તેઓ એ રવેશે ઉભા હતા, એટલામાં જેસ્તાને તે થાંભાનો એક ભાગ અંદર દખાતો લાગો જે વિશે જોસીનસને જણાવતાં તેને યાદ આવ્યું કે તે માંહે એક છુપો ભાગ હતો કે જેનો છેડો યાહુદો લતાને નાનાં એક ઘરનાં કમ્પાઉન્ડમાં હતો. તેણે જુદીથને પોતાની બોલીમાં સમજાવ્યું કે થાંભાની અંદર ભરાય પણ તેણીએ પોતાનો પકો વિચાર જણાવ્યો કે જ્યાં સુધી જોસીનસ તથા ઘરના બીજાઓ અંદર સલામત જણાશે નહિ, ત્યાં સુધી તેણી અંદર પગ મુકશે નહિ. તે વીના સખુન ઉપર બંરસો રાખી જોસીનસ અંદર ભરાયો, બ્યારે જુદીથે પોતાનાં માણસોને ઘસારન કરી તે એકદમ બંધ કરાવી મુક્યો.

ગુદીયની ફરમાસથી પાદરીઓએ તેણીને પોતાના તટ ઉપર બેસવા દીધી, પણ તેણીના તટુએ ચાલવા માંડ્યું, ત્યારે જેસ્તા હાથમાં સમશીર લઈ પાદરીઓની સામે થયો. તેના ઉપર બંદીખાણના દારોગાની નજર પડતાંજ તે બોલ્યો, ‘ઓ હો તું પાછો નજર પડ્યો; હવે મારા હાથમાંથી તું છટકાવો મુરકેળ છે.’ એટલું કહી તે તેને પકડવા ગયો, પણ જેસ્તાને આ વખતે ગોચા રાક્ષસી જોર આવ્યું જેથી ગાસતન દારોગાને બીજા લોકોની મદદ લેવી પડી. સધળાઓએ એક જોર કરી તેને મુસ્કાતાટ કર્યો.

એક સાધુએ ગુદીયની નજદીક જઈ તેના કાનમાં કહ્યું કે હિંમત પકડ અને નીરાશ ના બન. તેનો શબ્દ સાંભળતાંજ તેણીએ પોતાના તટુને આગળ ચલાવ્યો, જ્યારે પેલો સાધુ તેણીના તટુની રેકાબ પકડી અગાડી ચાલ્યો તથા બીજા પાદરીઓ તેણી તથા કેતુરાની આસપાસ ચાલવા લાગા; જેથી લોકોની ખાતરી થઈ કે જોસીનસ વંપારીની ખુણી બેટી દેવલના હવાલામાં કેદ પકડાઈ છે. તેમને દેવલનો સખત હુકમ હતો કે કોઈએ પણ તેણીને ધમ્મ કરવી નહિ.

હવે પેલી ગમ જોસીનસ તથા જેસ્તાના એ-

કાએક ગેય થઇ જવા પછી સઘળાં લોકોમાં મીરઝા ડાકેણની બદ્ધની વાત ચાલી; કારણ તેણી આ આકતના વખતે દેવાલ ઉપર એકાએક નગર પડી અને એક હાથ આકાશ તરફ તથા બીજો હાથ જો-સીનસનાં ઘર તરફ કરી બાંજે યુદ્ધ અવાજે આ-કાશી દેવતાઓને મદદે બોલાવતી ઉભી હતી. લોકે તેણીના અમત્કારથી ગભરાયાં અને તેઓએ જુદી-થને છોડી મુકવાનો ઠરાવ કીધો, પણ પાદરીઓએ તેમને વારયાં, જેથી જુદીય તથા તેણીની દાસી કેતુરાને કિલ્લાનાં કેદખાણાની એક કોતડીમાં સાથે પુરી મુક્યાં.

તેણીને કેદખાણામાં નાખતી વેળા કોઈ જોય નહિ તેમ એક સાધુએ તેના તરફ એક ચીડી લખે-લી ફેંકી, જે તેણીએ ઝડપથી ઉપાડી લીધી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

જુદીય તથા તેની સાહેલીનાં પકડાવાની ખ-ખર એજતને મળી એટલે તેણીની તપાસ ચલાવ-વાને તેણે ઉતાવલ કીધી અમીર પણ તે માટે ત્યાં હાજર હતો. તેણીને બીજે દહાડે ફાંસી ચઢાવવાનું નક્કી થયું. એ રવેશનો મામલો જોઇ તેણીએ પો-તાનાં મોં ઉપરનો ધુરખો ઉઠાવ્યો અને પછી એજ-

ત ગમ જોઈ ખોલી, ‘એમત અને પાદરી સાહેબો, શું તમારો એવાજ હરાવ થયો છે કે આજ રાતરે મારે મોતની તકિયારી કરવી? અને શું એ મારા માટે પોતાની મેળે નેમાયદા ન્યાયાધીસો (જજન)-નો નક્કી ચુકાદો છે?’

એમત—એજ મારો ચુકાદો છે. આ મંડ-ળીની નજરમાં સર હયુનું ખુલ્લું કરવાનો આરોપ તારા ઉપર પુરવાર થયો છે. મારા સ્વપ્નામાં ગઈ રાતે તેનું રૂઢ મને દેખાયું હતું, જેણે તારા ઉપર વેર લેવાને મને ઇસારત કરી હતી. તો પણ એક સરતે તને હું ચોવીશ કલાકનું જીવતદાન બક્ષી શકું છું.

જુદીય—મરવાના અંત ઉપર અપેક્ષા શ-ખસને ચોવીશ કલાકની મુદત નાની નહિ કહેવાય વારતે ખોલ તે શી છે?

એમત—તે એજ કે તારા ઉપર મુકાયલા આરોપ હું કબુલ કરું.

જુદીય—નહિ, પાદરી! જેઓ મારું સાંભ-ળે છે, તેમને હું મારું નીરદોષપણું જણાવું છું. તે મને બેકાયદે ગુનાહગાર ઠરાવી છે. તારા વતરોગે ખીન્ન કાણે નાના હયુનાં રૂઢને સ્વપ્નામાં દીઠો છે? અને શું અંગ્રેજ કાયદામાં એમ જણાવેલું છે કે

આખમાં દેખાયલા જૂન, પક્ષીદોની શાખસી ઉપર લોકોને મારી શકાય? તું કહે છે કે, મથમ નો નાનાં લડુને મ.રી લગ્નુરમાં અ વચાને મેં લલચ્યાગો, પણ તેમ નો તું પણ જેમની મંડળી ને ગમતી હોય તેમને તારી નજદીક રહેવાને લલચ્યાવી શકે. તું કહે છે કે તુ અ પોને ને ઓકરાનું શરીર મારા કુવામાંથી બહાર કાઢ્યું, હોયગી, પણ તેમ કરનાં તને કાણે દોડો છે? અને મારા પિત્રાઈએ તે નેક આગકને કુવામાં નાંખ્યો ને આમે તારા પાંચ સાંદરીઓ ક્યાં છે? નાના લડુને ખીંટા કે છી મારી નાખનાં મેં દોડો છે, એ કુંભોજનાં તુંએ મો સંભરી છે તે કોઈ ખીંટું કહે છે કે, તું એકકોજ? આ વાત વાળગી કેમ કહેવાય કે એ સર્વ ગુનાહતું જે શખસે મારા ઉપર આરોપ મુક્યું છે, તેજ મારો મનસાદ કરવા ગેસે. મારો ઇતસાદ નો ખીંટાઓથી થયો જોઈએ, નહિ તો કે પરદો ખુલ્લો ઉંચકાવો જોઈ એ કે તું મારો અો મ રા આપનાં કુટુંબ નાશ કરવાને લક્ષી રહોય, કારણ જે મોટી લક્ષની હું વારસ છું. તે તું તારા કમળમાં લેવા માંગેય.

અનન — (મનમાં) પોતાના આપના જેવીજ હિમ્મતવાના (મોટથી) ઓકરી, તે સદ્ગુણ વિશે તારો પતીજ કરવામાં આવશે.

તેણીને કેઃખાણે લઈ જવાને સીપાર્શ્વજાગે તેણે ઇસારન કરી. ત્યાં જવા પછી તેણીએ પેલી ચીઠી ઉમેડી અને નાંચ મુજબ તેમાં લખેલું તેણીએ વાંચ્યું.

‘તને રસ્તામાં જે મેં કહ્યું છે, તેજ હું પા-
છું જણાવું છું કે ગમગીન થતી ના, પણ હિમ્મ-
ત રાખજે. અંત થઈએ પરવરદેગ ર તને ગયાવશે.
બનનાં સુધી આ ચીઠી ફાડી નાંખજે ?’

બુદ્ધીયની ખીતર થઈ કે તે સાધુ ખોટી
આશા તેણીને આપે એવો ન હતો; પણ તેને અંમ
કરવામાં શી મતલબ દશે, તેના વિચારમાં તેણી
બેઠી. એટલામાં તેણીની ઓરડીનાં આરણ્યની કળા-
માં એક કુંચી ફેરવાઈ. જેવા એમત માંહે લાખલ
થયો, તેવીજ તેણી ઉભી થઈ.

એમત--જે છુપા માર્ગે તારો ગાપ અને
જેસ્તા નાલાશી ગયા છે, તેની તપાસ થઈ છે. તે
રસતાનો છેડો યાદુદી લતાને નાકે એક ભાગેલાં ધ.
રમાં આવેલાં છે. ત્યાંથી તારો ગાપ તથા જેસ્તા
કેડે નાલાશી ગયા છે, અને તેમનો પતો હજી મ-
ળ્યો નથી.

એ ખુશખબર સાંભળતાં યાદુદતને ઘણુંજ
ખુશાલી ઉત્પન્ન થઈ.

એમત—એક બીજી તારી સાહેલો જોણીનું નામ ખેલાસેત છે. તે ખોને તારી સાથ કેદખાણે પડવાને અમને તાળે થઇ છે. તેણી કહે છે કે તારાં બીજાં માણસો માફક તારી સગ્નમાં ભાગ લેવાને તેણી ખુશી છે.

જુદીય—અફસોસ, મારી ખેલાસેત ! પાદની, એ જીવડાઓના ઉપર તારાં વેર લેવામાં તને કાંઈ હાંસત્ર નથી; વાસ્તે એમને તું છાડી મુક. તેઓ માંહેલો એક જોના ઉપર અમારા એક માતખર યાહુદીનું દિવ્ર લાગું છે. તેણીના છુટકારાથી તને ધણો ફાયદો થશે. વાસ્તે મારી ઉપર તારી કેહેર ઉતરવી જોઈએ, બીજારા નીરકાપ ગરીબોને નાહક શામાટે હેરાણ કરેય ?

એમત—તે બાળે હું વિચાર કરીશ, કદાચ તેજ શખસે ખેલાં નાહાશી ગયલાંઓને ખોતાનાં ધરમાં સાંત્યાં હશે.

જુદીયની ખાતરી હતી કે લીઓની લીનકન શહેરમાંથી નાહાશી ગયો હતો.

એમત—તારા ઘરમાં જો તેઓ બરાઈ ખેલા હશે તો તેઓ બળી મુવા હશે; કારણ તેનું એકેએક પાત્રું મારા પાદરીઓએ મારા હુકમથી બાળી નાંખ્યું છે. વળી મને એવી ખબર મળી છે કે, ઘર

બગતી વખત ને માંડેથી માણસોની કીડીયારી સં-
ભાળી હતી કેમ આ વાત તું માને ન કે ?

જુડીયે કાંઈ જવાબ દીધો નહિ, પણ કોખ-
ડના પત્રંગની કોર ઉપર જોડી, કારણ તેણીનું દિવ
કાંપવા લાગું જેવી ઉમું રહેતી નહીં માં તાકાટ
હતી નહિ. એમનાં દિવ ઉપર તેથી કાંઈ અસર
થઈ નહિ; તેણી શાંત રહેવાને વખત આપીને તેણે
એતાનું કે તેણીને ફારી ચઢાવવામાં તે જીવન દીવ-
સના ૧૨ વાગા સુધી ઢોલ કરશે. એટલું કહી તે
ત્યાંથી રૂખશત થયો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

બારણું બંધ થય પછી જુદીથ ઘાસના પેંડા
ઉપર પડી. ભાતભાતના અદેસા તેણીનાં મન ઉપર
ગત્તમો કરવા લાગા. સરદાં અને અંધારી જગામાં
તેણીની હિમ્મત અને ઉમેદ રહી નહિ, એમાં નવા-
ઈ જેવું કાંઈ નથી. તેણી એ રવેશના અંદાશમાં
ગીરફનાર હતી. એટલામાં ઓરડીનું બારણું પાછું
હાંધડયું અને દારોગો દાખલ થયો. જુડીયે તો એ-
ક બી લાવવાને અરજ કરી, જે તેને સબ્યતાથી
લાવી આપી, જ્યારે તેણીએ તેને એક રૂપાંતો સીકા

આપ્યો. તે લેતાં તે ખુશી થઇ બોલ્યો, ‘રોઇસ્તન
 જે ગારસ્તન સાથ આ બંદીખાણાંની રખેવાડી કરે
 છે, તેણે તમને જોઇતી સગવડ કરી આપવાને મને
 પૈસા આપ્યા છે. તે તમારો મિત્ર થયો છે. એ વાત
 કોઇ આગળ કહેવાને તેણે મને મના કરી છે તથા
 તે માટે મને સોગંદ પણ આપ્યા છે. હાલમાં અ-
 મીર અને એમને ખાખ કર્યો છે તથા સીપાઇઓ
 ઘોરવા પડ્યા છે, તેથી ગરમી માટે પેસો સઘડીમાં
 બે ચાર લાકડાંના કકડા સળગાવવામાં હરકત જેવું
 નથી. ખાવાનું તથા શરાબનો શીશો પણ હું જમ-
 ને લાવું છું. જુદીથે ખાવા પીવાનું લેવાને ના પાડી.
 તેણીએ ઘણાક સવાલો દારોગાને કર્યા, જેના જવા-
 બ તેણે ખુલ્લાં દિલ સાથ આપ્યા. તે બોલ્યો, ‘એમ’
 તે પેંડલ નહીં રોઇસ્તનને હુકુમ આપ્યો હતો કે
 તમને કીલ્લાનાં કમ્પાઉન્ડમાં ફાંસી દે; પણ મીરજા
 ડાકેણથી અમીર બીઘો, જેથી તેણે સાફ ના પાડી.
 પછી એમને તમને રીખાવીને તમારા પાસ વાંક
 કબુલ કરાવવાને કહ્યું, પણ અમીરનો પૌત્ર (દીક-
 રાનો દીકરો) ઘણો બીમાર પડી ગયો, જેથી તેમ
 પણ તેણે કરવા દેવાને ના પાડી. તે બોલ્યો કે તમા-
 રા પૈસામાંથી તેને કાંઇ પણ મળ્યું ન હતું અને
 શા માટે ઇશ્વરી કાફ તે પોતા ઉપર બેચી લે. એ

ઉપરથી તે બંધે વચ્ચે બોલાચાલી તથા કુસંપ ઉત્પન્ન થયાં છે.’

એટલું કહેતાં દારોગો ત્યાંથી રમ્મ લઈ બહાર નીકળ્યો અને જુદીય તરેહવાર વિચારનાં વમળમાં પડી. તેણીના સાથ રોઘસ્તન આવી સલુકામ ભરેલી ચાલ શી મતલબથી ચલાવતો હશે તે બાબે તેણીને કાંઈ સમજ પડી નહિ. તેણી એ રવેશે વિચાર કરતી પડેલી હતી, એટલામાં ત્રાજવાર ઓરડીનું બારણું ઉંઘડ્યું અને રોઘસ્તન એક માણસ સાથે ધીમે પગલે માંહે દાખલ થયો. તેણે તેણીને ઉડવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે તે તેણીને તાંલાંથી નહશાડી મુકવા આવ્યો હતો. જુદીયને તેની વત્તે ટુક ઉપર શક ગયો, જેથી તેણીએ તેના સાથ બહાર નીકળવાને ના પાડી. રોઘસ્તને ફરીથી તેણીને બોલોસ કરી કહ્યું કે, તેણીની બંધ દારોગીઓ પણ તેણીના સાથ નાહસી જવાને બહાર તઈયાર છે, અને કે જે તેણી તેમના સાથ બહાર નીકળવાને ના પાડશે તથા જરા પણ બુમ પાડશે, તે તેઓ તેણીનાં મોમાં ડાચો ઘાળશે. બ્યારે તેણીએ એ રવેશની ધમકીના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે લાચારીએ તેણી તેઓએ આપેલો કાળો સાહયો પેહેરી તેમના વચ્ચે બહાર નીકળી ચાલી.

જુદીથનો પોતાનો ઘોડો તખ્યાર ઉભો હતો, જે ઉપર તેણીને સ્વાર કરવામાં આવી, જ્યારે ખીન્ન જે માંહેલા એક ઉપર રોષ/સ્તન તથા તેની પછવાડે બેલાસેત બેડાં અને ખીન્ન ઉપર ગાઉઅર નામનો સાથી અને કેતુરા બેડાં. તેઓ ઘણેક દુર નીકળી ચાલ્યાં એટલે એક દલદલ આવ્યું, જેમાં પાણી બરેલાં હતાં. જુદીથે તેમાંથી ઘોડો ચલાવવાને આજુકાણી કરી પણ પેલા સાથીઓએ તેને બેડાંસ કરી એટલે ગાઉઅરની પુકે તેણીએ પોતાનો ઘોડો ચલાવ્યો. અરધી ખાડી પંસાર કીધા પછી પેલો આગળ ચાલતો સ્વાર કેતુરા અને ઘોડા સાથે એક ખાડામાંના કીચલમાં ડુબી ગયો. કેતુરાની કીકીયારોથી જુદીથ તેણીની મદદે જવા નીકળી પણ રોષ/સ્તને તેણીને વારી. દુરથી કેટલાંક માણસો આવતા જણાયા, જેઓએ તેમને ત્યાંથી પાછા ફરીને એક ખીજો રસ્તો લેવા કહ્યું એટલે તેઓ સંહીસલામત ખાડી એલંગી ગયાં. નાકા ઉપરજ એક ઘર હતું, ત્યાં તેઓ ઉતર્યાં. બેલાસેતને બેશુદ્ધ હાલતમાં એક ખિજાણા ઉપર લઈ જઈ મુકવામાં આવી, જ્યાં તખ્યાર રાખેલી ચાર ઝોરતોએ તેણીને હુશિયાર કીધી.

બે કલાક વહી ગયા પછી શાહઝાદો એક વહ

ત્યાં આવી લાગેા અને જુદીયની ખબર પુછી. તેને ગાઉઅર તથા કેતુરાના દુખી મરવાની ખબર પડી, જે સાંભળતાંજ તે રોષસ્તનની નાદાની માટે તેના ઉપર બહુ ક્રકા થઈ ગયો. એક માણસે શાહાઝાદાને જણાવ્યું કે તેણીની નજદીક તેણીની જાતવાસો એક હકીમ રાખેલો છે, જે તેણીની જીંદગી વિશે ધાસ્તી આપે છે. દરરોજ તે શાહઝાદો જુદીયની ખબર પુછવા આવ્યા કીધો; અને ચોઠે દરોડે હકીમે તેણીના વિશે ખાતરી ભરેલી આશા આપી. એલાસેત દારી પોતાની સંહાણી બારી ઝેહેમત સાથે માવજત કરતી હતી; પણ તેણી તેઓ બંધે કેવી હાલને અને કેવી મતલબસર ત્યાં સપડાઈ ગયાં હતાં, તે વિશે સમજી ગઈ, જેથી તે અંતઃકરણમાં એવું ઇચ્છતી હતી કે તેણીની સેહાણી વધારે ગજબ દેખવાને જીવતી રહે, તે કરતા મરણ પામે તો વધારે સારું.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ચાહુદી વેપારીની હવેલીને નાશ, તેનું નાહાશી જવું અને તેની બેટીનું પકડાવું, તથા તેણીને કિસ્સામાંથી ખસાડવું, એ સઘળાંની તમામ ખ-

બર લેદી ઈસાબેલાને પડી હતી. તરત તેણી પેલા મયાળુ સાધુ સાથે ગોફતેગોમાં પડી જે એક કલાક સુધી ચાલી જ્યાર બાદ ઇસાબેલા પોતાના બાઈના ઓરડામાં ગઈ જ્યાં એક ઉંચા માચરા ઉપર મુકેલી ખુરશી ઉપર બીશપ બેઠેલો હતો. તેની સામે એક તેબલ મુકેલી હતી જેના એક છેડા આગળ લાદે હય અને બીજે છેડે શાહાઝાદો એવદદ બેઠેલા હતા.

બીશપ—બેહેન, તું એવા ટાંકણે આવી છે કે જ્યારે આપણા લાદે એખત વિશે કાંઈ નવાઈ જેવી વાત આ શખસને મોહોંડેથી સાંભળશે. બોલો બાઈ જેસ્તા.

ઈસાબેલા—(મનમાં) એવું તે કાંઈ નહિ હશે કે જે મને અનગ્નણું હોય.

જેસ્તા—હું અંહિ યાહુદી પોપાકમાં તમને જણાવું છું તો પણ યાહુદી નથી. અગર ખોદા મને બીજાં સો વરસ જીવાડે તોએ હું એ યાહુદી પોપાક ત્યાગ કરું નહિ, એટલો હું તે લોકોને આહુ છું. જે સીનસે મને પોતાના દીકરાની માફક પ્યારથી અને લાડથી ઉછેડયો છે.

આ સખુન સાંભળતાં હયએ હાય વડે પોતાનું મોહોંડું ઢાંકયું; અને દિલસે એક હાય મારી.

ખીશપ—તને પેલા નેકજાત કનકેસર પાદ-
રીનાં મરણ બાબે શું કહેવું છે તેજ જણાવ.

શાહજાદાએ જેસ્તાના ચેહેરા તરફ કાંઈ બેદ
બરેલી નજર કીધી.

જેસ્તા—લેદી હેલન (લાદ' હયુની સ્ત્રી) નાં
મરણ પછી હું એક વેળા મીરજાના ખુરજમાં મારા
દિલની કાંઈ મુરાદ પામવાના હેતુથી ગયો હતો,
જ્યાં પ્રાયર પણ હતો. તેને મારી મતલબની ખબર
પડી. તેણે મારું કામ સરનજમ ઉતારવાનો રસ્તો
આવી શરતે દેખાડવાને કબુલ કીધું કે મારે કોઈ
આગળ તેની વાત કરવી નહિ. મેં તેના કહ્યા પ્રમા-
ણે કરવાને સોગંદ લીધા જે આજે તેની આલને
લીધે તોડવાને હું વાજખી સમજું છું. તેણે મને
કહ્યું કે લેદી હેલનને કનકેસર પાદરી લાદ' હયુના
શોધ માટે પેલેસ્તાઇન તરફ જાય છે, તેથી તે નાના
હયુને તેનાં મઠમાં લઈ આવ્યો છે કે તે બાળકને
તથા તેના પૈસાની તે સંભાળ રાખે.

ખીશપ—સાંભળ્યું કે બેહેન, પૈસા તે પછવાડે
મુકી જવાનો હતો.

લાદ' હયુએ જેસ્તા તરફ જોયું.

જેસ્તા—પ્રાયરે મને એવું જણાવ્યું કે મારે
તે કનકેસરની પછવાડે જવું અને તેને ઠાર કરવો.

જે દરવાને એકદમ ના પાડવાની હું હિંમત કરી શક્યો નહિ, જેથી તેને કાંઠાં તથા ક્યારે મારવે તે સવળું તેણે મને કહ્યું.

લાઈ હયુ ઉઠ્યો. તેનું દિલ કાંપવા લાગું, અને ઉભો ઉભો સાંભળવા લાગો.

જેસ્તા—અમો અધે વચ્ચેના વેહેવારની હાં-સીલ મતલબ મીરઝા સમજી ગઈ, તેથી તેણીએ મને વારયો અને તે દગાખોર પ્રાયરથી સંભાળ રાખવા-ને મને ચેતાવ્યું. તેણીનીજ ચેતવણીથી કનૈસરનાં લોહીમાં મારા હાથ ખરડવાથી હું દુર રહ્યો. મેં કનૈસરનો દુમખાલો પકડ્યો. તે નદીને નાકે એક ઝુંપડી તરફ ચાલ્યો. તેમાં એ શખસ રહેતા હતા, એક સસલાંનો વેચનાર અને પીજો વીધેમ નદી ઉપરનો એક હોડીવાલો. કનૈસર ઝુંપડીમાં દાખલ થયો, અને મને પણ ત્યાં આશરો મળ્યો. થોડીક વારે એક ત્રીજો શખસ અમારી પુઠે ત્યાં આવ્યો. તે એક કાયર હતો. તેની વર્તણુક બાબે મને શક જવાથી મેં તેની દરેક હીલચાલ ઉપર નજર રાખી. જે ઓરડામાં અમને ઉતારો મળ્યો, ત્યાં ત્રણ ગો-દરાં હતાં, જે માંહેલાં એક ઉપર કનૈસરે વાંસો કીધો અને પીજા ઉપર હું જાગતો પડી રહ્યો, પડોસમાં ના ઓરડામાં પેલો ફરાયર પાદરી એક ગામડયા

સાથ કાંઈ હરસે વાત કરતો મને સાંભળાંયો
હું તો સમજી ગયો કે તેને પ્રાયરે કન્ફેસ નથી ગતે
મારો નાખવા મોકળ્યા હતા, અને કે તે ખુરાં કામ-
માં તે પેલા ગામડયાની મદદ માંગે હતો. એ શક
ઉપરથી મેં તરત કન્યેસરને જગાડ્યો અને તેને
પેલા ફરાયર અમારી પુઠે પ્રાયરના હુકમથી શી મ-
તલબથી આવેલો જણાવો હતો, તેથી પાકે કીધો.
તે બેલો પાદરી મારી વાત સાંભળી તે માનવી કે
નહિ તે વિશેના વિચારમાં પડ્યો. મેં તેને બારીવાટે
નાહાશી જવાને કહ્યું, પણ તેણે તે પણ ફેકટ ગુ-
માવી, બીજી પળે તો મોડું થયું; કારણ પેલા કર-
પીન ફરાયર અમારી ઓરડીમાં આવ્યો. તે બોલ્યો,
'તમને બીછાણા ઉપર પડ્યાને કલાક થઈ ગયો,
અને હું તો સમજ્યો કે તમે ઉંધી ગયા હશો. તમે
હજી ઉંધી કેમ નથી ગયા?' મેં જવાબ દીધો,
'પાદરી, આ બલા કન્ફેસરને તમારા ધરમને લગતી
ધણી વાર્તા ખમર છે, જે એઓ મારી આગળ કરે
છે.' 'શું યાહુદીઓને ખ્રીસ્તી ધરમને લગતી વાત
સાંભળવા ગમે? અને તેથી ક્યારે કે જ્યારે તમે
મુસાફરીથી તદ્દન ઠાકી ગયા છો ત્યારે?' એ શ-
બ્દો સાંભળતાં કન્ફેસર ધુજવા લાગો અને ખરેખર
તે કારણ વગર નહિ; કારણ પેલા અંડાલેતે બીઆ-

રાત્રી ગરદન ઉપર એક જરખ લગાવ્યો. બો કે સ-
ધળી રવેશે હું તઈયાર હતો, તો પણ તેને જરખ
મારત અટકાવી શક્યો નહિ.'

હાઈ હય અને શું ખીયારો પાદરી એ ર-
વેશે મરણ પામ્યો ?

જે — હું પેત્ર ફરાયરને આજી પડ્યે
અને ઘણી મેહનત મેં તે જમીન ઉપર પટકી
નાંખી, તે જ જરખ વડે તે હું જીવત ખીરી નાં-
ખ્યું. ગામડયા અમારી ઘરપકડના અવાજ સાંભ-
ળી માંહે દાખત્ર થયા. તેમના પગ આગળ એ લો-
હીનુવાન મુડદાં પડેલાં તેમને જણાયાં. મને કાંઈ
ઈન્ન થઈ ન હતી. અમોએ કનફેસરને ઉપાડ્યે;
અને તેના જખમ ઉપર પાટા બાધી તેમાંથી લોહી
વેહેતું અટકાવ્યું. તે મરણ પામ્યો ન હતો; પણ
તેના સાજા થવાની જગાર પણ આશા અમને ર-
હી નહિ. ફરાયર મરણ પામ્યો હતો. તેને અમોએ
રાતોરાત ખુપડાંની પછવાડે ફાટી દીધો. કનફેસરમાં
મોલવાની શક્તી હતી, તેથી ગામડયાઓ મારા
વિશે જે કાંઈ શક લઈ જાય તેમાંથી તેણે મને મો-
ક્ષો કર્યા. તેજે જણાવું કે ફરાયરની મતલબથી
મેં તેને વાકેફ દીધો હતો અને કે બારીએથી નાહ-
શી જવાને મેં તેને એલાવ્યું હતું.

લાદ હયુ—તે ગામડ્યાઓ ક્યાં છે? નેમની તપાસ થવી જોઈએ. કમનસીબ પાદરી મારી મોહોરદાર તથા ખેટા તરફની તારી લાગડીનો તને કેવો કંગાલ અવેજ મળ્યો!

શાહાજાદો—હયુ સાહેબ, તે ગામડ્યા માંહેલા એકને તમે કહેશે. ત્યારે તમારો સનમુખ હાજર કરવાને હું તૃપ્તિયાર છું.

ખીશપ—તમે, શાહાજાદા!

હયુ—તમે નામદાર ત્યારે આ વિશે પૂછીશું કાંઈ વધારે જણના દેખાવો છે. નેમ જો હોય તે મેહેરબાની કરી તમે તેથી મને વાકેફગાર કરો.

શાહાજાદા—તે પેહેલાં મારે આ જેસ્તા શું કહે છે તે સાંભળવું છે.

ખીશપ—આગળ બોલ, જેસ્તા.

જેસ્તા—તે દલાડે બાકીની તમામ રાત કન-કેસર પાદરી ઇકાનોમાં જે આળસ મુડી અગ્યો હતો, તે વાસ્તે બોલ્યા કાઢ્યો. પોતાના જખમની વેદના થોડી નહિ હતી, તે પછુ ત માટે જગાર ન બોલતાં ફકટ નાના સરે હયુ માટે તે બળાપો કરતો રહ્યો. 'અરે, તે પ્રાંચરના પરમાં તે છોકરાનું શું થશે! અરે, તેના ખાતર બોલો મને સલામત સખો!' એ તેના દુઃખદાયક સખો હતી, જેથી મારું તેમજ ત્યાં

હમેસાં ગામડાંઓનાં દીલ દુખ્યું.

સાદં દુનિ આંખમાંથી આંસુ ટપક્યાં નેથી
તેણે પોતાનાં મોં ઉપર હાથ ઢાંક્યા.

જેસ્તા—પોણો કાદનાં, હું મારા કાકાનાં ઘર-
માં ગયો, અને એક ગામડાંએ કનૈસરની સારવાર
માટે એક નીમદડી મને લઈ આવ્યો. એ દહાડા હું
તે વેપારીનાં કામમાં રોકાયો અને ત્રીજે દહાડે પેલી
બુપડી તરફ ગયો. રસ્તે જતાં પેલા ગામડાં માંહે-
લો એક જગ મને મળ્યો. મેં તેને કનૈસર માટે
પુગડું તે ખોલ્યો, કનૈસર મરણ પામ્યો. ગઈ
કાલે હું સસલાં લઈ સ્ત્રીફોદની બજાર ગયો હતો;
અને છેક મધ્ય રાતે ત્યાંથી પાછો ફર્યો, ત્યારે હ-
કામે મને જણાવ્યું કે કનૈસર મરણ પામ્યો. ગા-
મડાંનાં મોંહોડેથી એ રવેશના સખુન સાંભળી, હું
આચંબામાં પડ્યો. મને તે ખાબે શક ઉત્પન થયો,
અને એવું લાગું કે પ્રાયર તેને ત્યાંથી હંચકાવી
લઈ ગયો હતો.

હુ—શું, બુપડાંમાં તેવું મુડદું નહિ હતું?

જેસ્તા—નહિ, સાહેબ; એ સાધુઓ તેને એક
ઠાળીમાં નાંખી લઈ ગયા.

ખીશપ—તું એમ ખોલ્યો છે કે બુપડીને લ-
ગતા એ માણસાલના, ત્યારે મુડદું લઈ જતી વખત
ખીજો ક્યાં હતો. તેથી બહાર ગયો હતો કે?

જેસ્તા—તે નદી કાંઠે પોતાની હોડીમાં હતો.

હયુ—વારૂં, પેલો લકીમ ક્યાં છે ?

જેસ્તા—મને કાંઈ એવી ખબર પડી છે કે, પ્રાયરે તેને પોતાની હજુર પકડાવી મંગાવ્યો હતો અને જોશીનસ વેપારીએ પોતાનાં સગાંવડાલાં ત્યાં આસ્નાવો ઉપર જે કાગળો હીંગર બાષામાં લખ્યા હતા, તેની મતલબ તેને સમજાવવા મા તેને રાખ્યો હતો. હાલ તે લકીમ અમીરના મેહેલમાં તના પૌત્ર સર જરવેસની સારવાર કરે છે.

હયુ—તેને એકદમ અતરે લઈ આવો.

ખીશપ અને શાહનવાએ તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું કે, એટલી ઉતાવળ નહિ કરવી; પણ પેહેલાં જેસ્તાને જે કાંઈ કહેવું છે તે બધું સાંભળી લેવું.

જેસ્તા—પાછળથી મને પ્રાયર સાથે મેલાપ થયો. મેં તેને જણાવ્યું કે, કનૈસર અને તેનો ખીજો કાસદ ફરાયર મરણ પામ્યા હતા. એ ખબર સાંભળતાં તે કાંઈ એવું બોલ્યો કે ‘મારો સતારો ખુલ્લું થયો છે. તે બંધેની મને ધારતી હતી. જે સધળાઓ મને હરકત કરતા રહે છે, તેઓ પણ એવાજ ફેજે પુગજો ! ચાહુદી હવે તુંજ એકલો જીવે છે, કે જે કનૈસરના જેમ થવાની ખબર ધરા-

વે છે. તુંજ એકલો જાણેચ કે સર હયુની દોલત કાણુને દસ્તક છે ! ખખરદાર, એ ! વશે જરા પણ કાંઈ જાણે નહિ ! હું હવે જાહેર કરીશ કે કનૈસર પેતાની સાથ લેદી હેલનની દોલત અને તેણીની જાગીરીનાં તમામ ઓચરીઆં લઈ પત્રીત્ર ભૂમી તરફ જવા નીકળ્યો અને રાહમાં લુટારાઓના લાથે તે દાર થયો તથા તેના દસ્તકનું સર્વ લુટાઈ ગયું.

ખીશપ—સાંભળ્યું કે, બેહેન ? તે એખત બાતેનમાં કેવો છે, તે હું સારીપેકે સમજ્યું છું.

ધસાળેલા કાંઈ કિતરમાં બોલી નહિ.

હયુ—અને જ્યારે તું પ્રાયર આગળ કનૈસરનાં મરણની ખખર આપતો હતો, ત્યારે તું એવું સમજતો હતો કે તે હાથ્યાત તેના કબજામાં હશે ?

જેસ્તા—તે હું કહી શકતો નથી; નહિ, સાહેબ, મારી ખાતરી થઈ હતી કે મેં તેને જે કાંઈ કહ્યું તે કરતાં વધુ તે કાંઈ જાણતો ન હતો.

હયુ—કેવી અજાયબી ! એ ભેદ મને કાંઈ સમજ પડતો નથી ! ગુચવાડો ઝોછો થવાને બદલે વધતો જાય છે. પેલો હકીમ અહિં હોત તો બહુ ઠીક થાત ! તેને ખખર હશે કે તે પાકગત કનૈસરનાં રવાનને ઝુપડાંમાંથી કાંડાં લઈ જવામાં આવ્યું. મારા ખીશપ સાહેબ, એવો હુકમ કરમાવો કે તે હકીમને કીલ્લામાંથી અતરે બોલાવી લાવે; અને

તમે નામદાર શાહઝાદા, હું તમને અરજ કરું છું કે પેલા ગામડયાને અતરે હાજર કરો?

શાહઝાદો—સખુરી અખ્તીયાર કરો, મારા લાઈ હયુ, હું તે ગામડયાને હાજર કરીશ, એટલુંજ નહિ પણ હકીમને પણ અતરે લાવીશ.

હયુ—હું બળયબ થાવું છું કે તમે શી ર-વેશે તે કરી શકશો! (જેસ્તા તરફ ફરીને) બાઈ, તને કાંઈ વધારે કહેવું હોય તો તે કહી સંભળાવ.

જેસ્તા—હવે મારે કહેવું જે બાકી છે, તે માત્ર કનૈસરને લગતું છે. તે બલા પાદરીનાં મરણ માટે મને ગરદન મરાવવો એવી પ્રાયરની મરજ થઈ. ફાંસીનાં લાકડાં ઉપર ચઢવાની અણી ઉપર હું હતો, અને જે મનલખસર ફાંસી દેનારે મારી આંખે પાટા પણ બાંધ્યા હતા અને મારા ધારયા મુજબ એક શખસ મને તે લાકડાં આગળ લઈ પણ ગયો; પણ જ્યારે તે શખસે મારો હાથ છોડ્યો ત્યારે મારા કાન ઉપર લોકોની સોહોરસારનો અવાજ પડ્યો. મારો એક હાથ છુટો કરવામાં આવેલો હોવાથી મેં આંખ ઉપરનો પાટો છોડ્યો તો જોઉં શું કે એક મુલ્લાં મેદાન ઉપર મને કાંઈએ લઈ જઈ છુટો મુકેલો.

ખીશખ—અને તું કહે છે તેમ બંદીખાણેથી તારાં નાહાશી જવાની વાત સાચી હોય તો તને

ખખર નથી કે કયા શખસે તારો છુટકારો કરયો, શું તે ગાસતન કે રોઈસ્તન નહી હતો.

જેસ્તા—ના, તેઓ હોયજ નહિ; કારણ, મારો છુટકારો કરનારના પગમાં તો પાદરીઓના જેવા જોડા હતા.

જેસ્તાની નજર ઈસાએલા તરફ જ્યારે ફરી ત્યારે તે જોય શું કે તેણી પોતાનાં મોં ઉપર આંગળી કરી તેને સાવચેતીની ઇસારત કરતી હતી. તેણે તે બાબે વધુ બોલવાનું બંધ કીધું અને ખીશપ તરફ જોઈ વાત ફેરવી નાંખવા બોલ્યો, ‘તે માયરે કનફેસરનું ખુણુ કરવાને મને ઉશકેર્યો, એટલુંજ નહિ પણ જે વેપારીને તાંહાં હું મોટો થયો હતો, તેનાંજ ઘરમાં લીજોરી ફેડવાને તેણે મને લલચાવ્યો. કનફેસરની વખતે મેં કીધું હતું, તેમ આ વખત પણ મેં તેને ઉલ્લાપ આપી તેના કહયા મુજબ કરવાનું ડોળ ધાલ્યું. મારા ખીશપ સાહેબ, એટલું કહેવાથી ન અટકનાં તેણે મને વધારે એવું સંમજાવ્યું કે તે વેપારીની બેઠીને કુસલાવી પઠાવી તેના તે વખતના મુરબી લીનકનના અમીરના પાસે લઈ જવી. આ સાંમજતાંજ મારો પીતો ઉઘલી આવ્યો અને તેને એક હડસેલો મારી તેના આગળથી દુર થયો. તે લીધે તે દહાડાથી તે નાપેકાર સાથ વાત કરવાનું મેં મોકુફ કીધું. જો ત મારી

સામે આવે તો હું તેના મોઢોડાં ઉપર એ સધળી વાતની સચ્ચાઈ જાણે સોગંદ લેવા તૈયાર છું.

લાઈ હયુ ખીશપ આગળ ગયો. તેનાં દીક્ષમાં આડાંચવળાં આવતાં હતાં. શાહજાદા, ખીશપ અને લાઈ હયુ વચ્ચે કાંઈ જોડતેગો ચાલી જે ઇસા-બેકાના સાંભળ્યામાં આવી.

શાહજાદો—ખીશપ સાહેબ, ત્યારે તમારો એવો વિચાર છે કે પોપનો એલચી તથા લાઈ શેરીફને બોલાવી મંગાવવો; અને કે તેઓ આવી પોહાંચે ત્યાં સુધી જે કાંઈ આપણે જાણ્યું છે તથા હવે પછી જે સાંભળીએ તે સઘળું આપણાં મનમાં રાખવું.

ખીશપ—એ મારો વિચાર છે.

શાહજાદો—ઠીક ત્યારે, એમજ કરશું. અને જ્યારે એજાતનાં કરતુક ઉંઘાડાં પાડશું, ત્યારે મારો તાજદાર પીતા હાજર હશે. તો તેના જાણ્યામાં આવશે કે ચાહુદીઓ માફક પાદરીઓ પણ આપણા દેશમાં એક જાતની બળા છે.

હયુ—અને તમે મને પેલા ગામડયા તથા હકીમને મેળવી આપશો કે હું તેઓ સાથે વાત કરવામાં લાવું.

શાહજાદો—હમણા લાવું છું એટલું કહી. શાહજાદો ત્યાંથી નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

લેદી ઇસા ખેલા હવે તેખલની નજદીક આવી
અને ખેલી 'મારા ભાઈ અને મારા હયુ સાહેબ,
જે યાહુદી વેપારી અને તેની ખેટીને એખતે ગુનાહ-
ગાર ઠરાવ્યાં છે, તેમની તરફેણમાં બે શમ્દ ખોલ-
વાની હું રજા માગું છું.'

ખીશપ—ખેદેન, ખેલાસક જે કહેવું હોય
તે કહો.

હયુ—લેદી, જે કાંઈ તમને કહેવું હોય
તે ખોલો.

ઇસાખેલા—મારે એટલુંજ કહેવું છે કે તેઓ
ખંધે નીરદોષ છે. તેમની નાહક ખાણાખરાખી થઇ
છે, તેમની તમામ માલમતા એખતના ખજાણામાં
ભરાઇ છે. ખાપ એક ખાણુએ નાહડો છે અને દી-
કરી ખીજી ખાણુમાં.

હયુ—મેદમ, તેમનાં નીરદોષપણાં વીશે ત-
મારી જીલ છે. મને પ્રાયર સાહેબે પોતે કહયું છે કે
તેઓએ મારા છોકરાને મારી નાંખ્યો છે.

ઇ—અને તમે હજી એવું કાંઈ સાંભળ્યું ન-
થી કે જેથી પ્રાયર ઉપરનો તમારો તમામ વીશ્વા-
સ ઉઠી જાય.

હયુ—ખરી વાત, પણ જ્યાં સુધી હું પેલા ગામડયાઓને તથા હકીમને જોવું નહીં ત્યાં સુધી તે પાક જાતની વીરધમાં જે કાંઈ બોલાય, તેને હું માન્ય કરું નહીં.

ધ—તમારી મરજી, પણ હું તો એક વડા પાદરીની બેઠેન તરીકે તથા એક લેદીની આખર ઉપર કહું છું કે પ્રાયરની વીરધ તમે જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તે તદ્દન ખરું છે.

હ—જ્યારે એમજ છે ત્યારે તો હું બેવડા સંતાપમાં આવી પડ્યો છું! ખીચારા નીરદોષ માણસોને નુકસાણ થાય, તેના કરતાં હું મરણ પામું તે બેહેતર.

ધ—શાહાઝાદાએ પેલા ગામડયાઓ અને હકીમને અતરે લાવવાની કયુલાત આપી છે, તેઓ તમને ખાતરી કરી આપશે, કે કન્ફેસર પાદરીનાં મરણ બાબે પ્રાયર જવાબદાર છે; પણ હું ઇકાનોના એક સાધુને તથા એક ખીજ શખસને અતરે લાવીશ કે જે તમારી ખાતરજમા કરશે કે જોસીનસ વેપારી તથા તેને લગતાં તમામ તમારા છોકરાનાં મરણ બાબે તદ્દન બેશુનાહ છે. નહિ, તમારે બેટા અકસ્માતથી મરણ પામ્યો છે, તેને કોઈએ ખીલા મારી માર્યો નથી.

હ—રે ખોદા! મને કેવો દગવામાં આવ્યો છે! પેલા લુચ્યાએ મારો આંખે પરદા કરી મુક્યો હતો.

લડવધયાનાજ જેટલો ખીશપ પણ અજ્ઞયજ થયો. તેણે જેસ્તાને હુકુમ કીધો કે નાના હયુતું મોંત કેમ નીપજ્યું, તે બાબે જો તે કાંઈ જાણતો હોય તો સેતાબ જણાવે. જ્યારે જેસ્તાએ તે છોકરાને પેહેલવેહેલાં જોસીનસ પોતાની ખેટીની આગળ લઈ આવ્યો, ત્યાર પછીથી તેના ઉપર જુદીય કેટલો બધો ચાહ દેખાડતી હતી, તે તમામ જણાવ્યું, જે સાથે લાદ્ હયુને પોતાના બેટાએ જે કાંઈ જણાવ્યું હતું, તે તમામ મલતું આવ્યું. નાના હયુએ જોસીનસ અને જુદીયની તેના તરફની સારી લાગણીનાં હૃદયગરનાં વખાણ કર્યાં હતાં; તથા માયરની ઘાટકી ચાલ વિશે તે પોતાના બાપ આગળ ધણો ખખાર્યો હતો. એ તમામ તેને યાદ આવ્યું, જેથી યાહુદીઓનાં નીરદાષપણાં બાબે હવે તેની પુરતી ખાતરી થઈ. લેદી ઇસાએલાએ જે બે શખસોને બોલાવવાની કયુલાત આપી હતી, તેમનાં નામ હયુએ જાણવા માંગ્યાં; પણ ઇસાએલાએ જણાવ્યું કે આ સઘળા ગોટાલાનો ફેસલો લીગેત અને શેરીફની હજુરમાં સાંભળવામાં આવનાર છે.

ત્યાં સુધી તેણે સખર કરવી. વળી તેણીએ જણાવ્યું કે બાળકના હાથ પગ ઉપર જે ખીલા ઠોકવાની નીશાણો જણાઈ હતી, તે તેનાં મરણ પછી માન્યરે કરી હતી, એ પણ તેણી પુરવાર કરી આપશે; પણ કચેરી બરાય ત્યાં સુધી તે વિશેની તમામ હકીકત છાણી રાખવી.

જેસ્તાએ જણાવ્યું હતું કે તે મીરઝાનો દીકરો હતો, તે આ વખતે ખીશપને યાદ આવ્યું.

ખીશપ—હું જાદુઈ ઢાંગને ધીક્કાર છું; તો પણ એટલું ઇચ્છું છું કે સઘળા લોકોને ઈનસાફ એક સરખો મળે.

જેસ્તા—મારી માની હાલત આપણા લોકોની તેણીની તરફની ઘાટકી વરતણકને લીધે બની છે. આપણા લોકો તેને અન પાણી આપે કે લેવા દે નહીં. એક વેળા પ્રાયર પોતે તેણીના પાસ નાના હથુ માટે ઝેહેર માંગવા ગયો હતો; પણ તેણીએ તેને આપવાને ના પાડી એટલુંજ નહીં, પણ તેને ધમકી આપી કહ્યું કે જો તે કોઈ ખીજે ઠોકાણેથી એ કારણસર ઝેહેર મેળવશે તો તેણી તેને ઉંધાડો પાડશે.

હથુ—શું એ બને એવું છે ? જો એ વાત ખરી હોય તો હું જીવીશ ત્યાં સુધી તે ખીચારી આરતનો મદદગાર થઈશ.

ધસા—આ વાત તો મેં હમણાંજ સાંભળી છે; પણ એ હું માનું છું. વારં જેસ્તા, તું કાંઈ જાણેય કે મીરજાએ એક વેળા માયરને ઝેહેર આપ્યું હતું?

જેસ્તા—જેશક આપ્યું હતું અને હું ધાર છું કે તમે એ વાત જાણો છો, ત્યારે તો તે ઝેહેર કેમ વપરાયું હતું, તે પણ જાણતાં હશો.

ધસા—તે સથળું તપાસની વેળાએ ઉંધા-હું પાડવામાં આવશે.

હયુ—(જેસ્તાને) છોકરાને જે જે પાદરીઓ મુવેલો ઉંચકી લઈ ગયા, તેઓને તું ઓળખે છે?

જે—હું તેમને ઓળખતો નથી, પણ હકીમ કાંઈ તે વીશે જોલ્યો હતો કે લીનકનના પાદરીઓના પોષાકથી તેઓએ તદ્દન જુદોજ પેહેરવેશ પેહેરેલો હતો.

આ વખતે શાહજાદો ઓરડામાં દાખલ થયો અને જોલ્યો, કે હકીમ ઓરડા અને શીલીપ હોડીવાલો જેસ્તાની તપાસ દરમીયાન સામેના ઓરડામાંજ હતા.

શાહજાદો—હું એક વેળા મારા એક ઉમરાવ મિત્રને મળવા જતો હતો, જ્યારે દલદલ ઉપરના રસ્તામાં આ શીલીપ મારો રાહજાર હતો. એણે

મને ઓળખ્યો. એટલે પોતાનાં મન ઉપર જે એક ભરમ ધર કરી બેઠો હતો, તે ખુલ્લો કરી નાંખવાની તક લીધી. એણે મારા આગળ જે કાંઈ વાત કીધી, તે તમામ જેસ્તાની વાતને મળતી આવતી હતી.

શીલીપે આ વખત તમામ હકીકત સોગંદ ઉપર કહી, જે જેસ્તાની વાતને બરાબર મળતીજ આવી. તેણે જણાવ્યું કે કન્દેસર પાદરી કદે ઉંચો અને ખુશ તબેહનો ૫૦ કે ૫૫ વરસનો હતો; તથા જે ફાયરે તેને જખમ કીધો તે એક કાળા ચેહેરેનો હતો. તે સોગંદ ઉપર બોલ્યો કે પોતાને જખમ થયા પછી કન્દેસરે તેને કહ્યું હતું કે જેસ્તા તેને બચાવવા માંગતો હતો અને કે પેલા ફાયરે તેને માર્યો હતો. શીલીપની જુબાની ઉપરથી જેસ્તા ઉપરનો તમામ શક સાંભળનારાઓનાં મનમાંથી નીકળી ગયો.

એરોન હકીમ—અમીરના મેહેલમાં સર જરવીસની સારવાર કરવા પછી હું ચોરી કરતાં ત્યાં પકડાયો એટલે મેં જરવીસને ઘણી આજેજી કરી, જેથી તેણે મને નહસાડી મુક્યો. ત્યાર બાદ જુદી-થની સારવાર માટે શીલીપ હોડીવાલો મને લઈ ગયો, જ્યાં શાહાઝાદાને ખબર પડી કે હોડીવાલા

શીલીપે જે હકીમ વીશે વાત કરી હતી, તે હુંજ
 હતો, એટલે તેણે મારી સાથ વાત કરી અને મને
 શીલીપ સાથ અતરે મોકલ્યો. જે દલાડે કન્દેસર
 આગળ શીલીપની ઝુપડીમાં હું એકલો હતો, તે દ-
 હાડે જનરાણુ પોષાકમાં એક શખસ ત્યાં પાણી માં-
 ગતો આવ્યો. મેં તેના છુપા લેખાસ છતાં પીછા-
 લ્યો કે તે ઇકિનોનો માયર હતો. પાણી પીતાં તે
 કન્દેસર વાસ્તે બોલ્યો કે તેની સારવાર માટે મને
 કેટલાક મોટા ઔષધો તરફથી હપકો મળશે. તે
 કરતાં બેઝેનર કે હું એને મરવા દઉં. મેં તેને પુછ્યું
 કે તેમ કરવા માટે મને ઇનામ કોણ આપનાર છે?
 તરત તેણે ૩૫૦૦ ના સોનેરી માર્કો મેજ ઉપર ગ-
 લ્યા તથા તેના પાસ એક નાની સીસી મુકી કહ્યું,
 આ પૈસાની રકમ તને તેઓ તરફથી મળશે; વા-
 સ્તે તારે એટલુંજ કરવું કે આ સીસીમાં જે ઝેર
 છે, તે પાદરીને પાઈ દેવું. હું તેની વાતને મળતો
 થયો એટલે તે પોતે કન્દેસરનાં બીજાણાં આગળ
 ગયો અને તેની દવાની સીસીમાં પેલું ઝેર ભેળ્યું.
 ત્યાર બાદ ને બહાર જઈ ઉભો. થોડી વારે પાદરી
 ઉઠ્યો એટલે મેં તેને પેલી દવા પીવા આપી, જે
 તેણે પીધી. તેને પીતાં પ્રાયે સાંમેથી દીઠો, તેથી
 બીજાં ઇનામની કચ્છલાત આપી, તેણે મને હુકમ

કીધો કે કન્દેસર કલાક પછી જરૂર મરણ પામશે, વાસ્તે મારે તેને તરત દાતી દેવો. તેમ કરવાને મેં હા કહી એટલે તે ત્યાંથી ચાલી ગયો. તેના જવા પછી કન્દેસર ઉઠ્યો અને પોતાનો પોષાક ખરાબર કરવા લાગો જે જોઈ મને આચંબો લાગો. તેણે મને જણાવ્યું કે, પ્રાયરે જે કાંઈ કરવા મને કહ્યું હતું તે તેણે પડ્યો રહી સાંભલ્યું હતું, તેથી દવા પીવાને બદલે ગળાંની પછવાડે ઘોળી નાંખી હતી. તે બીજું એવું બોલ્યો કે જો હું તેને પડોસમાંનાં ગામમાં નાહાશી જવાને મદદ કરીશ તો લાદ' હયુ મુસાફરીથી પાછો ફરશે, ત્યારે તે મને મોટું ધનામ અપાવશે. મેં તેને જવા દીધો એટલુંજ નહિ; પણ તેને બોહોંસ કરીને પ્રાયરનાં આપેલાં સોનામાંથી બે સીકા આપ્યા. મારે અતરે કહેવું જોઈએ કે તે ખીચારાને જરા ખબર ન હતી કે તેના જભાના ખીરસામાં તેણે જે મુસાફરી માટે પૈસા રાખ્યા હતા, તે બધા મેં કાઢી લીધા હતા. ત્યાર પછી તેનું શું થયું, તે હું કહી શકતો નથી; પણ આટલી અટકળ બાધું છું કે દલદલમાં તે કોઈ ખાડામાં દુખી મુવો હશે, કારણ તે રાત ધણીજ અંધારી હતી.

લાદ' હયુ તેમજ બીજાઓ પણ કન્દેસર ખાબે એવો વીચાર લઇ ગયા કે તે દુખી મરણ પામ્યો હશે.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

હવે પેલી ગમ જોસીનસ વેપારી પોતાના ધરમાંથી નાહાશી ગયા પછી તે મીરઝાં ડાકેણના ખુરજમાં પોતાનાં માણસો સાથ સંતાપ બેઠો, જ્યાં તેના એક માણસે પોતાની નજરે જોયલી વાત કહી કે જુદીથને પોતાની ઘોડી ઉપર સ્વાર કરી બે મરદો દુર લઈ ગયા હતા અને કે તે બંધે મરદોની પછવાડે તેણીની બંધે દાસીઓ હતી.

વળી તે બોલ્યો કે એક હોડીવાલા સાથ તેને વાત થઈ હતી, જે ઉપરથી એવું જણાયું કે શાહઝાદા એદવદના હુકમથી જુદીથને છેક દુરનાં એકાંત ગામડાંમાં લઈ જવામાં આવી હતી અને કે સ્વારોની ગફલતથી એક સ્વાર તથા તેના પછવાડે બેઠેલી સ્ત્રી ઘોડા સુધાં દલદલના કાદવમાં દુબી મુવાં હતાં.

આ નાખુશ ખબરથી જોસીનસને બહુ સંતાપ થયો અને તેથી તેનાં મનની હાલત ધણી ખીંગડી. તે મીનારામાં એ રવેશે વાત બનતી હતી, જ્યારે તાવરનાં બંદીખાણાંની એક અંધારી ઝોરડીમાં મીરઝાં એક ખુણામાં પડેલી હતી. એટલામાં તેણીની ઝોરડીનું બારણું ઉંધડયું, અને લાઈ

હયુ દાખલ થયો. તેણીનો ઘોરવાનો અવાજ તેને સંભળાયો.

હયુ—તે એજ ઓરત હશે! બાઈ કે જાદુગરણી! તને કયું નામ ગમે છે. હું તને બણી અગત્યની બાબત વિષે પુછવા આવ્યો છું.

મીરઝા—તું કાણુ છે તે હું જાણુંચ. તું પેલો રંડાયેલો છે. મારાથી ઉઠાવું હોત તો હું તને માન આપત. જે થવાનું હોય, તેજ થાય.

હયુ—હું હયુ છું અને મારા બેહેસ્તી બેટા માટે કાંઈ સવાલ પુછવા આવ્યો છું, વાસ્તે તને જો કાંઈ શુદ્ધી હોય તો મારા સવાલનો જવાબ આપ.

મીરઝા—બેટા! અરે મોટા રંડાયેલા! પણ મારા દીકરાનું શું થયું, તે મને જણાવ? મને એવું લાગું કે મેં તેને દીઠો અને આ ઇન્તેઝારી બરેલી ગોદમાં દાખ્યો! ત્યાર પછી તે પાછો ગેબ થયો! અને વળી પાછો જણાયો! અને પાછો ગેબ! અને જો તે મને ફરી નહિ જણાશે તો તમામ છુટ પ લીધ, ડાકેણુ, અને દેવ દેવીઓમાં મારું સર પટકી નાખીશ.

હયુ—એણીનું ધ્યાન તદ્દન ઠેકાણે નથી. એણીના પાસથી પેલાં ઝેહેર વિશેનો પતો મળવો મુશ્કેલ છે.

મી—ઝેહર ! મેં એક શિવાય ખીજી કાંઈ વે-
ળા કાંઈને ઝેહર આપ્યું નથી, અને તે તેણે આડે
માર્ગે વાપર્યું.

હયુ—કાણે તેં ઝેહર આપ્યું હતું ?

મી—છકાનોના પાદરીને અને તું તે જાણેચ.
મેં એક વેળા તેને ના પાડી, કારણ તેણે તે એક
નીરદોષ અને નેક બાળક માટે માંગ્યું હતું. તે મે
નહિ આપ્યું. ના, ના, કદી નહિ આપું. મને પોતા-
ને એક છોકરું હતું.

હયુ—બળી ઓરત, મારી ખાતરી થઈ છે,
કે તુંએ એક વેળા મારા બેટાને બચાવ્યો હતો, અ-
ને તેના અવેજમાં હું તને અહિંથી છોડવીશ.

અને ખરેખર તેણે તેણીને છોડવવાને બધી
મેહેનત લીધી; પણ તેનું કાંઈ વલ્યું નહિ; કારણ
માસ્તરન દારોગાએ તેને ખુલ્લું જણાવ્યું કે પાદશા-
હની સત્તાથી એમત તે વખત આખાં શહેરમાં મુ-
ખ્તીયાર બન્યો હતો અને તેથી તેની મોહોર શિવા-
ય તેનાથી તે જંગમરણીને છુટી મુકાય એવું ન હતું.

એક ખીજી વેળા મીરઝાની ઓરડીનું ખારણું
ઢાંચ્યું અને છકાનોના પાદરી માંહે દાખલ થયો,
જેને પુરેપુરો દીદા વગર મીરઝા, તું કેહે જોયા બ-
રાઈને બેઠેલો વીકાળ વાલ પોતાના સીકાર ઉપર

તડાપ મારવા ઉછરે તેમ મીરઝા ઉઠી ઉભી થઈ અને પેલા પાદરી ઉપર તાણાબાણી તથા ગાળના બાંડ શબ્દો વરસાવવામાં લાવી. તેણીએ પોતાની છાટી ઉપરથી એક સાંપ અને મીસલતો ઝાડની લાકડી બહાર કાઢી તેની સામે પકડી જેથી એમત બ-ભરાયો, તો પણ પોતાની હંમેશની રીત મુજબ ધીરજ ધરી ઉભો.

એમત—ડાકેણ, તારા ઉપર મને દયા આ-વે છે, તેથી તને ચેતાવવા આવ્યો છું કે આજ સાંજ-રે કલાક ૭ ને અમલે તને ફાંસી દેવામાં આવશે; વાગ્તે તારા તમામ કાળા ઇલમનો ત્યાગ કર અને ખેડેસ્તમાં જવાના રસ્તા લે.

મીરઝા—નીકળ, નીચ કુતરા! તારાં કાળાં કરતુકનો તું પોતે પસ્તાવો કર. હું તારા ઉપર શી-ટકાર નાખું છું; નીકળ અહીંથી.

એમત—હું તો જાઉં છું; પણ ૭ વાગે ત-મામ તઇયારી રાખજો. મારી મતલબ તું હંમેશ ઉધી વાળતી આવી છે, મારી તમામ ચુકતીઓમાં હું હરકત કરતી રહી છે, મને તોખા પ્રડાવવામાં ત-થા ખાસ્તીમાં નાંખવાને તુંએ કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી, પણ તે સમજાવેલું હવે છે કે આવ્યો છે, વા-

સ્તે આ દુન્યાને તેમજ તારા કાળા ધલમને હવે છે-
સ્ત્રી સલામ કરો લે; સમજ કે દેવાની !

મીરજા—દેવાની છતાં તું જે કાંઈ કહે છે,
તે હું આગમચથી જાણું છું; પણ એજ દેવાનાપ-
ણાંની મારી વાત તું પણ સમજ લે કે તારા જ-
ન્મની વેળાએ એક પરાએ એક જાડ રોપ્યું હતું;
તે મોટું થયું છે, તે જાડ ઉંચું વધ્યું છે; પક્ષીઓ
તેની ડાળી ઉપર આવી બેસે છે; પણ જે દેવ તથા
જે ગરમી ઉપર તે જાડ પોતાનું રક્ષણ ચલાવતું
આવ્યું છે, તે કવડાસથી બરેલાં હતાં, અને તે જાડ-
ને જેમ પોતાની પુત્રાંદીએ ચઢતાં વિલંબ લાગે,
નહિ, તેમજ તેને કરમાતાં પણ વાર લાગનાર નથી;
અને ગયા જાતેવારીના સેતારાઓ પોતાની જગા ઉ-
પર પાછા ફરે તથા આવતી વસંતનાં પક્ષીઓ જ્યાં
હાલ ઉડી ગયાં છે, ત્યાંથી પાછાં ફરે તે પેહેલાં તે
જાડ મુળ અને ડાળીઓ સુધાં, રસકસ વગરનું થઈ
કરમાઈ જશે અને કોઈ કાળે પણ તે વધશે નહિ.

આ આગાહીથી એજતનાં મન ઉપર મજ-
બુટ અસર થઈ. કાંઈ પણ બોલ્યા પેહેલાં તેણે પો-
તાની ધાસ્તી દુર કરવાની યુક્તિ કીધી. તે ત્યાંથી
જતો હતો, ત્યારે મીરજા બોલી—

‘સખર, ખુશી જીવડા ! તારી મુશીબત વિશે

મારે વધારે જાણવાનું બાકી છે. તુંએ તારાં છટકાં-
માં ધણાઓના જીવને સપડાવી લીધા છે, અને હવે
તારો પોતાનો સપડાવાનો વખત આવ્યો છે ! તારો
નાશ આવી પુગો છે. જે પૈસા તુંએ ચોર્યા છે,
તેતું શું કર્યું ? જે લોહી તુંએ વેર્યું છે તે ક્યાં
છે ? જે ઝેહેર તુંએ વાપર્યું છે તે તથા જે લાંચ
શસવતો લીધી છે, તેની તું યાદ કર ! કેટલાં બધાં
લોકોને તુંએ પામમાળ કર્યાં છે, તેની હવે યાદ કરી
લે ! તે સબળાં સમ્યાધથી બરેલાં છે, તને હજી કાંઈ
પણ આશા નથી, એમ મારાથી કહેવાતું નથી,
કારણ મારાં દિલમાં તારા વિશે ઉજ્જશના ચમકારા
હાલ પડે છે, જે ઉપરથી એવું જણાય છે કે તારા
ઉપર દયા કરવામાં આવશે; અને ગમે એવો તું
કરપીત છે, તો પણ તને મારી મળશે !'

એખત—એવું બેકુદું બોલવું ખતમ કર.
તેમાં તને કાંઈ હાંસીજ ચનાર નથી, કારણ ૪ ક-
લાક પછી તને હાંસી મળવાનું નક્કી થઈ ચુકું છે.

તેના જવા પછી મીરઝાએ પોતાના સાંપને
માથાં ઉપર મુક્યો, જે વાળમાં વીંટળાયો અને તે-
ણીએ પોતાની સાકડીને બદીખાણાનાં ચાર ખુણાં
તરફ દેખાડી દરેક ખુણાને ત્રણ મરતબે સેઝદા ક-
ર્યો, અને કાંઈ મંતર બોલી.

તેણીનાં આ કામમાં હરકત કરવા વળી બા-
શયું ઉંઘડયું અને તેણીનો દીકરો તેણીની સાંમે
આવી ઉભો. તેણીએ તેને ગોદમાં દાખ્યો.

જેસ્તા—મા, આ કેવી સીદા જગામાં તને
રાખવામાં આવી છે.

મીરઝા—અરે તુંએ મને મા ફરી બોલાવી ?
કેવો આશીરવાદ ભરેલો શબ્દ ! તેં મને માના એ-
દકાબથી બોલાવી !

જે—જરા ધીરી મા ! મારી પાસ આ સી-
દી ઉપર બેસ ! મારે તને કાંઈ વધાઈ કહેવી છે.

તેના કહેવા મુજબ તેણી બેઠી, અને પોતાના
હાથ તેની ગરદન ઉપર નાંખી, તેને સેંકડો ચું-
મી લીધી.

જે—મા, જરા મારું સાંભળ ! લાઈ હયુ અને
બલો ખીશપ તારા છુટકારા માટે પોતાનો વગ ચ-
લાવેછે; પણ કેટલાક વાંધા જે સાંભળવાથી તને કાંઈ
ફાયદો થનાર નથી, તે માટે આવતી કાલ સુધી તને
છુટકારો મળનાર નથી; માટે તારા સાથ રહેવાને
મેં રજા મેળવી છે, કારણ તું અહિં એકલી રહે;
એ મારાથી તામોશ થઈ શકતું નથી.

તે જે કાંઈ બોલ્યો તે ઉપર મીરઝાએ કાંઈ
ધ્યાન આપ્યું નહિ, મગર એટલુંજ તેણીએ સાંભ-

જ્યું કે તે તેણીના સાથ રહેવાનો હતો. તેણીની જા-
દુધ ઘેન ખલાસ થઈ, તથા તે એશુદ્ધ હાલતે જમી-
ન ઉપર પડી, જ્યારે મોટી કાળજીથી જેસ્તાએ તે-
ણીને ઉપાડી.

શુદ્ધોમાં આવતાં તેણીએ જેસ્તાને પોતાના
ઉપર વાંકા વળેસો દીડો, જેથી તેણીને મોટો હખ્
ઉત્પન્ન થયો. તેણી બોલી, ‘મારા દીકરા, તને જોધ
મારી આંખને તાઢક પડી છે! તારો અવાજ સાં-
ભળી મારા કાન ખુશખખ્તીથી ભરાયા છે! આજ
૨૬ વરસ થયાં તારા માટે હું ઇતેજાર અને હાવ-
રીખાવરી બની રહી હતી! અને આખરે નેક સે-
તારો આવી લાગો છે.

જેસ્તા—મા, આપણે આગળ મળ્યાં હતાં.

મી—ખરી વાત. પણ તે દહાડા પછીથી તું
મારી નજર આગળથી ધ્રુમ થયો હતો, અને આજે
તારી ખુશીથી તું મને મારાં કેદખાણામા દીલાસો
આપવા તથા મરણ પામતી જોવા આવ્યો છે. આ
પડી હું એટલી ખુશી છું કે મારો હખ્ મારી છા-
દીએ સમાતો નથી.

એટલું બોલતાં તેણી પોતાની એશુદ્ધોમાં પ-
ડી. કેટલીક વારે પાછી ઉઠી અને બોલી, “ઇનસા-
નનો કાંઈ આરો નથી, મારો વખત નજદીક આ-

બો છે, અને તે વખતે મેં મારાં સંઘળાંને દીઠાં છે. જે નાનાં ઘરમાં હું જન્મી હતી તે મારી નજરે પડ્યું છે। ત્યાંનો નાનો બાગ પણ મેં દીઠો. મારાં માઆપને તળાવ ઉપર લીનકનના અમીર માટે પક્ષીઓની જાળ નાંખતાં દીઠાં છે. તેમના માટે દરવાજો ઉંઘાડવા હું દોડી જતી તે પણ મને જણાયું છે ?

જેસ્તા—અરે મા ! તું બ્યારે એટલી સુખી ત્યારે આવી હાલતે કેમ પુગી.

મી—ઇનસાનરૂપી ખવીસે મારી આવી હાલત કરી મુકી છે.

જે—અને તે—

મી—તારો બાપ. હું એક નાની ખુશસુરત જીવાન સ્ત્રી હતી, બ્યારે લીનકનનો અમીર અમારા ઘર આગળ આવ્યો. મને જોયા પછી તે વારંવાર ત્યાં આવવા લાગો. તેની કબુલાત ઉપર મેં ભરોસો મુક્યો. તે વખતે હું એક ખીજ સાથ અદરાયલી હતી. તે સાથના લગનના દીવસે અમીરની ફેરવણી અને તેણે આપેલાં ખાતરી ભરેલાં વચનથી હું અંજઇને ઘરમાંથી નીકળી ગઇ. થોડોક વખત સુખમાં અને મીઠાસમાં પસાર થયો, બ્યાર પછી હું લાચાર-હાલતમાં આવી ગઇ, તને છાટી ઉપર રાખી હું

મારાં બાપીકાં ધરનો આશરો લેવા ગઈ; પણ અક-
સોસ! તેઓ મરણ પામ્યાં હતાં, તથા તેમનું ધર
ખીસ્માર હાલતે પુગું હતું. તારી સાથ જંગલમાં
એક પહાડની કઢણમાં વાસો કરી રહી. થોડાક વખ-
તમાં તું મારા આગળથી ગેય થઈ ગયો. હવે મારી
કંગાળીયતનો અંત ન રહ્યો. મનશકતી ધણીજ
અસાધારન યાને દેવભોક્ષીક હોવાથી હું દેવદેવીઓ
સાથ વેહેવાર ચલાવવા લાગી. મારી નજરે ગેખી
જીવડાઓ પડવા લાગા. ભવીષ વાણી સમજવાની
મારી શક્તી દનપર દન વધારે મજામુત થતી ગઈ.

જે—શું; હું અમીરનો છોકરો ?

મી—અલખતતાં, આ તેની પેહેલી ભેટ જો.
એ લે અને જ્યારે તને તક મળે ત્યારે આ લાકેટ
ઉંધાડજે. તેનાં એક પડમાં મારી જીવાનીની અને
ખીજ પડમાં અમીરની તે વખતની છખીઓ છે.
એ તારા પાસ રાખ, હું થોડા વખત પછી મરના-
ર છું, તેથી તને એ ધણી દ્રામ લાગશે.

એટલું કહેતાં તેણી પાછી બેશુદ્ધ થઈ પડી,
એટલામાં બંદીખાણાનું બારણું ઉઘડ્યું અને અ-
મીર દાખલ થયો, જેને જોતાંજ જેસ્તા એક ખુણા-
માં જઈ બસાયો.

અમીર—મીરજા, આપણા પાકખત એખત

સાહેબનાં મોંથી મેં સાંભળ્યું છે કે તને આજે કાંસી ચઢાવવાની છે, તેથી તારા પાસ એક બેદનો ખુલાસો જાણવા આવ્યો છું. મારા પૌત્રના બવીણ વીશે તું મને જણાવશે તથા તેને સારો કરવાનો કાંઈ પાળો આપશે તો હું તારા છુટકારા માટે તારાં મરણુ બાદ પંદર દહાડા સુધી માસ બણાવીશ.

મીરજાને પાછું શુર ચઢ્યું. તે બોલી, ‘તારો પૌત્ર બચે એવું નથી. તેની આપણ છેલ્લી છે; એટલુંજ નહિ પણ જાણ કે થોડાક કલાકમાં તેના સાથ તું પણ કબરવાસ થશે, કારણ તું કીલ્લા તરફ જશે નહિ એટલામાં એક ઝેહેરી તીર તને કારી જખમ કરશે, કે જેથી તું બચવો મુશ્કેલ છે.

અ—તું એ ભટાર્ધ છોડ, અને કાંઈ પાળો દેખાડ કે હું તારા માટે માસ બણાવીશ.

મી—તેની તારા માટે તથા તારા એળત માટે ગોઠવણ રાખ.

અમીરે ચીરડાદને તેણીનાં આંગ ઉપર હાથ ઉઠાવ્યો, જ્યારે જેસ્તા ખુણામાંથી તેના સામે જોશ કરતો આવી ઉભો.

જે—અમીર, એણીને હાથ લગાડતા ના.

અ—અને તું કોણ કુતરો છે.

જે—કોઈખી હોઉં, પણ તમારે એણીને હા-

ય લગાડવો નહિ.

અમીરે જેસ્તાને જમીન ઉપર પટકી નાંખ્યો.

અ—લે આ તારી મેહેનતનો ખદલો.

જેસ્તા પાછો ઉભો થયો અને અમીરના હાથને ખાઝી પડ્યો.

જે—અમીર, આ પળે જે લોહી મારામાં છે, તેજ તારામાં છે, એવું હું જાણત નહિ તો તને ચાર કરયા વગર મુક્ત નહિ.

અ—મુખાં, તું શું કહેવા માંગેય ?

આ વખતે મીરઝા હોશમાં આવી અને બંધેના વચ્ચે પડી બેઠી, ‘લીનકનના ઉલીઅમ, માફ સાંભળ ! તારી મારગરેતને તું યાદ કર. તેણીને નીરાશ અને શરમ બંરેલી હાલતે તેં તજ દીધી હતી. તેણીનાજ દીકરાને તુંએ મારવાની હીંમત ચલાવી છે, જેનો ખદલો હું તને દેખાડતે પશુ હવે મારી હધયાતી થોડીજ ખાકી છે.’

અ—અને તું કાણુ છે ?

મીરઝા—તારી મારગરેત.

અ—છી, છી ! તમામ ગલ્લત. તે એક હસ્તા મુખડાનો ખીલતો ગોલાખ અને તું—

મી—તુંએ એક વખત ગુસ્સામાં તારી તરવાર વડે મારા હાથ ઉપર જખમકીધો હતો, તે તને યાદ હશે. જો તે આ જખમ.

અ—તે હું ના પાડવાની હીંમત ચલાવ-
તો નથી.

મી—અને આ બીજું. આ છોકરાની બચ-
ગીમાં તુંએ તારી જીભ સખ્તાઈથી એનાં ખભાં
ઉતારી મુક્યાં હતાં, તેથી એ આવી હાલતે પુગો છે ?
શરમ છે તારા ઉપર, ઉલીઅમ ! તારા લીધે આ
તારો પોતાનો દીકરો આવો બેડોળ નીવડ્યો છે.

આ ખબરથી જોસ્તાનાં દીલમાં ભારી બળ-
તાંના શોળા ઉત્પન થયા અને આ નવી પીછાણથી
અમીર બહુ ચીરડાઈ ગયો.

અ—પણ મારો પૌત્ર સાજો થશે કે ?

મી—મેં તને કહ્યું છે તે ખરું છે.

અમીરે બારણાં તરફ પગ ચલાવ્યા અને
સીડી ઉપર વીચારમાં ઉભો.

અમીર—તું જો મારગરેતજ હોય તો હું તા-
રા માટે માસ બણાવીશ અને છોકરા, તું ચાહુદીઓ
સાથ રહી તેમના જેવો થયો છે, વાસ્તે સંભાળજે,
નહિ તો તને પણ સજ થશે.

મીરઝા—ઉલીઅમ, હું તને ચેતાવું છું, તે
યાદ રાખજે અને તું પોતે સંભાળજે કે એક ઝેહેરી
તીર તને તારા કીલ્લાના દરવાજા આગળ લાગશે.

અ—શીકર નહિ, મેં પોલાદનું બખતર પે-

હંરલું છે

મી—તે છતાં તને તીર તો લાગશે.

અમીર હસ્યો અને બોલ્યો, 'તે જોવાનું છે. ?

જેસ્તા—અમીર, હું આશા રાખું એ તમે મારી માને ખરાબ મોતે મરતી બચાવશો. ● વા-
જેનો વખત તેણીને એખત નક્કી કહી ગયો છે.

અ—હું એખત સાથ વાત કરીશ અને જો બનશે તો કાંઈ પણ કરીશ.

જે—જો અને અગરજો શબ્દો! અમીર તમો ચાહો તો તે જરૂર બની શકે.

મીરજા—નહિ દીકરા, રહેવા દે. એક બોલ મારો મરતી વખતનો તું સાંભળ, અમીર, તારી ધોરમાં તારે શાંત રહેવું હોય તો આ છોકરા માટે કાંઈ બંદોબસ્ત કરજે.

અમીર—હું જે કાંઈ બોલ્યોય તે તારા માટે જમને કરું છું.

એટલું બોલી અમીર બહાર નીકળ્યો, અને દરવાજા બંધ થયા.

અ—દીકરા તું મારો છે; અને તારા બોલા ઉપર હું મારું મુકી નીરાંતે મરણ પામું છું. તને વારસામાં મારાં તમામ જાદુઈ હુન્નરને; ખુલાસો મુકી જવું છું. મારા મીનારામાં ગોરડાની વચોવ-

અમાં મોટા જાદુગર હેલાના હાથની લખેલી ચોપડી છે, જેમાં મેં પોતે કેટલીક ઉમેરી છે. તે તમામ તારી છે. તેમનો સારો ઉપયોગ કરજો. તું મહાન પુરૂષ થશે અને જીવીશ હવે સુખ જોશે. મારું મુઠ્ઠું ઓરડાની વચમાં જ્યાં મારાં દક્તરો છે ત્યાં મુકજો.

તેણી એ રવેશે બોલતી હતી, એટલામાં વળી પ્યારણા ઉઘડ્યાં અને ફાંસીગરોએ ઓરડામાં ફાંસીનાં લાકડાં ઉભાં કીધાં. એપતની નજર જે-સ્તા ઉપર પડી.

એપત--ઓહો, તું અહિં. દીક બેવડું કામ ! ચલાવો તમારું કામ, માણસો.

જે--ખજરદાર, લોકો, એણી ક્યારની મરણ પામી છે.

એ--શીકર નહિ, પણ કાયદો અમલમાં લાવો. મુવેલીને ચઢાવો.

જેસ્તાએ સાંમે થવાને ઘણી કોશિસ કીધી; પણ તેને તરત મુસ્કાતાટ કરવામાં આવ્યો. અમીરે દારોગા ગાસતનના કાનમાં કાંઈ સખુન કહયા, જેથી જેસ્તા ગભરાયો. તેને પકડવામાં આવ્યો, જ્યાં-તે તે બોલ્યો, ‘એ તમે શું કરોય ?’

ગાસતન--તને ત્રણ લાકડે ચઢાવીએ.

બીજું શું! મા પછી દીકરો.

જેસ્તાએ બેડી તોડવાને ફાંફાં માર્યાં, પણ ફેકટ. તેની છેલ્લી કીકીયારીથી એખતના કાન ફાટી ગયા. બોલ બોલતામાં લાદ્ હયુ ત્યાં આવી લાગો અને જેસ્તાને સુલીએ ચઢાવતો જોઈ તે લાગલે સુલી પાસ ગયો અને પોતાનાં ખંજર વડે દોરડ કાપી નાખી જેસ્તાને છુટો કર્યો. એખત તેથી બહુ ચીરડાઈ ગયો. તેણે ગાસ્ત્રનના કાનમાં કાંઈ વાત કીધી, પણ તે બોલ્યો, 'ના, એખત સાહેબ, તમે બીજું જે કામ કહેશો તે કરશ; પણ એક ઉમરાવને ફાંસી દેવાનું પારલામેંતના હુકમ વગર બને નહિ.'

લાદ્ હયુએ તરત એક બે સવાલ જેસ્તાને કીધા, જેણે થોડાક બોલોમાં તેના જવાબ આપ્યા. જેસ્તાએ પોતાની માનું મુંડડું ઉઠાવ્યું અને લાદ્ હયુની નેગેહ્યાની હેઠળ તે લઈ બહાર નીકળ્યો. તેને માણસો અટકાવી શક્યા નહિ, કારણ હયુ પોતાના હાથમાં નાગી સમશેર પકડી સોગંદ ખાઈ બોલ્યો કે જે કોઈ એને અટકાવશે, તેના બે કંકડા કરવામાં આવશે.

જેસ્તા પોતાના હાથમાંના બોળ સાથ મેદાન ઓળંગી ગયો, પણ રસ્તામાં કોઈ છોકરી સાથ અડડ્યો જેણીએ તેને તરત પીછાણ્યો. તેણી

એલાસેત હતો. બધેએ એકમેકનાં નામ જણાવ્યાં. એલાસેત તેને પોતાનું ઘર જે નજદીકમાં હતું, ત્યાં લઇ ગઈ જ્યાં તેમની પછવાડે લાઈ હતું પણ જઈ લાગો. થોડીક વાર વિસામો લીધા પછી તેઓ મી-રઝાના ખુરજ તરફ ગયાં, જ્યાં જોસીનસ વેપારી પોતાનાં મનની અગડેલી હાલતે પડેલો હતો. લાઈ હતું તે જોતાં તે વેપારી ધણો બખાડ્યો, પણ હતું તેને દિલાસો આપી કેદખાણામાંથી જુદીયને છોડવાની તેને કબુલાત આપી, જ્યારે જુદીયનું કેસી તરફ જતું થયું હતું તથા તેણીને કાણુના હુકમથી અંદાખાણામાંથી ચોરી લઈ જવામાં આવી, તે વાતથી જોસીનસ હતું વાકેફ કરવામાં આવ્યો.

એ રવેશે તેઓ વાતમાં હતા એટલામાં એક હોતેલવાલો ત્યાં હાંફતો હાંફતો આવ્યો. તેણે જણાવ્યું કે લીનકન શહેરના અમીરને તેણે પોતાના ઝેહેરી તીરથી વીધી નાંખ્યો હતો, જેથી તે મરણ-તોલ પોતાના બિછાણે પડ્યો હતો. તેનું બોલવું સાંભળતાં લાઈ હતું ચીરડાઈ મયો અને તેને અમીરનું ખુન કરવાનું કારણ પૂછ્યું, જેના જવાબમાં તે બોલ્યો કે તે અમીરના હુકમથી તેની ખુબશુરત બેરીને તેના ખીદમતગારો તેના મેહેલમાં જોર જુલમથી ઉઠાવી લઈ મયા હતા, અને કે અમીરે તેણીને પાછી મોકલવાને ના પાડી હતી. એ નાખુશ અ-

બર સાંભળતાંજ પેલો ઉમરાવ અમીરના મેહેલ તરફ જવા નીકળ્યો. તેણે જુદીયના છુટકારા માટે જવાને જોસીનસની પરવાનગી લીધી, જેથી જેસ્તા પણ તેના સાથ ગયો. તેઓ હોડીમાં બેસી શહેરમાં ગયા જ્યાં હજારો લોક અમીરના દરવાજા આગળ ભેગું થયું હતું. તેઓમાં એવો ગપાટો અમીરનાં માણસોએ ફેલાવ્યો હતો કે રીઅઈ હોતેલવાલાએ અમીરને ઝેહેર ખવાડ્યું હતું. મેહેલના દરવાજા આગળથી લાઈ હતુ જેસ્તાના કાનમાં કાંઈ બોલી તેનાથી છુટો પડ્યો; પણ તે દરવાજા આગળ જઈ પોહ્યાંએ એટલામાં ઇસાબેલાના ખીદમતગારે તેને કાંઈ સંધેસો આપ્યો, જેથી તે તરત તેણોની તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

હવે પેલી ગમ અમીર પોતાના મેહેલમાં મરણને કાંઠે પડેલો હતો, તેને મીરજાની આગાહી ખરી પડતી જોઈ તરત પોતાના બદમાશોને હુકમ કરી કે જેસ્તાને શોધીને તેની હજીરમાં લઈ આવે, જે હુકમ બજા લાવતાં વિલબ લાગે. તહિ, કારણ જેસ્તા પણ અમીરની ખજાર પુછવા મેહેલ તરફ

આબ્યો હતો. જેસ્તાને જોતાંજ અમીરે તરેહવાર તાણાજનીના સખુન તેના ઉપર ઓચરયા, તથા તેના તથા તેની મા ઉપર પોતાને જાદુ કરવાનું આરોપ મુકી પોતાનાં માણસોને હુકુમ કીધો કે જો તે મરણ પામે તો તેનાં મરણ પછી પાંચ મીનીતે જેસ્તાને કીલ્લા ઉપરથી હેઠળ ફેંકી દેવો, અને કે તેઠ્ઠો વખત સુધી તેને પકડીને કેદ કરવો. એ હુકુમથી જેસ્તાને પકડી અમીરનાં માણસો કેદખાણે લઇ જતા હતા, એવામાં ખીશપ તથા શાહા-જાદાનું ત્યાં આવવું થયું. તેમને જોઇ જેસ્તા બોલ્યો, ‘સાહેબો, તમને ખબર છે કે તમારી રજાથી હું મારી માના બંદીખાણામાં ગયો હતો, જ્યાં અમીરનું પણ આવવું બન્યું હતું. ત્યાં તેણે મને પોતાના દીકરા તરીકે કબુલ કર્યો હતો, તે વખતે મારા ઉપર આરોપ મુકવાને તેના પાસ કાંઈ કારણ ન હતું અને હવે એ મરણ કાંઠે પડ્યો છે, ત્યારે મને પકડાવી મંગાવી પોતા ઉપર જાદુ કરવાનું તો હોમઠ મારા ઉપર મુકવાને તે તઇયાર થયો છે. એણે પોતાના માણસોને હુકુમ આપ્યો છે કે અગર એ મરણ પામે તો તેઓએ મને તરત કીલ્લાની દીવાર ઉપરથી હેઠળ ફેંકી દેવો.

ખીશપ—અમીર સાહેબ, શું આ તમારો દીકરો છે.

અમીર—હોય તો શું થઇ ગયું; એવા કુતરાઓ તો ઘણા નીકળી આવશે, કે જેઓ મને પોતાના પીતા તરીકે ઓળખાવવાને આણાકાની કરે નહિ.

ખી—શીકર નહિ, એ શખસ; તને કાંઇ હરકટ થાય નહિ તે માટે હું સંભાળ લઇશ. (માણસોને) ખબરદાર, રે લોકો, કે એના જીવ માટે તમે સર્વને હું દેવલના જવાબદાર કરીશ.

અમીર—અરે મારાં દિલમાં ભારી કરતલ ચાલે છે. ખીશપ ગ્રેતેસ્ત, જો તદન પાપ કપાય એવું પવિત્ર પાણી આપવાનું હોય તો તેનો વખત આવ્યો છે.

પાદરીઓ પાક પાણીના શીશા અમીર આગળ લઇ આવ્યા, જ્યારે ખીશપે તેમને તરત પાછા લઇ જવાનો હુકમ કર્યો.

ખીશપ—જ્યાં પાપ માટે ખરો પસ્તાવો ન હોય, ત્યાં એ પવિત્ર પાણી શા માટે આપવું જોઇએ. પાદરીઓ અચરત થઇ ઉભા; અમીર લાલ પીળો બની ગયો, અને શાહઝાદો એદવદ પોતાની હંમેશની રીત મુજબ મુગો મુગો સંધળો દેખાવતો ઉભો.

અમીર—ધજેલું કે ન ધજેલું, બધે સરખું છે. (પોતાના માણસ પાસથી પાણી લઇ પીને) વાહ! આ તો આગવાળાં કલેજે ઘણીક ટાઢક પાડે છે.

બહાર રણસીંગડાં બે વેળા કુકાયાં અને લી-જેત તથા એખત પોતાના રસાલા સાથ મેહેલમાં દાખલ થયા. તેમને જોઈ અમીર બોલ્યો, ‘હા, અ’ શખસો મને પાપથી મુક્તી આપશે.’

ખીશખ—અમીર, સાહેબ, તમે સાચું બોલ્યા છો; હું ખીહું છું કે જીવલેન દુશમનોને પણ એઓ પૈસા ખાતર મુક્તિ આપવાને ચુકશે નહિ.

પોપનો એલચી—ગ્રોતેસ્ત, હું જાણીને ખુશી છું કે તમે તમારી આગળી અમખ્યાત હાલતમાં રહેવાને નક્કી કર્યું છે.

ખીશખ—અને હું પણ જાણીને ખુશી થઇશ કે તમે પણ અતરે રહીને લોકોના ખીસા ખાલી કરવાને બદલે તમારા પોતાનાં વતન પાછા ફરવાનું નક્કી કરશો. વળી તમને લુચ્યા, (એખત તરફ ન-જર કરી) ફાંશીગરની-સંગત છોડતાં જોઇ હું કાંઇ થોડો ખુશી થઇશ નહિ.

એટલું બોલી તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો; અને તે વખત શાહઝાદા એદવરદ અમીરનાં ખી-

છાણું નજદીક ગુપચુપ ઉભો. અમીરને એખત ત-
થા એલચીએ તમામ પાપથી મુક્તી આપી, જેના
બદલામાં અમીરે પોતાની તમામ અસરકેઆમત તથા
શેહેરની માલિકી શાહજાદાની નજર આગળ એલ-
ચી તથા એખતને વારસામાં લખી આપી.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

હવે જ્યારે ઇસાબેલાની હજુરમાં લાઈ હયુ
જઈ લાગે ત્યારે તે ખાતુંએ તેને જણાવ્યું કે આ-
વતી કાલે સહવારમાં એખત જુદીથને ફાંસી ચઢા-
વવાના ઇરાદાથી પોતાનાં માણસો સાથ જનાર છે,
વાસ્તે તેને તે કામ કરતો અટકાવવાને પાદશાહ ત-
રફથી આવેલાં એક નામાંની નકલ સાથ પેલો નેક
સાધુ તેની પુઠે જનાર છે; પણ મને દર લાગે છે કે,
તે સાધુથી પોતાની જઈશીને લીધે એખતનો દુમખા-
લો પકડી શકાશે નહિ, વાસ્તે જુદીથનો કોઈ મિત્ર
તેના સાથ જાય તો ઠીક.

હયુ—અને એ કામ હું પોતે ઉઠાવી લેવાને
મારી ફરજ સમજું છું.

ઇસાબેલા—તમે જશો? તો ઠીક, મારાં દિ-
લને ધીરજ મળશે. કાલ સવારમાં આ શેહેરની

દક્ષિણ તરફના દરવાજા આગળ તમને તે સાધુ મળશે, ત્યાંથી તમે અંધે એળતની અગાડી પણ તેની ઉપર નજર રાખતા ચાલુ મુકજો; પણ તમે તમારા સાથ પેલા જેસ્તાને રાખો તો તમને તે ઘણો કામ લાગશે; કારણ તે જુદીયનો નેકખાહ છે. કેમ તમે તેને ઓળખ્યો કેની ?

હયુ—હા, કાં નહિ. આપણો અમીર જે હાલ મરવા પડ્યો છે, તેનો તે દીકરો લાગે છે, એવું તે અમીરે પોતે કયુલ કર્યું છે.

ઈસાખેલા—તે અમીરનો છોકરો ! અને અમીર મરવા પડ્યો છે !

હયુએ આ વખતે ઈસાખેલાને પેલા હોતેલ-વાલાની તમામ હકીકતથી માહિતગાર કીધી અને ત્યાર બાદ પોતાની નવી મુસાફરીની હકીકતના પેગામો તેણીના ઉપર ઉપરાસાપરી મોકલવાને કયુ. લાત આપી, ત્યાંથી રૂખસત થયો. જ્યારે તે અમીરના કીલ્લામાં દાખલ થયો, ત્યારે ત્યાં તેને ખગર પડી કે જેસ્તાને અમીરના હુકુમથી કેદખાણે પુરી મુકવામાં આવ્યો હતો. તરત તેણે તે બાંધે ઈસાખેલાને લખી વાલ્યું કે જેમ બને તેમ જલદીથી જેસ્તાનો છુટકારો કરે. તેના જવાબમાં ઈસાખેલાએ તેને પાછું જણાવ્યું કે ખીશપ અમીરના કીલ્લામાં

આખી રાત રહેવાનો હતો અને કે તેણે જેસ્તાને છુટો કરવાની કોશિશ કરવાને ક્યુલાત આપી હતી. તેણીએ વળી હયુને પાછી ચેતવણી આપી કે જેસ્તા છુટો થાય या નહિ, તથા પેલો સાધુ તેને મળે કે નહિ પણ તેણે એકલો એખતનો દુમખાલો પકડી રાખ્યો.

બીજી સહવારમાં લાઈ હયુ પોતાની પછવાડે પોતાના એક નાઈતને લઈ શેહેર બહાર ફેરી-એક નામની જગાએ જઈ ઊભો, જ્યાં થોડીક વારે એક સાધુ સાથે તેનો મિલાપ થયો. એરઆશીઅત પુછવા બાદ તેઓ બંધે પેલા ચંડાળ એખતની રાહ જોતા ઉભા એટલામાં તે પોતાના રસાલા સહીત દુરથી આવતો દેખાયો. તે નજરે પડતાંજ હયુ અને તેના નાઈત તથા પેલા યુઝરગ સાધુએ પોતાના ઘોડાઓ રાહમાં આગળ દપતાવ્યા. બપોર પડતાં-માં તેઓ એક શેહેરમાં જઈ લાગા જ્યાંના વડા પાદરીને ત્યાં એખત તથા તેના ચાર સ્વારોએ ઉતારો લીધો. લાઈ હયુ અને તેનો નાઈત તથા સાધુ તેજ શેહેરનાં એક પોહોંચખાણામાં ઉતરયા. થોડોક વિસામો લીધા બાદ એખતે આગળ સ્વારી ચલાવી, જ્યારે હયુ અને તેના સાથીઓએ એખતના ઘંટોના અવાજ ઉપર તેનો દુમખાલો પકડી રાખ્યો.

એમ કરતાં તેઓ એક ખીચ જંગલમાં જઈ
લાગા જ્યાં રાહમાં ચાર રસતાનો ચક્રો આવી
લાગો, જેથી હયુ તથા તેના સાથીઓ કીએ રસ્તે
જવું તે વિશેના વિચારમાં પડ્યા. આખરે વખત ન
ખોવાના વિચારથી લાઈ હયુ એક ઉંચી જગા ઉપ-
ર ચઢ્યો કે એખને કયો રસ્તો પકડ્યો હતો, તેનો
પતો કાઢે; પણ તેની નિરાશીમાં તેને કાંઈ નીશાણુ
જણાઈ નહિ, જેથી તે ગાભરો પડી ગયો.

હવે પેલી તરફ એખત એક ખીજે રસ્તે ની-
કળી ચાલ્યો. તેને રાહના દરમિયાનમાં એક નાળું
મળ્યું, જ્યાં હાથ મોઢું ઘોયા પછી તે પાર ગયો
અને રાત પડતાં તો એક ગામમાં જઈ લાગો, કે
જ્યાંનાં એક એકાંત ઘરમાં જુદીથ પોતાની છેલ્લી
તથયારી કરી ચુકી હતી. ખીજે દહાડે અપોર થતાં
તેણીના માટે એક માયરો તથયાર કીધો અને ગા-
મનાં લોકોની ગાલગીલોચી તથા શીટકાર વચ્ચે તે-
ણી તે ફાંસીની જગા તરફ ચાલી. તેણીએ એક
ખ્રીસ્તી બાળકને ખીલા ઠોકી મારી નાખ્યો હતો,
એવી ખોટી ખબર પેલા એખતે તેણીના વિશે તે
ગામનાં લોકોમાં ફેલાવી હતી, જે સાંભળતાં તમામ
નાનાં મોટાં લોકોનો પીતો ઉછળી આવ્યો હતો. તે-
ણીએ પોતાના દારોગાને રાહમાં એક અરજ કાઢી

કે તેણે મેહેરવાની કરી તેણીની પેટીમાં ચાર પત્રો હતાં, તે શેહેરના કાઠ યાહુદીને અસ્તક કરવાં. દારો-ગાએ તે પત્ર તે ગામના યાહુદીઓના વડા પાદ-દરીને હસ્તક કરવાની કબુલાત આપી, જેથી જુદીથે તેનો ઉપકાર માન્યો અને પોતાનો જે કાંઈ અ-સ્થાપ્ય હતો તે તેને તમામ લખી આપ્યો. માયરા ઉપર તેણીને લોકોની સનમુખ બાંગે બુદ્ધંદ અવા-જે તેણી ઉપર મુકાયલા આરોપો વાંચવામાં આ-વ્યા, જ્યાર પાદ તેણી પરવરદેગારનું નામ જપ્તાન ઉપર લઈ છેલ્લી બંદગી કરવામાં રોકાઈ અને તેમ કરતાં થોડીક વારે જોભાન લાલનમાં પડી રહેલી જ-ણાઈ. જલ્લાદે તેણીને કડવા જણાવ્યું, પણ તેણી-એ તેનું કાંઈ સાંભળ્યું નહિ.

લોકોની ભારી હઠ વચ્ચેથી એક બેકોળ શ-ખસ દોડતો અને હાંકતો પાદશાહનું નામું લોકોને દેખાડતો માયરા આગળ આવી લાગો.

જેસ્તા—સખર! પાદશાહ તરફથી એક રોકો લાવ્યો છું! સખર પાદશાહનાં નામમાં કહું છું કે સખર!

તે કુદતો કે માયરા ઉપર ચઢ્યો અને જલ્લા-દને પાદશાહનાં નામમાં જુદીથને છોડવાને અરજ કીધી. તેને જેતાંજ એમત પોતાના દાંત કચકચા-

વતો બોલ્યો, ‘અરે વળી આ બળા ક્યાંથી હરકત કરવા આવી લાગી ! ચલાવો, માણસો, બલદી કરો અને આ માણસ જે એણીનો સાથી છે, તેના બોલવા ઉપર કાંઈ ઇત્યાદિ ના લાવો.’

જેસ્તા બુદ્ધિયને પકડી રહ્યો. તેણીના ઉપર નજર પડતાં તે જોય શું કે થઇ ચુકેલું. તેણી તદન બેબાન હાલતમાં હતી. તેણીની નાડી બંધ થયેલી.

શેરીફ—એબત સાહેબ, આપણા પાદશાહના પેગામમાં શું લખ્યું છે, તે જાણીએ તો ઠીક.

એબત—તમે ચડી ગયા છો કે એટલું નહિ સમજતા કે અગર પાદશાહ કાંઈ પેગામ મોકલે તો શું આવા માણસ પાસ !

શેરીફ—મારે ફક્ત પાદશાહનું ફરમાન જાણવું છે; કારણ તે નહિ જાણવાની ગફલતી કરી તેનો ગુસ્સો મારા ઉપર ખેંચી લેવાને મારી હીમત ચાલતી નથી.

એ—મારું કહ્યું માનો, એટલે કોઈનો ગુસ્સો ઉતરશે નહિ.

જેસ્તા—(એક પાદરીને) પાદરી, આ પાદશાહી મોહોર સાથનાં એક પત્રની નકલ છે. તે લેઈ ઇસામેલાઉપર આવ્યો છે, લોકોને વાંચી સંભળાવો.

પાદરીએ તે લઇ નીચે મુજબ વાંચ્યો,

“લેદી ઇસાએલા, જે યાહુદનને કરોલેન્દના એખતે ખ્રીસ્તી બાળકનાં ખુન માટે ગુનાહગાર દરાવી છે, તેની તરફેણમાં લખેલો તમારો પત્ર મલ્યો છે, જેના જવાબમાં અમારી એવી મરજી છે કે કરોલેન્દના એખતે તે યાહુદનની તપાસ ચલાવવી નહિ, અને જ્યાંસુધી અમારી પોતાની હજીરમાં તેણીની તપાસ ચાલે, ત્યાંસુધી તેણીને ગરદન મારવામાં આવે નહિ. ઇસાએલા, અમે તમને સત્તા આપીએ છીએ કે અમારો આ હુકમ કરોલેન્દના એખતને તથા જે બીજાઓના અપ્પીઆરમાં તે યાહુદનને સોંપી હોય તેમને આ ખરીતો દેખાડવો કે તેઓ અમારાં એ ફરમાન મુજબ ચાલે.”

એખત—છી, છી, શું આ ખરીતાની નકલ તમે ખરી માનો છો? જોઇએ, પાદરી, હું જોઉં તો ખરો!

તરત તે કાગળ પેલા પાદરીએ એખતના હાથમાં મુક્યો, જેણે તે જોતાંજ પોતાના પગ હેઠળ કચડ્યો.

એખત—આ કેવળ હગાઇ છે. લોકો, તમે જોયા શું કરો છો. શું સ્વર્ગવાસી સાધુનો હુકમ તમે બળ લાવવામાં ઢીલ કરશો? તે મને સ્વપ્નામાં વારંવાર જણાઇ બોહોંસ નહિ કરતો હોય, તે હું શા માટે તમને એટલી બોહોંસ કરું.

શેરીફ—એખત સાહેબ, મારે તમને એના. વતું જોઈએ કે જ્યાં સુધી લેદી ઇસાએલા ઉપર આવેલા પાદશાહી ખરીતાનું ખરું ખોટું સામેત થાય નહિ ત્યાં સુધી આ છોકરાને કેદ કરી રાખવી.

એ—ના, શેરીફ, એમ ઠીલ થવી ન જોઈએ. અગર પાકખન પીરની મરજી અમલમાં આ. જુવાને કોઈ આવ્ય કો કરશે સો આ મારા પોતાના હાથે તે હું પાર પાડીશ.

એટલું કહેતાં એખત માયરા ઉપર ચઢ્યો.

જેસ્તા—પાદશાહને હુકમ તોડવાનાં ફળ ધણું ખરાં મળવાનાં. લુચ્ચા એખત, તારાં કાળાં કરતુકથી તું હાથ ઉઠાવ, નહિ તો હું તારાં મફરને આ લોકોની સનમુખ ઉંધાડાં પાડીશ. ખુશી શું તુંએ લેદી હેલનના કનફેસર પાદરાનું ખુન નથી કર્યું? તેણીનાં બાળકની દોલત તું ચાંપી નથી બેઠો? જોસ્તીનસ વેપારો અને મારા ઉપર બોહોતાનો તુંએ નથી મુક્યાં? અને વળી તું શું જાણ્યો નથી કે તું જેટલો પાપી છે, તેટલી આ શીરેસ્તો પાક છે. હવે તારો વખત ભરાયોય; હવે તારાં કરતુક ઉંધાડાં પડવાનાં અને હવે તારી ક્યામત આવેલી સમજવાની.

૨૨૨

આ વેળાએ લીનકનનો સાધુ માયરા આમ-
ળા આવી પુજો અને પાદશાહી ખરીતાની નકળ શે-
રીફને દેખાડતો બોલ્યો, 'સખર, હું પાદશાહ તરફ-
થી નામું લાવ્યો છું.'

એખત—(મનમાં) શું વળી બીજી નવી હર-
કટ. હવે તો મારો કાંઈ મારો નથી, વાસ્તે એક આ-
લાક સપેસાલારની માફક મારે પાછું હટવું જોઈએ.

સાધુએ ખરીતો શેરીફને આપ્યો, જોણે તે
એખતના હાથમાં આપવાની ના પાડી.

શેરીફ—કેમ હવે તમે શું કહો છો, એખત
સાહેબ ?

એ—એ કદાચ ખરો હોય; પણ હું તમને
સરવે લોકોને જાહેર કરું છું કે પીરને કોઈ મારો
ઉપર ન ઉતરે એટલા માટે મેં મારી બનતી કોશિશ
કરી છે; વાસ્તે હવે તમે સધળાંઓને સર તેના માઠા
પરિણામનો જોખમ રહેશે.

શેરીફના હુકમ મુજબ જુદીથને બંદીખાણે
લઈ જવામાં આવી.

મકરણ રૂપ મું.

હવે બ્યારે જુદીથને બંદીખાણાની એક કો-
ટડીમાં શેરીફના હુકમથી પાછી પુરી મુકી, ત્યારે

એખત નિરાશ હાલતે કરોલેન્દનાં મઠક તરફ પાછો ફર્યો. જુદીયની આગળ પેલો નેકજ્ઞત સાધુ તથા જેસ્તા હતા. એક તેણીના હાથ પગમાં ગરમી લાવવા તે ખુબ મસલતો હતો. જ્યારે બીજો તેણીના માથાં ઉપર પાણીના ફટકા મારતો હતો.

જેસ્તા—મેહેરબાન સાધુ બાવા, મને ધાન સ્તી લાગે છે કે આપણી મેહેનત ફોકટ જવાની; એમાં જીવ રહેલો હોય એવું લાગતું નથી.

સાધુ—જોઈએ તો ખરા. પણ પાણીના જાં પાટાથી તેણી જાગી, નહિ વાર ?

જેસ્તા—નહિ; પણ વાર ? કાંઈ બીજો કંઈ લાજ છે ?

સા—આજે અહિ આવતાં પડોસમાંના બાગમાં મેં દવાના કેટલાક પાળા દીઠાછે; વાસ્તે જઈને હું તલાશ કરી આવું છું.

જે—ઉતાવલા આવજો, નેક સાધુ, નહિ તો તમે પાછા ફરો તે આગમય તદ્દન થઈ ચુકશે. હવે મારી વહાલી જુદીય, તારો ચેહેરો નેહાલવાની મને પુરતી અને હરકત વગરની ટક મળી છે.

તેણે તેણીનું માથું ઉચ્છ્રયું અને થંડા થઈ ગયલા ઓઠ તથા ગાળ ઉપર એસુમાર ચુમી લીધી જેમ કરતાં આંખમાંથી પાણીના રેલા નવધાર તેના ચેકારા ઉપર ટપકતા થયા.

સાધુ કાંઈ પાગો લઈ પાછો ફર્યો અને તેનો રસ જુદીયને પાવાની તેણે નજવીજ કીધી પણ જુદીય તે લઈ શકી નહિ. સાધુ બીજી લેવાને બહાર ગયો જ્યારે લાદુ હયુ સાથે તેનો મિત્રાપ થયો.

હયુ--સાધુ બાવા, જુદીય મારી મુલાકાત લઈ શકશે ?

સાધુ--હું ધારંચ કે તેણીનું આવી રહ્યું છે. હું ઘણો મોડો આવી લાગો, અને જેસ્તા આપણી અગાડી આવી ન પોહ્યાંએ હોત તો તેઓએ એણને ફારી પણ કીધી હોત. જોઈએ તો અંદર જાયો. માસતર જેસ્તા તેણીની નજદીક છે. તેનો સંતાપ જોઈ મને બહુ દુખ થાય છે.

હયુ--તેઓ હું ધારંચું કે એકમેક સાથે આ દરાયલાં છે.

સા--હું નહિ ધારતો; પણ મારે બીજી લેવા જાવું છે.

હયુ જુદીય આગળ ગયો, તેને જોતાંજ જેસ્તા બોલ્યો, મારા લાદુ હયુ; તમે લેદી ઇસાએ. લાનું ફરમાન બળ લાવવામાં ઘણી ઢીલ કરી નાખી હતી.

હયુ--અત્રિયતાં, તારાં બોલવામાં વજીહ છે; પણ જુદીય કેમ છે.

જે—ગુદીય કેમ છે કેમ નહિ, તેમાં તમને
કે પીગ્વને રી કાલજ હોય. એમાં મારે મરે છે.

હયુ—તમે ગમે તે કહો; પણ આટલું તો
રાસ્ત છે કે જે દીવસથી ગુદીય સાથે મારું આ-
ળખાણ પડ્યું તે દહાડેથી તેણીના પરીપેકર એહેરા-
એ તથા શીરીન સરોદે મારી છાટીમાં જમરું ધર
કરી મુક્યું છે. આપણા પાદશાહ તથા અમીરનો
કહેવાથી હું પરણ્યો, પણ ગુદીયની યાદ મારી
છાટીમાંથી મસી ન હતી; અને જ્યારે એમજ છે કે
તેણી હઠયાત રહી નથી ત્યારે સોગંદ લઈ કહું છું
કે હું કોમ પણ એરત સાથે પીજ લગણ કરશ
નહિ; પણ સદા તેણીની યાદમાં મશમુલ રહીશ.

જે—એમજ છે તો મારે તમને જણાવવું
જોઈએ કે તેણી તમનેજ આપતી હતી.

હયુ—શું કહોય ! તેણી મને આપતી હતી.
સંભાળજો, તેણી હાલ જીવતી નથી. એટલે મને
છેતરતા ના.

જે—તે જાણે તમારે ખતરજમા રાખ્યું.
અને ખાતરી કરવી હોય તો પેટી પેટીમાં તમારો
વામનો એક પત્ર છે જે તેણીએ પોતાનાં કેદખા-
ણમાં લખ્યો હતો.

હયુ લાગશે પેટી તરફ દોડ્યો. અને કાગળ લાધો એટલામાં સાધુ બતી લઈ દાખલ થયો. જેથી હયુને કાગળ વાંચવાની તક મળી. તે વાંચ્યા બાદ તરત જુદીયની પાસે ગયો અને તેણીનો હાથ પકડી પોતાના ઓટ સાથે દાખલામાં લાવ્યો.

હયુ—જેસ્તા, તમારું કહેવું રાસ્ત છે. જુદીય મને અંત ધડી સુધી મોહોબતથી યાદ કરતી રહી છે. અરે જો એ પાછી હુશીયાર થાય તો હું પાકમત મેરીના કસમ લઈ કહું છું કે તેણીને સખળાં સંકટમાંથી હું દુર કરીશ.

જે—હું તમામ અદેખાઈની વાત દુર કરી મારી રાજી ખુશીથી જણાવું છું કે અગર જો જુદીય સજીવન થાય તો તેણીના પોતાનાં સુખ ખાતર તેણીને તમારી સાથે પરણેલી જોવાને હું ધનતેજાર રહીશ.

સાધુ—મને લાગે છે કે એણીના હાથ ઉપર સંગરઠ મુકતી જોઈએ.

હયુ—બાવા, તમારી નજરમાં જે ઉપાય બાધી રહેશે હોય તે અજમાવો.

તરત હયુએ રૂપીઆ કાઢી આપ્યા અને થોડીક વારે એક પાદરી નસ ખોલવા આવી લાગો. નસ ખોલતાં પણ કાંઈ વળ્યું નહિ; કારણ, લોહીનું

ફકટ એક ટીપું પડ્યું જેથી સર્વ જાણે તેણીના જ-
 ચવાની તદ્દન આશા છોડી. સાધુ હાથમાં નસતર
 પકડી ગરીબ છોકરીની મુશીબત માટે દિલગીર
 તથા તેણીના માટે શોક કરનારાઓ ઉપર દયા કર-
 તો તેણીની પાસ ઉભો. હયુ તેણીનો હાથ લાંબો
 ધરી નસતર કરેલા ભાગ ઉપર નજર ટેકવી ઉભો
 અને જેસ્તા તેણીના મોં તરફ નજર ટેકવી બેઠો,
 હતો. તેઓ કેટલીક વાર એ રવેશે રહ્યા પણ એ-
 ટલામાં હયુ ખુશી થતો આચ્છાનો ખોલી ઉઠ્યો,
 'જેસલમના કાસના સોગંદ લઈ કહું છું કે એણી
 જીવતી છે.' તે સાંભળતાં જેસ્તાને ગોયા ધરતીકં-
 પનો આચકો લાગો હોય તેમ તેણે આખું દિલ
 ધુજ્યું. જુદીયે હવે તેના ઉપર નજર કરી.

હયુ—ખાતું, આંખ ઉંધાડો, અમે તમારા
 દાસ્તો છીએ.

સાધુ—ધીરા થાઓ, એટલી ઉતાવળ ના
 કરો. તમે બંધે તેણીની નજર આગળથી દુર થાઓ,
 અને તમારો એક શબ્દ પણ તેણીના કાન ઉપર
 પડવા ના દો.

જે—સાધુ બાવા, નહિ, હું એણીની આજ-
 ણથી એક પળ પણ ખસનાર નથી. જુદીય, જેને
 હું તારા ભાઈના માનપૂર્વક એલકાબથી બોલાવતી
 હતી તેના તરફ જરા નજર કરો.

ગુંદીય—(ધણા ધીમા અને લહડતા સાદે)
માસ અત્યંત વહાલા બાઈ !

સાધુ—જો તમારી એમજ મરજી હોય તો
હું સધળું તમારા વિચાર ઉપર છોડું છું; પણ યાદ
રાખજો કે જેમ એણીને શાંત રહેવા દેશો તેમ એ-
ણી જલદી સારી થશે.

જે—પણ એણીને પુછો કે હું એણીની આ-
ગળ રહું કે નહિ? જો એણી હા કહે તો હું રહી-
શ, અને ના કહે તો મોટાં કશકરથી પણ મને અ-
હિંથી ખસાડી શકાશે નહિ.

શુ—વહાલા બાઈ અને મિત્ર, જરા મારી
આગળ રહેજો.

જે—સામજ્યું કે સાધુ ગાવા ?

પેંત્રા ઉમરાવ ગુંદીયના હાથને પાટો બાંધ-
વાનાં કામમાં મદદ કરતો હતો, જેની ગુંદીયને ખ-
બર ન હતી.

હયુ—તેક ખાનું, તમે મને ઓળખો છો કે ?
હું ઘેનતો હયુ છું કે જેનાં બાળકનાં મરણ ખાતર
તમને આટલીમધી આપદા ખમવી પડી છે. હું મા-
ફી આપવા તથા તમારી ખીદમતમાં મારું માથું
ઝરવા આ ગયા છું.

તેનો સાદ સાંભળતાં ગુંદીય ઉઠી ખેડી અને

જેસ્તાનો લાથ પકડી બેસી, ‘વહાણા બાદ, મને પેલી ખુરસી ઉપર બેસાડો.’ જેસ્તા, તમે લંબેશ મારા ઉપર મેહુરખાન રહ્યા છો; અને લાઈ લ્યુ, તમે મને તથા મારા આપને ઈનસાફ આપે! છો તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. અને શું પાકળત સાધુ બાવા, તમે પણ અહિં આવ્યા છો, મને આ દુન્યામાં ઊઠવાની જરા પણ આશા ન હતી. પણ ફાંસીનાં લાકડાંથી શી રવેશે છુટકારો પામી!

સાધુ- લેદી ઇસાબેલાએ અમને દરેકને પાદશાહ હેનરીના એક ખરીતાની નકલ આપી અતરે એખતની પુકે મોકલ્યા. તે ખરીતામાં પાદશાહે એખતને હુકમ લખી મોકલ્યો હતો કે તેણે તમારી તપાસ ચલાવવી નહિ, કારણ પાદશાહ પોતે તમારી તપાસ ચલાવવા માંગે છે.

જી—બોદા તે નેક બાનુને લંબેશ સુખ આપજો!

સા—આમીન! વળી મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે તે નેક બાનુએ મને તથા લાઈ લ્યુને જેસ્તાની ૬ કલાક આગમચ મોકલ્યા હતા. અમે એખતના રસાલાના ઘોડાની ઘંટડીના અવાજ ઉપર ચાલતા હતા, જ્યારે રાહનાં દરમીયાનમાં એક જંગળ આવ્યું જ્યાં અમે રસ્તો ચુક્યા અને એખ-

તની પુઠે જવાને બદલે શીકારગાહે જતી એક ટોલાં
 પછપડે ચાલ્યા કીધા. એમન કયે રસને મયો હશે,
 તેની ખોલ કરકામાં પાંચ કલાક નીકળી મયા અને
 હું અને લાઈ હયુ જુદે જુદે રસ્તે છુટા પડ્યા. ખો-
 દાના કરવાથી હુ અતરે હયુની અમાક રાખિ રસ્તે
 આવી લાગો, જ્યારે જેસ્તાને મેં એક જંગલી ગો-
 ધા મીસાલ કાંસીના માયરા ઉપર બરાડતાં દીકો.

જુ—અને મેંડુરબાન હયુ સાહેબ, તમે કયા.

૨ આખ્યા.

હયુ—કમનસીમે જે કીર્તી મેળવવાને હું છું-
 તેઝાર હતો તે ખીજના હાથ ગયલી જોવા આતર
 હું મોડેથી આવી લાગો; તેપણ આશા રાખુંચ કે
 હવે પછી તમારી સેવામાં મારું સર પુરબાન કર-
 તો રહીશ.

જુ—જો તમે મારા બાવાને મળી તેમને દિ-
 લાસો આપશો તે હું તમારો મોટે. ઉપકાર માન-
 તી રહીશ.

હયુ—હું તેમને મળ્યો છું અને તમને મેળ-
 વી આપવાની આશા દેખાડી તેમને શાંત રાખી
 આગ્યો છું તેઓ તદન સારી હાલતમાં હતા. પણ
 હવે તમારે આશ્ચર્યેશ લેવી જોઈએ, જેથી છુટાં
 પડ્યાં પેહેલાં મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે પેલા

એજતના સમજાવ્યા મુજબ હું તમારા વિશે કદંબા વિચાર લઇ ગયો તે માટે દરમુઝર આહું છું.

જુદીયે ધાસ ઉપર આરામ કરીધો, પણ તેણીને ઉંઘ આવી નહિ. હયુના હાથમાં તેણીના દિલ્લો એક ઉંઘાડતો કામળ ગયો હતો તે માટે તે ધણી દિલ્લગીર બની. તે કામળ તેણીએ લખ્યો હતો, તે એજ ભમેદશી કે તેણીનાં મરણ બાદ તે કામળ હયુના હાથમાં જાય. તેણીની છાત્રી દબકતી જોઇ તેણી પોતાને ગાયા દિલાસો આપતી હોય તેમ બોલી, ‘અરે! પણ એમાં ખોટું શું છે. એક પ્રમાણીક, તેક, અને પ્રખ્યાત નરને ચાહવામાં ખોટું શેનું કહેવાય! અરે પણ મને બચવાની આશા ક્યાં છે? એજતના હાથમાંથી છુટવું મુશ્કેલ છે. એટલામાં તેણીનાં માતપીતા તથા પોતાની મુશીબત બાદ આઠ્યાથી તે જરબેજર રૂદન કરવા લાગી :—
(અપનેકીલ્લેકી પાયતખ્તપર સરઆરતલ-એ રાહ.)

અરે ઓ વહાલા જઈ પીતા,
તજુંચ આ દેહ વુંજ મીલાપ વના;
ભમેઁ હતી હું જોઇશ એકવાર,
મુખરો વુંજનો પ્રતાપદાર.

સીતમ સીતમ સીતમ સીતમ,
હાયરે મારાં ધુરાં કરમ.

ગાઠ છે રૂડી મુજની માવતર,
અતી રૂપાળી નેક ખસલત;
આગક તુંજનાં પર આ ગજગ
ની રાખીતી કોણે નેમ નજર.

સીતમ સીતમ સીતમ સીતમ,
હાયરે મારાં પુરાં કરમ.

કેમ કરી આવે આ સંતાપ,
કોઈ હી ના કરયું મેં કોઈ પાપ;
નીતી નેકી ને પાક દામાન,
મેળવે કેમ આ પુરો અંતમ.

સીતમ સીતમ સીતમ સીતમ,
હાયરે મારાં પુરાં કરમ.

કાચું કુમારું જીવતર જોયન,
થાય છે કના ઉંઘું કરમ;
શું કહું હું કરમની કાલાણી,
કિમેદજોત પુજતઈ યઈ ગઈ દાણી.

સીતમ સીતમ સીતમ સીતમ,
હાયરે મારાં પુરાં કરમ.

માવતર માવતર રૂડી માવતર,
મેટી તુંજનીના શા અવતાર;
ધરં છું કિમેદ લઈડે યસ એક,
જોઈશ હું સ્વર્ગે ચેહેરો નેક.

સીતમ સીતમ સીતમ સીતમ,
હાયરે મારાં પુરાં કરમ.

બીજી સવારમાં જેસ્તા તેણીને સકારામાં મળવા આવ્યો. થોડીક વારે સાધુ પણ તેણીની નજદીક ગયો. અને વાતચીતનાં દરમીયાનમાં બોલ્યો કે ‘જેસ્તા આખી રાત ઉંઘાયો ન હતો, પણ દર અડધે કલાકે તમારી ડ્રોડીના ચોકીદારોને તમોએ કાંઈ માંગ્યું હતું કે નહિ તે માટે પુછવા આવતો હતો.’

જુદીય—કેટલી ઈતેમ્મરી, જેસ્તા. મેહેરબાન સાધુ બાવા, તમને હું શાખસી રાખું છું કે આ મારો હસ્ત હું તેના હાથમાં મુકું છું કે જેના તરફ મારા બાપની પસંદગી સદા રહેતી હતી. આજથી, જેસ્તા, હું તમારી બૈરી થાવું છું.

જે—અરે હું આ શું સાંભળું છું! ખરેખર શ્વપ્તું બોલું છું.

જુ—નહિ શ્વપ્તું નહિ, પણ એક ખરો બનાવ તમે જુવો છો.

મકરણ ૨૬ મું.

એમ કરતાં જુદીયને કેટલાક દહાડાપછી લીન્કન તરફ હયુ, જેસ્તા, અને સાધુની સંભાળ તથા શેરીફ અને સીપાઇઓની ટકેદારી હેઠળ લઈ જ-

વામાં આવી. ત્યાં પાદશાહે કચેરી ભરી મરનાર અમીરના દીકરા તરીકે જ્વેસ્તાને પીઠાણ્યો અને જો કે અમીરનો એક ખેસી તેની સામે થયો તોપણ પાદશાહે શાદજાદા એદવરદ તથા પેલા બહા ખી-શપની જુઝાની ઉપરથી તેને લીનકનનો અમીર બનાવ્યો. જ્વેસ્તા પાદશાદનાં તખ્ત આગળ ઘુટંબીએ બેઠો. જ્યારે પાદશાહે શાદજાદાના હાથમાંથી તરવાર લઈ જ્વેસ્તાને આપી અને કહ્યું, 'ઉઠો, સર જ્વેસ્તા.'

કેટલીક વારપછી પોપનો એલચી અને એ-ખન પાદશાદની હજુરમાં દાખલ થયા અને અમીર પદનો દાવો કર્યો. તેઓએ એક વીલ રજુ કરી અને જણાવ્યું કે શાદજાદાની હજુરમાં અમીરે મરતી વેળા તેનાં તમામ શહેર તેમને લખી આપ્યાં હતાં કે જેના બદલામાં તેઓએ તેને તમામ પાપોથી મુક્તી બક્ષી હતી.

શાદજાદો—ખરીવાન; પણ એક શખસ જે મરણ કાંઠે પડ્યો હોય તે જેહ્સ્તમાં જવાના વેહેમને લીધે પોતાની તમામ અસહ્યાઆમત ખીન્નને આપી દે તે વાજખી કેમ કહેવાય ! અને તેની એવી ઠાલી જુઝને લીધે તેના હકદાર વારસોનો દાવો શા માટે રદ થવો જોઈયે ?

પાદશાહે જુદીયનો ફેસલો પુગે થાય ત્યાં સુધી એખનને થોખવા કદયું.

પાદશાહ હેનરી—લાલો, પેલી યાહુદન જેના ઉપર એક ખ્રીસ્તી બાળકને મારી નાખવાનું આરોપ એખને મુકયું છે તેણીને અતરે હાજર કરો. તરત જુદીયને રોમસ્તન તથા મારસ્તન દારોમ્-ઓની દબરેખ હેડખ લઈ પાદશાહની સનમુખ ઉભી કરવામાં આવી. તેણીના ઉપર મેલાવણા ટેહ-હોમનો તેણીને વાંચી સંભળાવ્યાં.

જુદીયની તપાસ ચારે છે એવો સર્વેસો બી-શપે મંસામેલા ઉપર કહેવાડો, અને સહેજ વખ-તમાં રાહુ મંસામેલાના હાથ ઉપર ઝુલાવી રહી ત્યાં આવી લાગી જ્યારે સવળા બાયાધીજો તથા અમીર ઉમરાવો વગેરે પાદશાહ સુધાં તેણીનાં માન માટે ઉભા થયા. તેણી જેણે પછી સવળાઓ બેઠા, અને પાછું ટાહોમન વાંચી સંભળાવવાનું કામ આજુ થયું, જે થોડીક વારમાં પુરું થયું.

રાહુ—તેહોમનદારને નબ્દીક આવવા દો, અને જેઓ તણીની વિરધ પદના હોય તેમને સ-વાલ પુછવાની તેણીને રજા આપો.

પાદશાહ—જસાખર છે. (એખનને) પેદુન બા-જક ક્યાંથી અને કેવી હાલતમાં મળી આવ્યું તે

વિશે ટોહોમતદારની સનમુખ જે કહેવું હોય તે કહો.

એખતે તરત પોતાની રીત પ્રમાણે કહી સં-
ભળાવ્યું જ્યારે જુદીથે પોતાની નજર તેના ઉપર
ફેંકી અને ધરમ પુસ્તકના એક નેક કલામની તેને
યાદ આપી કે, ‘તું ખોટી ગવાહી આપતો ના.’

તરત એખતનાં મોતો રંગ બદલાઈ ગયો.
તેનો દેખાવ ગભરાત ભરેલો દેખાયો. તેની જીભ
ટાળવાને વળગી ગઈ અને તેનાથી કાંઈ બોલાયું
નહિ. લોકો તેમજ ન્યાયાધીશેને તેના આ દેખાવથી
અચરતી ઉત્પન્ન થઈ. પાદરીઓ એકમેકને આંખ-
ની ધસારત કરવા લાગ્યા જે કાંઈ મતલબ વનાની
ન હતી.

જુદીથ—એખત સાહેબ, મેહરબાની કરી
આ ન્યાયાધીશેની સનમુખ જણાવો કે જ્યારે મારા
બાપને કિલ્લામાં કેદ કરવામાં આવ્યા ત્યારે તમે
તેમના પાસેથી—મારે સાચું કહેવાને અચકવું ન
જોઈએ કે—નામદાર પોપના એલચી તથા એક
ઘતાલીઅન પાદરી માટે પૈસાની એક મોટી રકમ
માંગી હતી કે નહિ? અને કે જો તમને તે આપ-
વામાં આવે તો તમે મને તથા મારા બાપને અત-
રેથી અમારી દોલત સુધાં બહાર નહસાડી મુકવાને
સોગંદ લીધા હતા કે નહિ? જે સાચું હોય તે કહો;

પણુ યાદ રાખજો કે જ્યાં જેલાનના પેદા કરનાર દાદગર દાવર આપણી નગરદોક હાંમેશ હોય છે.

પાદશાહ—કેમ, એમત, આ છોકરી સાચું બોલે છે કે?

એમત—હું એનો જવાબ આપનાર નથી. મારા વિશે કોઈ કુદર દીકા કરે તેનો હું જવાબદાર થનાર નથી.

ગુદીથ—તમે વળી મારા બાપને આમ કહ્યું હતું કે જો તે પૈસાની રકમ તમને અમુક વખતમાં આપે નહિ તો કોઈ ખ્રીસ્તી બાળકના હાથે પગે ખીલા બોકી મારી નાખવાનું બોતાનું તેને સર લગાડવામાં આવશે.

એમત—તદન ગણત છે અને---

ખીશપ—સગર, હું દરબારની રજા સાથે પુછું છું કે જ્યારે તમારાં એ નીજા ન હતી તો તે પેપારોને કિલ્લામાં કેદ શું કરવા તમે કરાવ્યો અને સીપાઇઓને ઉશકેરી તેને લગભગ મારી કાં નખાવ્યો? તથા તેમને વળી શિખવ્યું કાં કે કોઈ આગળ એ કરપીણ કામની વાત તેઓએ કરવી નહિ?

ગુદીથ—જ્યારે રાજા સાહેબે મને જે કાંઈ કહેવું હોય તે બોલવાની છુટ મુકી છે ત્યારે એમત સાહેબ, તમને એક સવાલ પુછવાની હું હિંમત કર

છું કે તમે મારા બાપ તરફ દુશ્મની શા માટે રાખી
એકા તેનાં કારણ તમે મારા બાવાને જણાવ્યાં ન
હતાં કે તેણે લોકોમાં આશંકા કરી મુક્યું કે લેદી
હેલનની દોલત તમે તમારા વપરાસમાં લીધી અને
કે કન્ફેસર (પાદરી) દગા ફટકાથી ચાર થયો કારણ
કે તમે તેનાથી ખીલીતા હતા.

એબત—લીગેત, તમે પોપના એલચી ત-
રીકે અહિં ઉભા રહીને એક જુદા, ખુણી, અને
દાજખી જીવડાને પરેલજગાર એબત ઉપર સુખન-
ના અલાપ લઇ જવા દેવોય?

એલચીએ સેહેજમાં જોઇ લીધું કે તુટી પ-
ડતા ખડકને વળગી રહેવામાં કાંઇ ફાયદા બરેલું
નથી, વાસ્તે તેને હવે જમીનદોસ્ત થવા દેવો જોઇએ.

એલચી—સાહેબો, ઇકાનોના પ્રચાર સાથે
મને જે કાંઇ સંબંધ હતો તે માત્ર પાક જાત પોપે
જે મને કામ સોંપ્યું હતું તેની બાબતમાં હતો, જે
હવે હું છોડું છું અને એવી આશા રાખું છું કે
લેદી હેલને પોતાને હસ્તક સોંપેલાં નાણાં એ પ્રા-
ચરે પોતાના ઉપયોગમાં લીધાં છે તે આરોપથી પો-
તાને મોકળો કરવાના પુરાવા આપશે.

પાદશાહ—બરાબર, અને એ આરોપમાંથી
એ છુટો થાય નહિ ત્યાં સુધી છોકરાને ખીલા ડોકી

મારી નાંખવાની વાત માન્યામાં આવે નહિ.

પાદશાહ હેનરીનો ચુકાદો રાણીને, ઇસાએ-
લાને તથા તમામ દરબારને મનમાનતો લાગો. એ-
ખત હવે પોતાની વિરૂધ ગયલાઓ સાથે બચ્ચાં
બાંધવા તથા તરેહવાર હીલ્લાખીલ્લાં કરવા લાગો.

એખત—ઇકાનોનો પ્રાયર, હં, એલચી. ઇ-
કાનોનો પ્રાયર કોણ? યાદ રાખવું કે જ્યાં સુધી
મને કરોલેન્દના એખત તરીકે બોલાવવામાં આવશે
નહિ ત્યાં સુધી હું કોઈને કાંઈ જવાબ આપના-
ર નથી.

લીગેત—જ્યાંસુધી લાદ્ હયુની આગળ તેની
બેહેસ્તન હેલનનાં નાણાંનું શું કીધું તેનો ખાતરી-
પૂર્વક ખુલાસો આપશે નહિ ત્યાંસુધી તમે કરોલે-
ન્દના મહાધિપતી તરીકે ગણાશે નહિ.

એખત—વારે લીગેત, તમે એ ઉમરાવ માટે
કેટલા બધા આતુર બન્યા છો ! પણ તમને એ
નાણા વિશેની ખબર આજે લાંબો વખત થયો પડી
છે ત્યારે અત્યાર લગી ક્યાં સંતાઈ બેઠા હતા; અને
પોપની મોહોર તથા ખરીતો મારા માટે કાં મેળ-
વ્યાં હતાં ?

એ સવાલનો જવાબ આપતાં કેટલાંક છુપાં
ઠરતુકો ઉઘાડાં પડવાં જોઈએ માટે એલચીએ વાત

ઊઠાવવા સવાલ કીધો કે, ‘પેહેલાં લાદ’ હયુ આં ગળ હેલનનાં નાણાંનો હિસાબ આપ.’

એમત—તેનો હું મનમાનતો ખોલાસો આપતો, પણ મારા દરજ્જાને અતરે ધણું હીણુ લાગું છે માટે પાકગત પોપના હુકમ શિવાય ખીજ કોઈના હુકમથી હું કાંઈ પણ ખોલાસો કરવાને દુસ્ત ધારતો નથી. હું અતરે કોઈની પણ ધમકીથી દરી જઈ કાંઈ ખોલનાર નથી, નહિ તો કે તમારી સર્વ રીતે પુરતી પતીજ કરી આપતો.

આ વખતે ખીશપે પોતાની તથા શાહઝાદાની હજુરમાં નીમહકીમ એરોને, શીલીપ હોડીવાલાએ, અને જેસ્તાએ જે કાંઈ જણાવ્યું હતું તે તમામ દરબાર હજુર કહી સંભળાવ્યું ન્યારે એમત ખોલ્યો, ‘પણ કન્દેસર ક્યાં છે? તેની હાજરી વગર દરબારને કાંઈ કારણ નથી કે મારું અપમાન કરે? તેની હાજરી શિવાય—(કન્દેસરને જોઈને) આપરે—ઓ દયાળુ દેવ!—

પાદશાહ—કેમ, તારો નજરે શું જણાય છે?

એમતનો ગભરાતવાલો દેખાવ જોવાને સંઘળા ન્યાયાધિશે (જદજો) ટીંગાઈને ડોક્યાં કરવા લાગ્યા. સાંઘુ ગાવા ચાલતી વખત જે લાકડીનો ટેકાવ લેતા હતા તે લાકડી ફેંકી દઈ પાદશાહની સન-

મુખ તટાર ઉભા. રાણીને અચરતી જેવું કાંઈ ન હતું; કારણ ઇસાએલાએ તેણીને આ દેખાવ માટે તકયાર રાખી હતી. એજતનેજરા પણ વિચાર ન હતો કે કન્દેસર હધયાત હોવો જોઈએ; તેની તો ખાતરીજ હતી કે તે મરણ પામ્યો હતો. તેને પોતાની સનમુખ ઉભેયો જોઈ તે સમજ્યો કે કન્દેસરનું રહ તેની સનમુખ તેનું ખોટાઈ સામેત કરવા આવી ઉભું હતું. આવો વિચાર આવતાં તે તરત જમીન ઉપર પટકાઈને ઉઘો પડ્યો. તેના સેવકોની મદદથી તે ઉઠ્યો અને પોતાની સામે ઉભેલા કન્દેસર પાદરી તરફ ટગોટગ જોવા લાગો.

કન્દેસર—દરબારની હજુર એરેન હકીમ, હાડીવાળા શીલીપ, અને જેસ્તાની જુઆની જે ખીશપ સાહેબે કહી સંભળાવી છે, તે બોલેબોલ ખરી છે એવું હું માનું છું. વધારે મારે એટલુંજ કહેવું છે કે પેત્રાં જુપડાંમાંથી નાહાશી જઈ હું કીનારા પરનાં લોકોમાં જઈ રહ્યો, અને તેમને મારો તથા હયુ બાળકનો જીવ જોખમમાં હતા તે વિશે જણાવ્યું, જેથી તેઓ મને દરેક રીતે સહાય થયા, અને વળી તેટલામાં શહેરે લીનકનનો (દરમીત) સાધુ મરણ પામ્યો જેથી તેની જગા ઉપર તેઓએ મારી નેમણુક કરી, અને મારા આ સોહાંગમાં મને સ-

હાથ થયા. લીનકનનો હરમીત બન્યા પછી હયુ બા-
ળકની સંભાળ વિશેની મારી કાળજી ઘણી વધી
પડી અને તેથી મેં પાકળત બીશપ સાહેબની મદદ
માંગી કે એ બાબતમાં તે વચમાં પડે. ત્યારબાદ
નાઇત હયુનું પાછું ફરવું અને બાળકનું ગેબ થવું
બન્યું; અને ડહાપણ ખાતર તે બાળકનો નાશ ક-
રનારને ઉંઘાડો પાડવાને આજની તક સુધી મને
ખોટી રહેવું પડ્યું.

કન્ડેસરની ખાતરો હતી કે એબતે હયુ બા-
ળકનો નાશ કર્યો હતો, તેનાં કારણ એ હતાં કે,
જ્યારે નાનો હયુ તેને મળવા જતો હતો ત્યારે તે
ચાહુદનની આગળ ગયા વગર રહેતો નહિ. તે બા-
ળક તે ચાહુદનને આહતો હતો અને તેણીએ તેને જે
સારી સારી અક્કલની નેક પાબદા શિખવી હતી તે
તે કન્ડેસરના પાસ જઇ બોલતો હતો.

આ તકે હયુએ પણ જાણાવ્યું કે તેનો દીક-
રો જ્યારે તેને મળ્યો હતો, ત્યારે તેણે પણ તેને
કહ્યું હતું કે જુદીય તેના ઉપર ખરો મમતા દે-
ખાડતી હતી.

એ સંબંધાં ઉપરથી કન્ડેસરે અનુકુળ કીધું
કે તે ખુબજ બાળક એબતના હાથ ઉપર ખુબાર થ-
યું છે, તેમાં કાંઈ શક નથી.

ધસામેલા—જરા કોઇ પેલો પાદરી જે પેલાં ખુણામાં ઉભો છે તેને અતરે બોલાવો, તે આપણને ખુલ્લું કરી જણાવશે કે તે નાનો શીરેસ્તો કેમ મરણ પામ્યો.

તરત તેણીના કહયા મુજબ પાદરીને દરબાર હજીર હાજર કરવામાં આવ્યો.

પાદરી—મેહેરબાન પાદશાહ, એક દીવસ પ્રાયર સાહેબે મને પોતાના ઓરડામાં બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, જ્યાંસુધી હું લીનકનના ખીશપની ખરોખરીઓ થાઉં ત્યાંસુધી મને એન પડનાર નથી. કાં તો તે પોતાની પદ્ધતિ ઉપરથી ઉતરે કાં તો હું તે મોટી પદ્ધતિ પામું.’ આ વખતે લેદી હેલનનો કન્દેસર પાદરી પ્રાયરીમાં હતો, અને મને પ્રાયરે જણાવ્યું કે તે થોડુંકમાં લાઈ હયુના શોધમાં પેલેસ્તાઇન જવાનો હતો. તેના જવા પછી પ્રાયરના દેખાવમાં મેં ફેરફાર દીધો. એક રાતે સધળા ઉંઘી ગયા પછી મેં પ્રાયરને ગેલરીમાં ફરતો દીધો તેથી તે કાં જાગતો હશે તે જાણવા તેના આગળ ગયો; અને તેમ કરતાં તેના ઓરડામાં મેં એક સંદુક જમીન ઉપર ઉંઘાડી પડેલા દીધી. તે તમામ સોનાની અસરશી વજેરેથી ભરેલી હતી. તેણે જોયું કે મારી નજર તે સંદુક ઉપર પડી હતી જેથી હું ગભરાત-

માં પડ્યો, કારણ તેના હાથમાં મેં એક ખંજર દીકું હતું. મેં તેને કરગરીને કહ્યું કે મને તુકસાન ન કરે; અને અલખતાં મારી અરજ મુજબ તેણે તરત ખંજર જમીન ઉપર ઉરાડી નાખ્યું. પછી તે બોલ્યો, ‘છરીક, તું શું સમજે છે; આ દોલત જે મારા હાથમાં છે તેના આધારે હું મારી આવી હાલતમાંથી વધી કાં નહિ શકું અને પછી જ્યારે લાઈ હયુનો વારસ મોટો થાય ત્યારે તે વ્યાજ સુધાં તમામ તેને હસ્તક કરવાને શક્તીવાન કાં નહિ થાવું.’ ત્યારબાદ થોડેક દિવસે તેણે મને એક કીંમતી નજરાણું તથા પત્ર આપી પોપના લીંગેત પાસે મોકલ્યો અને તેજ મીસાલે એક બીજું નજરાણું તથા પત્ર આપી કેન્તરજરીના વડા ધરમગુર પાસે મોકલ્યો. ત્યાર પછી તે કેટલેક દહાડે બંધેની મદદથી એમત બન્યો. એમત બન્યા પછી તેણે એક દિવસે મને જણાવ્યું કે હેલનની તમામ દોલત તેના હાથે ખરચાઈ ગઈ છે અને હવે નામોશીમાંથી બચવાને એકજ ચારો બાકી રહ્યો છે; જે આ છે કે, ‘લાઈ હયુ મરવો જોઈએ.’ મેં તેને એ વાતથી હાથ ઉડાવવાને સમજાવ્યો પણ તે કાંઈ માને નહિ. એક સાંજે યાહુદીઓના લત્તા તરફથી અમો જતા હતા, એવામાં એક નાઘત અમારી આગળથી પસાર થઈ ગયો જ્યારે એમતે તેની પુઠ છેક જોસી-

નસ વેપારીના અંગલા સુધી પકડી. તે તેની પછવાડે અંગલા માંહે ગયો અને હું બહાર ઉભો રહ્યો. થોડીકવારે તે પાછો ફર્યો. મેં તેને પુછ્યું ‘કેમ શું કીધું?’ જ્યારે તે બોલ્યો કાંઈ નહિ; પણ મારાં દિલમાં મને એક ખટરો લાગે છે કે આજે નાના હયુને આ ચાહુદી વેપારીના અંગલામાં દાખલ થતાં દીકો હતો, અને કે તેના જીવને હાણી પુગી છે. અતરે એક કુવો છે તેમાંથી જો તેની લાસ નહિ મળી આવે તો મારું નામ એમત નહિ.’ ‘શું કહોય,’ એટલું બોલતો હું તેના સાથે કુવા તરફ ગયો અને અંદર નજર કરતાં કાંઈ કપડું મને જણાયું જેથી રેંટ મારફતે અમે તે છોકરાને બહાર કાઢ્યો જ્યારે તેના પગમાં યુત પેહેરેલાં મેં દીઠાં; તેમજ તેના હાથ ઉપર મેં કાંઈ પણ જખમ યા જખરદસ્તીની નીશાણુ દીઠી ન હતી.’

પાદશાહ—અસ, અસ; ચાહુદન છુટી થઈ છે.

પાદશાહના સુકાદાથી સંવળા લોકો ખુશી થયા અને ટાળીના અવાજોથી તે સુકાદાને વધાવી લેવાયો.

પાદશાહ—એમત, તારા ઓદ્દાની વીઠી મને આપ.

એમત—પાક જત પોપ શિવાય બીજો કાંઈ મને અરતરફ કરી શકશે નહિ.

હેનરીએ પોતાના હબ્બુરીઆ લાદના કાનમાં કાંઈ કહ્યું. જેણે લશ્કરના એક સારજંત ઉપર પેગામ કહેવાડ્યો એટલે સીપાહોની એક ટોળી ઓરડામાં દાખલ થઈ જેના હાથમાં એખતે પોતાને સપડાયતો દીકો. એકજ અવાજ આ તેના ખુરા વખતે તેની તરફેન કરતો સંભળાયો જે કોઈનો નહિ, પણ પેલા ભણા ઓતેસ્ત ખીશપનો હતો. તેની ઘણી મીનત ગુમ્મરીથી પાદશાહે તેને છુટો મુક્યે, પણ તેના આગળા પ્રાયરના ઓદા ઉપર ઉતાર્યો.

કચેરી બરખાસ્ત થવા પછી પેલો નેક ખીશપ પ્રાયરના ઘર ગયો જ્યારે પ્રાયરે પોતાની એખીના ઓદાની વીટી મોટી ખુશી સાથે તેના હસ્તક કીધી અને પોતાની બાકીની છાંદગી પ્રાયસ્થીત યાને પસ્તાવો કરવામાં ગુમ્મરવાનો નક્કી વિચાર જણાવ્યો, જે સંભળી ખીશપ ઘણો ખુશ થયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

આણીગમ જ્યારે જુદીયની તપાસ ચાલતી હતી ત્યારે પેલીગમ લીઓની જોસીનસની આગળ તે વાતની તેને ખબર ન પડે એવી સંભાળ રાખી રહ્યો હતો; પણ એવું બન્યું કે જુદીયના છુટવાની ખબર ત્યાંના કેટલાક યાહુદી જેકુતોમાં ચાલતી જો-

સીનસના કાન ઉપર અછડતી પડી, જેથી તે નજર ચુકાવી નહી કાનારે ગયો અને એક હોડીમાં બેસી પેલી પાર ઉતર્યો. હોડીવાલાને આપવાને તેના પાસે પૈસા હતા નહિ માટે તેણે પોતાની પાઘડી જેમાં ત્રણ હીરા જડેલા હતા તે તેને આપી દીધી, જે અચરતી સાથે હોડીવાળાએ કમુલ રાખી. મેહેલ આગળ આવતાં તેને જુદીથ જેસ્તાના હાથ ઉપર ટેકવાઈને ચાલતાં જણાઈ. બાપ બેટી તરત એક મેકને બાઝી પડ્યાં. કેટલીક વાર લગી ચુપકીદી પંથરાઈ, પણ એચીંતી ખુશાણીનું છેવટ જોસીનસ વેપારીના બાબમાં ધણું નાશકારક નીપજ્યું. દીકરી બેબાન હાલતમાં અને બાપ તદ્દન આવી રહેલો. હયું તેમજ જેસ્તાએ તેમને માટે જોઈતી માવજત કીધી. જ્યારે ઈસાબેલાએ પોતે આવી પોતાના ભાઈના ખીદમતગારોને બોલાવી તથા પાલખીઓ ખંગાવી બંધેને પોતાના ભાઈના મેહેલમાં લઈ ગઈ, જ્યાં જુદીથ કેટલીક વારે હુશિયાર થઈ. જોસીનસનાં મરણની ખબર ચાહુદી લોકોમાં પંથરાતાંજ તેઓ તેનાં મુડદાંને ચાહુદીઓની રસમ મુજબની ક્રિયા કરી દફનાવાને દેવલમાં લઈ ગયાં. ક્રિયા પુરી થવા પછી ઈસાબેલા જુદીથને પોતાના મેહેલમાં પાછી લઈ ગઈ, જ્યાં જેસ્તા તથા હયુ કોઈ કોઈ વખત તેણીને મળવા જતા હતા.

એમ કરતાં વરશ એક નીકળી ગયું, જ્યારે જેસ્તા એક દીવસ હયુને લઇ પાદશાહ હેનરી ન-જદીક ગયો અને અરજ કરવામાં લાગ્યો કે, જે શેહેરો તથા કીલ્લાની માલેકી તે પામ્યો હતો, તે હયુના ઉપર ઇનાયત કરવામાં આવે.

પાદશાહ—શું આવી મારી બક્ષીશના તરફ નાપસંદગી દેખાડવામાં આવે ?

જેસ્તા—નહિ, જાંહાંપનાહ, પણ મને એ કરતાં વધારે ચઢતું માન પાદશાહ તરફથી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ છે. સ્કાતલેન્દની સરહદ જે બ-ખેડો ઉઠ્યો છે તે ખેસાડી નાંખવાને જે ચઢાઇ શાહઝાદા એદવદ સાથે જાય છે, તેમાં એક સીપાહ તરીકેતું નામ કાઢી વધારે મોટી કીર્તિ મેળવવાને મને તમે નામદાર તક આપશો.

પાદશાહે તેની મરજી મુઆફિક હયુને લીનકનનો અમીર બનાવ્યો, જ્યાર બાદ તેઓ જુદીથને મળવા ગયા. કોઇ પણ રીતે જુદીથ સુખ જોય, એવી જેસ્તાના દિલની ઉમેદ હતી. તે સારીપેઠે જાણતો હતો કે જુદીથનાં અને તેનાં રૂપમાં મોટો ફરક હતો. એક ખુબસુરતીની દેવી અને બીજી બે-ડોળ મૂર્તી. વળી તે એટલું પણ જાણતો હતો કે જુદીથનું દિલ હયુના ઉપર બળતું હતું; પણ તે,

છીએ પોતા ઉપર થયલા ઉપકારના બદલામાં ફર-
જને લીધે લાચારીએ પોતાને અણુગમા સાથ પર-
ણવાને કબુલાત આપી હતી. એવું છતાં તે જો
તેણીના સાથ પોતાની સેહાદી કરે તો તેથી જુદીય
સુખી નીવડે નહિ, માટે તેણે એવાં મોટાં મનનો
ઠરાવ કર્યો કે જુદીયનો દરત હયુના હાથમાં મુકવો,
અને પછી લડાઈમાં કીર્તી મેળવવા જવું. જુદી-
યને સુખી કરવાના હેતુથી તેણે હયુને પોતાનું અ-
મીરી પદ અપાવ્યું.

તેઓ ઈસાએલાના મેહેલ તરફ ગયા, જ્યાંના
બાગ આગળના એક ઝોરડામાં જુદીયને પોતાની
સાહેલી સાથ બેઠેલી દીઠી. તેઓ કોઈ જોય નહિ
તેમ બાગમાં જુદીયનો ચેહેરો નેહાલતા ઉભા; એ-
ટલામાં સાહેલી ઝોરડામાંથી બહાર ગઈ, જ્યારે
જુદીયે પોતાની છાતીએથી એક કાગળ કાઢ્યો,
જેનાં એક પડમાંથી કાળા ભમર જેવા વાળનું ગું-
ચડું કાઢી તેને પોતાની આંખમાં દાખી પાછું તે
તેજ પડમાં મુક્યું, તે તેના આપનાં માથાં ઉપરથી
કાપી લીધેલું હતું. ત્યાર પછી બીજા પડમાંથી એક
સોનેરી રંગનું બીજું ગુચડું કાઢ્યું જે ઉપર ચુંમી
લઈ પાછું પડમાં મુક્યું. તે નાના હયુના વાળ હતા.

એક ત્રીજાં પડમાંથી એક ફુલ કાઢી તેણીએ પોતાની છાતી સાથે દાખ્યું અને અને વારંવાર ચુમીને પાછું જગાએ મુક્યું. આ છેલ્લું પોતાના બાપને દફનાવી જુદીથ લાદ્ હયુથી છુટી પડી તે વેળાએ તેણે તેણીને બાગમાંથી પોતાના હાથે તોડી આપ્યું હતું. જેની જેસ્તાને ખબર હતી. તે ફુલને ચુમતાં જોઇ જેસ્તા હયુને બહાર થોભાવી જુદીથ આગળ ગયો. તેને જોતાંજ જુદીથનો ગોલાખી રંગ ઝડ્ મારી ગયો જેતું કારણ સમજી લેવામાં જેસ્તાને વિલંબ લાગો નહિ. તેણી એવું સમજી કે જેસ્તા તેણીએ આપેલી કપ્પડાત પાર પાડવાને તેણીને અરજ કરવા આવ્યો હતો.

જેસ્તા—જુદીથ, હું વધારે કીર્તિ ભરેલું માન ખાતવાના હેતુથી શાહઝાદા એદવરદ સાથે સ્કાતલેન્દની સરહદ તરફ લડાઇમાં જાવું છું; વાસ્તે—

જુદીથ—હા, પણ હું પેહેલાંની માફક મક્કમ વિચારની હાલ નથી. તોપણ, સખર, મારા બાપ તરફની તારી કદરદાની ભરેલી લાગણી તથા વફાદારીના બદલામાં મારું જીવન તારાં સાથે જોડવાને હાલ હું તકયાર છું.

જે—શું કહો છો !

જુ—ખરી વાત છે કે એક વખત તમારી બેરી થઈ કે હું તમને સદા ચાહાતી રહીશ.

જે—પણ જે સાથ તમે એ એક વખત ખરાં હેતથી દિલ આંધેલું તેને કેમ તમે બુઝી શકશો.

જુ—તે હું આસ્તે આસ્તે કરી શકીશ.

જે—પણ નહિ, હું એવું માંગું છું કે તમે સુખ જોવો, એટલા માટે લીનકનના અમીર સાથ તમારી સેહાદી કરો કે જેથી હું નચીંત જીગરે મારા મુસાફરી ઉપર જાવું.

જુ—જ્યારે તમે મને મારા વચનનાં અંધાનમાંથી મોકલો કરવા માંગો છો ત્યારે તો હું કેમારી જીંદગી ગુજારવાને ખુશી છું.

જે—નહિ, હું તેમ કરવા દઈશ નહિ. તેમ કરતાં તમે જુરીને માર્ગ લાગશો, વાગતે જો તમે હયુ સાથ પરણશો નહિ તો મારી સાથ લગન કરી તમારો કોલ પાર પાડવાને હું તમને જોહંસ કરશ.

આ વખતે તેણે હયુને અંદર જોલાવ્યો.

જેસ્તા—મારા લાઈ હયુ મારી જોડવણ પ્રમાણે જુદીથ કરવાને ખુશી નથી, વાસ્તે કનૈંસર અતરે આવી લાગે તે અગાઉ તમારે જુદીથ આગળ મારા કરતાં વધારે અસરકારક રીતે અરજ

૨૫૨

કરો તો ઠીક; નહિ તો હું પોતે તેણી સાથ સેહાદી કરીશ.

એટલું બોલી જેસ્તા આગમાં ગયો, અને થોડીક વારમાં તે જોય શું કે બંધે તેના તરફ આવતાં હતાં. એકની નજરમાં સંતોષની નીશાણુ અને ખીખનો હસ્તો મુખડો. થોડીક વારે કનકેસર આવી લાગો જેથી ઇસાએલાની નજર આગળ બંધેના નેકાહ બંધાય, અને લગનની મેળબાની ચાલી; જ્યારે આદ જેસ્તા બંધેને મળી બેઠી ત્યાંથી નીકળી ગયો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

કેટલાંક વરસ વહી ગયા આદ એક અમીર પોતાના ૫૦ સવારના રસાલા સાથ જોસીનસની કબર આગળ ઉતર્યો. ત્યાં તેને કોઇનો રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો જેથી તેની ગમ નજર કરતાં તે જોય શું કે જુદીય એક સફેદ લેખાસમાં ફેદન કરતી કબર આગળ પડેલી હતી.

જેસ્તા—અરે એ તો જુદીય છે!

જુદીય પોતાનું નામ સાંભળતાં તરત ઉઠી. તેણીએ પોતાની બચગીના સાથીને તરત પીછાણ્યો.

તેણીને દેખાવ તદ્દન ફેરવાઈ ગયલો હતો.

જેસ્તા—જુદીય, આ તારા શા હાલ ?

જુ—હું મારો પ્રાણ છોડું તે આગમય તને મળવાની ઉમેદવાર હતો. હવે હું તારા હાથમાં મરણ પામું છું.

જે—શું હયુના હાથમાં તું દુખી થઈ આવી હાલતે પુગી.

જુ—બસ, જેસ્તા, મને કાંઈ વધુ પુછ ના ! તેને કાંઈ બદનામી આપતો ના. વાંક મારો પોતાનો છે. મેં ખરીસ્તી ધરમનો કેયોલીક પઠં કબુલ કર્યો નહિ. અને તેટલા માટે તેના ઉપર આક્રમણ આવી પડી. પાદશાહ તથા લીનકનના નવા ખીશપે મને તલાક આપવાને તેના ઉપર દબાણ ચલાવ્યું; પણ તેણે તેમ કરવાને સાફ ના પાડ્યું જ્યારે દેવળના કોપ અને શ્રાપ—

જે—થી તે ખીધો અને તને તલાક આપવાને કબુલ થયો ? રે નીચ જીવડા !

જુ—આજે બરાબર એક મહીનો થયો તે પેન્નેસ્તાઈન તરફ નીકળી ગયો છે. અરે ઓ મારા બહાલા બાપ, આ તમારી દુખી બેટીને તમારો આ-

જુમાં પડવા દા ! કારણ હવે હું આ દુન્યાથી તદ્દન કંટાળી ગઈ છું.

જે—રે નીચ કુતરા ! આ તું શું કરી ગયો ? જુદીય, જુદીય, આ જીગર એવું છે કે જે તને કદી વીલી મુકતે નહિ. અરે, આ કેવો અંત ! વહાલા ફરેસ્તા, આ વફાદાર જીગરમાં તું મુકામ કર. આવ, અને શાંત થા.

જુદીયે પોતાના નાજુક હાથ તેની ગરદન પર નાખ્યા, અને મોહોબતના કાંઈક શબ્દ ભાગા તુટા ઓયરી પોતાનો પ્રાણ એક નીસાસા સાથે છોડ્યો.

